

ป ร ะ ว ั ต ิ ย ์ อ

ก ำ น ใ ช้ เ ท บ ิ ง พ ุ น คุ ช พ ุ น เ ย ง วั ค์

- นาม พุณคุช ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี พระพันปีหลวง
- สกุล ณ บ่อมเพชร
- บิดา พระยาชัยวิชิตวิศิษฐกรมธาดา (ข้า ณ บ่อมเพชร)
- มารดา คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ (สุวรรณศรี)
- การศึกษา โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์
- คู่สมรส นายปรีดี พนมยงค์
- บุตร-ธิดา ลลิตา
ปาล
สุดา
ศุขปรีดา
ดุษณี
วาณี

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ห้ามสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา นำมาไปใช้เพื่อการค้า และต้องไว้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่ทางที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ห ต ก บ ท ซี วิ ต

ท ำ น ผู้ ห ญ ิง พุ น ศุ ข พ น ม ย ง ค์
“น รุ ต ม์” ล ำ ด ำ บ ร ื่ อ ง

มิตินใหม่ในกาธาอัน

หนังสือในเครือ อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป

ชีวประวัติ
หลากหลายชีวิต

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

นรุตม์ : ลำดับเรื่อง

เ พ ร ะ วั ต ติ ก ษ์ ษ์

มติใหม่ในการอ่าน

หนังสือในเครือ อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป

แพรว สำนักพิมพ์

ชีวประวัติบุคคล ลำดับที่ ๑

หลากบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ลำดับเรื่อง โดย นรุตม์

ISBN ๙๗๔-๘๓๕๕-๘๖-๗

พิมพ์ครั้งแรก นิตยสารแพรว

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๓๕

จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

คอมพิวท์, แยกสี, พิมพ์และจัดจำหน่ายที่

ฝ่ายโรงงาน บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด

๖๕/๑๖ หมู่ ๔ ถนนชัยพฤกษ์มาลา ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ

โทร. ๔๒๔-๒๘๐๐-๑, ๔๒๔-๘๓๙๖, ๔๒๔-๕๗๒๓

โทรสาร (๖๒๒) ๔๓๓-๒๗๔๒

เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ชูเกียรติ อุทกะพันธุ์ ในนามบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด บรรณาธิการ
อำนวยการ สุภาวดี โกมารทัต บรรณาธิการ จตุพล บุญพรัตน์ กองบรรณาธิการ สุไลพร ชลวิไล
พิสูจน์อักษร มนทิรา วงศ์ชะอุ่ม, ชัชฎา พรหมเลิศ ศิลปกรรม กุศล คงสวัสดิ์ คอมพิวเตอร์ ทองเพียร
วรรณทอง, สุรัญญา ลายโด ช่างภาพ ชวลิต รตนนรากร เลขาธิการกองบรรณาธิการ สุพร โกมุติบาล
ฝ่ายผลิต ยุทธทวี ศิริประยงค์ สำนักงาน บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด ๔๑๓/๒๗-๓๖
ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ โทร. ๔๓๔-๐๒๘๖ โทรสาร (๖๒๒) ๔๒๔-๘๗๔๒

บัญชีชีวิต

๑. ภาพชีวิตยามเยาว์.....	๑๓
๒. บทชีวิตที่เริ่มต้น.....	๒๗
๓. วิธีที่แปรเปลี่ยน.....	๓๙
๔. ภรรยารัฐมนตรี.....	๕๕
๕. ช่วงหนึ่งของความสุข.....	๖๗
๖. ในห้วงสงครามและสันติภาพ.....	๗๙
๗. คีออนิจจังของชีวิต.....	๙๓
๘. ท่ามกลางมรสุมการเมือง.....	๑๐๗
๙. คินสู่เสรีภาพ.....	๑๒๓
๑๐. แลล่วนคือความทรงจำ.....	๑๓๙
ภาคผนวก.....	๑๕๘

คำนำสำนักพิมพ์

หนังสือ หลากบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้เป็นศรีภรรยาของรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์ ที่ “นฤตม์” ลำดับเรื่อง และผ่านการตีพิมพ์ครั้งแรกใน “แพรว” ก่อนรวมออกเป็นเล่มอย่างที่ท่านผู้อ่านสัมผัสอยู่นี้ ด้วยเนื้อหาและการนำเสนอ เราไม่อาจกล่าวได้ว่า งานชุดนี้สมบูรณ์แล้วทั้งชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และประวัติศาสตร์ทางสังคมและการเมืองไทยภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา เว้นเสียแต่เราจะกล่าวว่า วิถีทางทางการเมืองในยุคนั้นได้ทำให้ชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่งต้องผกผันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ของกลุ่มคนที่ขึ้นมาอำนาจทางการเมือง ผนวกกับชะตากรรมนำพา ที่น้อยคนนักจะได้พานพบ

หลายครั้งที่ผู้หญิงคนนั้นต้องระหกระเหินแล้วพลัดพรากจากลูก พรากจากสามีและครอบครัวเดิมไปเพราะพิษภัยทางการเมือง แต่แปลกว่าผู้หญิงคนนั้นกลับค่อยๆ ตั้งตนอยู่ด้วยสติที่มั่นคง ไม่ว่าจะตกอยู่ในสถานภาพใด เธอก็กลับกลายเป็นคนที่พิสูจน์ให้เห็นถึงพลังของการต่อสู้ที่เบาหลมขึ้นมาจากความเข้มแข็งและความพ่ายแพ้ต่อชะตากรรมของมนุษย์ จนบางท่านอาจจะอดสงสัยไม่ได้ว่า เมื่อชีวิตตกอยู่ในห้วงวิกฤต มนุษย์เรายังมีอะไรให้เป็นที่ยึดเหนี่ยว มนุษย์ยังมีใครให้พึ่งพาหาทางออกในยามที่คับขันไปหมดทุกอย่าง

กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว หลากบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ คงไม่ใช่ข้อมูลหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่หนักอึ้งชวนง่วง และมีข้อมูลผิดพลาดจนผู้รอบรู้ต้องทักท้วงทุกบรรทัด ขณะเดียวกัน งานชุดนี้ก็ไม่ใช่นวนิยายชีวิต แต่เป็นชีวประวัติบุคคลในรูปแบบนวนิยายที่มุ่งหวังให้ผู้อ่านสัมผัสอีกเสี้ยวหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่มีผู้หญิงท่านหนึ่งเกี่ยวข้องอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย หรืออย่างน้อยๆ ก็เบื้องหลังทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จของรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์

คำชี้แจง

“หลากหลายชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์” ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ “นฤตม์” ได้เรียงร้อยขึ้นมาตามความทรงจำของข้าพเจ้า ภาพชีวิต ๘๐ ปีในอดีตและปัจจุบันที่ปรากฏเป็นตัวอักษรเหล่านี้ เป็นเพียงหนึ่งในร้อยของชีวิตอันผันผวนของข้าพเจ้า ที่ผ่านมาแล้วทั้งทุกข์และสุข ทั้งความราบรื่นและความยากลำบาก ทุกสิ่งเกิดขึ้นและดับลงตามกฎของความเป็นอนิจจัง ทั้งนี้ข้าพเจ้ายึดมั่นในพุทธภาษิตที่ว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาร์” - “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

ดร. พ. พนมยงค์

บ้านซอยสวนพลู

พฤศจิกายน ๒๕๓๔

คำนำของผู้ลำดับเรื่อง

ชีวิตของคนทั่วไปที่ถือกำเนิดมา หากจะเปรียบเทียบเป็นต้นไม้ อาจเป็นเสมือนกับการแตกกิ่งก้านผลิบานแล้วรวันแห้งเหี่ยวปลิดออกจากต้นร่วงหล่นสู่พื้นดิน ก่อนจะเนาเบียดย่อยสลายไปตามกฎแห่งกาลธรรมชาติ แต่สำหรับบางชีวิตนั้นอาจจะมีเรื่องราวที่สามารถถ่ายทอดและเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังได้มากมายเกินกว่าจะเล่าขานหมด ซึ่งเกิร์ตชีวิตของท่านนั้น บางเลี้ยวส่วนอาจจะเอื้อประโยชน์แก่คนบางคนในการที่จะครองชีวิตให้ดำเนินไปด้วยความมีสติ ไม่หลงมัวเมาในลาภยศสรรเสริญ หากมีมานะอดทนไม่ย่อท้อกับอุปสรรคอันอาจอุบัติขึ้นมาในชีวิต

จากความรู้สึกรักที่แท้จริง เป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่มีโอกาสทำหน้าที่ถ่ายทอดประวัติและชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ศรีภรรยาผู้เคียงข้างรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ตราบจนวาระสุดท้าย

เมื่อครั้งชีวประวัติชุดนี้ลงตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสารแพรว ได้รับความสนใจจากท่านผู้อ่านหลายท่าน กระนั้นผู้ลำดับเรื่องก็ตระหนักอยู่เสมอว่า ถ้อยอักษรที่นำมาร้อยเรียงขึ้นยังมีคุณค่าน้อยนิด เมื่อเทียบกับชีวิตจริงๆ และคุณค่าในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาของ “ท่านผู้หญิง”

กราบขอบพระคุณท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ อาจารย์สุตา พนมยงค์ คุณศุขปรีดา พนมยงค์ อาจารย์ดุขฎิ บุญทัตศนกุล และอาจารย์วาทิน สายประดิษฐ์ ที่กรุณาสละเวลาในการให้สัมภาษณ์บอกเล่าข้อมูลพร้อมตรวจทานต้นฉบับจนสำเร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ และขอบคุณพี่ๆ ที่แพรวซึ่งคอยเป็นกำลังใจ ที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือ คุณพ่อและคุณแม่ กราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้ให้กำเนิดชีวิต

“นฤตม์”

พฤศจิกายน ๒๕๓๕

ภาพชีวิตในอดีตของดิฉันเกือบจะทุกภาพ ทุกฉาก
ยังคงแจ่มกระจ่างอยู่ในห้วงความนึกคิดเสมอ

อนุช. อนุชดา

นางสาวสุวิมล วัฒนวิเศษ

The Talat Noi
Photo Studio
BANGKOK

วิทยาลัยศิลปศึกษา
กรุงเทพฯ

ภาพชีวิตยามเยาว์

ผิมน้ำเจ้าพระยาเบื้องหน้าเป็นประกายงามระยับ ยามต้องแดดอ่อนที่
ลาดทอลงมา คลื่นลูกน้อยๆ พลิวเป็นระลอกตามจังหวะลมที่พายุพัด แม้สีของ
น้ำจะดูคล้ำซุ่นไปจากวันวาน เมื่อราวเจ็ดสิบกว่าปีก่อนก็ตาม แต่สายน้ำแห่งนี้
ยังคงอยู่ เพื่อที่จะคอยรับรู้และบันทึกภาพเหตุการณ์ของสรรพชีวิตที่เกิดขึ้น
แล้วไหลแล่นบทบาทไปจนกว่าจะแตกดับลงตามกาลเวลา

หลายช่วงชีวิตที่ผ่านมาของดิฉัน มีความผูกพันกับสายน้ำแห่งนี้ ซึ่งคง
เป็นไปตามสภาพวิถีความเป็นอยู่ของคนไทยทั่วไปในสมัยก่อน ภาพชีวิตใน
อดีตของดิฉันเกือบจะทุกภาพ ทุกฉาก ยังคงแจ่มกระจ่างอยู่ในห้วงความ
นึกคิดเสมอ ความสุขความทุกข์ที่แผ้วผ่านเข้ามาสู่ชีวิต หลายต่อหลายครั้งได้
จู่โจมเข้ามาจนแทบตั้งตัวไม่ติด

หากดิฉันคิดเสียว่า ทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนเกิดมาต้องประสบ
และจำต้องสวมบทดำเนินไปตามสภาพการณ์นั้น !

ภาพตึกเก่าๆ ริมน้ำหลังใหญ่ที่เมืองปากน้ำ ยังคงอยู่ในความทรงจำ
ดิฉันเกิดที่นั่น ในขณะที่คุณพ่อ คือ พระสมุทรรุณารักษ์ (ข้า ณ ป้อมเพชร)
เป็นเจ้าเมืองแห่งนั้น คุณแม่ คือ คุณหญิงเพ็ง (สุวรรณศร) เคยเล่าให้ฟังว่า

เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๔ (นับตามศกอย่างเก่า) คุณแม่ในฐานะภรรยาเจ้าเมืองกำลังเตรียมการให้คนในบ้านหุงต้มอาหารไว้จัดเลี้ยงพระพลเพื่อร่วมถวายเป็นพระราชกุศล พลันรู้สึกเจ็บครรภ์ รุ่งขึ้นก็ได้คลอดดิฉันด้วยเหตุนี้ทุกคนในบ้านจึงตั้งใจจะเรียกทารกผู้เกิดใหม่ว่า “เฉลิม”

เมื่อเกิดมาได้ราว ๔-๕ เดือน คุณพ่อได้เข้าเฝ้าฯขอพระราชทานนามจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนี พระพันปีหลวง ซึ่งพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “พูนศุข” พร้อมกับได้พระราชทานเหรียญทองลงยา มีพระนามอักษรย่อ “ส.พ.” อันเป็นพระนามาภิไธยเดิมของพระองค์ คือ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี มาในครั้งนั้นด้วย แต่ภายหลังเหรียญนี้ได้สูญหายไป เป็นที่น่าเสียดายมาก

ดิฉันไม่ใคร่จะมีความทรงจำเกี่ยวกับภาพชีวิตที่จวนเมืองปากน้ำอย่างชัดเจนนัก เนื่องจากยังเด็กเกินกว่าจะจำความได้ละเอียด แต่คุณพ่อเล่าให้ฟังว่า ในรัชสมัยของในหลวงรัชกาลที่ ๖ พระองค์และสมเด็จพระพันปีหลวงมักจะเสด็จประพาสเมืองปากน้ำทางเรือพระที่นั่ง และมีผลลับผลมาที่ประทับปลูกอยู่ริมน้ำในบริเวณเดียวกับจวน ซึ่งคุณพ่อในฐานะเจ้าเมืองได้เข้าเฝ้าฯ ถวายการรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาททั้งสองพระองค์อย่างใกล้ชิดเวลาเสด็จมาประทับ

คุณพ่อย้ายเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ เมื่อดิฉันอายุได้ ๔ ขวบ โดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเพชรฆา อธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรกของเมืองไทย ในสังกัดกระทรวงนครบาล ต่อมากรมนี้ย้ายเข้ามาสังกัดกับกระทรวงยุติธรรม คุณพ่อจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนราชทินนามเป็นพระยาชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา ทำหน้าที่ดูแลควบคุมงานด้านผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วราชอาณาจักร ส่วนในพระนครตอนนั้นเมื่ออยู่เพียงสองคุก คือ “สุทโษ” อยู่ตรงถนนหน้าทับเผย ปัจจุบันเป็นสโมสรเนติบัณฑิตยสภา และ “มหันตโษ” ตรงถนนมหาไชย ในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

พระราชทานบ้านหลังหนึ่งย่านคลองสาน ผังชนบุรี ให้เป็นที่พำนัก ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับกรมเจ้าท่า

บ้านคลองสานเดิมมีเพียงตัวตึกโบราณสองชั้นหนึ่งหลัง เมื่อครอบครัวเราย้ายมาอยู่ คุณพ่อได้สร้างเรือนไม้เพิ่มเติม จัดเป็นห้องรับแขกและห้องพักผ่อนสำหรับแขกที่มาเยี่ยมจากหัวเมือง มีลานรอบบ้านและสะพานยื่นออกไปในแม่น้ำ เกือบทุกเย็นดิฉันกับเด็กๆ ในบ้านมักจะลงไปลอยคอเล่นน้ำอย่างสนุกสนานเสมอ

“คุณเล็ก ๆ คะ ขึ้นจากน้ำได้แล้ว เรือกำลังมาค่ะ” เสียงคนรับใช้ตะโกนเรียก พวกเราต่างยื้อแย่งกันเป็นปายขึ้นมาบนท่า เพราะเรือลำใหญ่กำลังแล่นผ่านมา ซึ่งคลื่นที่เกิดจากเรื่อนั้นซัดแรงมากอาจทำให้จมได้ แล้วในวันดีคืนดีก็มี “ผีลอยน้ำ” ขวนให้ชนลูก ผู้คนที่พบเห็นก็จะจัดการแจ้งตำรวจ นำศพขึ้นมาปลงให้ตามประเพณีและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

ดิฉันไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยงเท่าใดนัก หากสิ่งที่น่ารังเกียจกว่า คือ “ส่วนเกิน” ของคนที่ลอยมาตามน้ำ เพราะคนไทยสมัยนั้นยังไม่นิยมและคุ้นเคยกับการถ่ายทุกข์ในส้วม สำหรับที่บ้านของเรา คุณพ่อได้สร้างห้องน้ำ มีชักโครก มีก๊อกน้ำใช้ โดยท่านสร้างโรงสูบน้ำเล็กๆ และสูบน้ำจากคูที่ขุดเข้าไปขึ้นมาใช้นับว่าท่านเป็นคนที่มีความคิดทันสมัยและมีความรู้ทางช่างคนหนึ่ง

เมื่อดิฉันอายุได้ราว ๕-๖ ขวบ ได้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานเลี้ยงเนื่องในวโรกาสคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระพันปีหลวงคราวหนึ่งตรงกับวันที่ ๑ มกราคม อันเป็นวันเดียวกับวันเฉลิมฯ ของในหลวงรัชกาลที่ ๖ งานนั้นจัดขึ้นที่พระราชวังพญาไทเป็นประจำทุกปี โดยพระราชทานบัตรเชิญมาด้วย สำหรับเด็กๆ ที่เป็นบุตรหลานของข้าได้ฝ่าละอองพระบาทที่ทรงรู้จัก

ข้อความในบัตรเชิญนั้นมีว่า “สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี

คุณพ่อ-พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์)

คุณแม่-คุณหญิงเพ็ญ (สุวรรธนคร) ณ ป้อมเพชร์

พระพันปีหลวงมีพระราชเสาวนีย์ให้เชิญ...บุตร...ไปรับพระราชทานเลี้ยงที่พระราชวังพญาไท เวลา..." ซึ่งพี่ๆ ของดิฉันเคยไปกันทุกคน โดยคุณแม่จะเป็นผู้พาไป นอกเสียจากว่าปีใดกำลังตั้งครรภ์อยู่ จึงจะให้ญาติพาไปแทน

ครั้งนั้นดิฉันติดตามไปกับพี่สาวคนหนึ่งชื่อสารี อาหารที่พระราชทานเลี้ยงใส่มาในจานที่แบ่งเป็นช่องๆ แยกข้าวและกับข้าวต่างหาก ไม่ได้คลุกรวมกัน รายการอาหารที่รับประทานนั้นมี หมูหวาน ทอดมันกุ้ง แกงจืด เวลานั้นดิฉันยังเด็กมาก จึงต้องมีคนป้อนให้ พอรับประทานเสร็จก็เข้าเฝ้าฯ ยังเห็นที่ประทับจำได้ว่ารู้สึกกลัวพระองค์ท่านเหลือเกิน แต่ไม่ถึงกับร้องไห้ พระองค์ประทับบนพระเก้าอี้ มีรับสั่งถามเด็กทีละคนว่า ชื่ออะไร เป็นลูกใคร เด็กบางคนก็ร้องไห้ด้วยความกลัว เมื่อรับสั่งถามจบก็พระราชทานตลับเล็กๆ คิดว่าทำด้วยเซลลูลอยด์ สีออกน้ำตาล แก่เด็กๆ ทุกคน

ภายในตลับจะมีสลากบอกว่าได้หมายเลขใด แล้วนำไปขึ้นของรางวัล ซึ่งคุณข้าหลวงจะจัดการให้ รู้สึกว่าดิฉันจะได้เป็นตุ๊กตาในคราวนั้น ส่วนพี่ๆ ที่เคยไปนั้นได้ของเล่น เป็นรถไฟบ้าง โรงเครื่องจักรจำลองบ้าง ฯลฯ เป็นความประทับใจอย่างยิ่งที่ดิฉันได้เข้าเฝ้าฯ ในครั้งนั้น อีกสอง-สามปีต่อมา สมเด็จฯ ก็เสด็จสวรรคต เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

ดิฉันมีโอกาสติดตามครอบครัวไปเข้าเฝ้าฯ ในหลวงรัชกาลที่ ๖ อยู่สองครั้ง ครั้งแรกตอนเสด็จฯ ไปประทับพลับพลาที่ป้อมเพชร จังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษ ทุกวันนี้ยังมีป้อมและญาติๆ ในสกุลบางคนปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ย่านนั้น คราวที่เสด็จฯ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๒ นั้นทางครอบครัวของเรายกขบวนกันใหญ่โตไปคอยรับเสด็จ แม้ว่าจะไม่มีบ้านอยู่ที่อยุธยาสักหลัง เพราะอพยพกันมาอาศัยในกรุงเทพฯ นานแล้ว แต่คุณพ่อในฐานะหัวหน้าของตระกูลจึงต้องไปทำหน้าที่รับเสด็จ พระองค์ทรงฉลองพระองค์และสนับเพลาเงินสีม่วงทั้งชุดออกมารับ คุณพ่อได้ทูลเกล้าฯ ถวายทิบบุหรีไม้ปุ่ม มีตราป้อมเพชรประดับฝาหีบ (ตรานี้เป็นรูปตัวป้อมและ

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์รัชกาลที่ ๖ ที่ทรงฉายครอบครัว (ดิฉันยืนซ้ายสุด)

มีเพชรเปล่งรัศมีอยู่ข้างบน) แล้วพระองค์พระราชทานเข็มวชิราวุธแก่ญาติผู้ใหญ่
คนหนึ่งไว้เป็นที่ระลึก

อีกครั้งหนึ่งที่ครอบครัวของเราได้เข้าเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิด ขณะนั้นดิฉัน
อายุได้ราว ๑๓-๑๔ ปี เข้าไปเที่ยวงานฤดูหนาวในพระราชอุทยานสราญรมย์
พระองค์ทรงฉลองพระองค์คือฟีนิงเดรส เป็นเสื้อสูทที่มีชายเลื้อยยาวทางด้านหลัง
ทรงออกร้านถ่ายรูปลิงงานนี้ด้วย และทรงพระกรุณาฯ ถ่ายภาพครอบครัวเรา
พระราชทาน ทุกวันนี้ดิฉันยังจำพระสุรัสวดีของพระองค์ที่มีรับสั่งกับครอบครัว
ของเราได้ และนั่นเป็นครั้งสุดท้ายที่ดิฉันได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ

ดิฉันเริ่มเข้าเรียนหนังสือเมื่ออายุได้ราว ๖ ขวบ ความจริงควรจะต้อง
รออีกหนึ่งปีจึงจะเข้าเรียนได้ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ที่บังคับให้
เด็กทุกคนต้องเข้าเรียนเมื่ออายุครบ ๗ ปีบริบูรณ์ คุณพ่อได้เลือกให้ดิฉัน
ไปเรียนโรงเรียนฝรั่ง คือ โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ย่านถนนสีลม
ซึ่งสมัยนั้นถือว่าเป็นโรงเรียนฝรั่งที่โก้มากและแพง เพื่อนร่วมชั้นของดิฉันมี
คุณหญิงแรม พรหมไอบล บุญยประสพ คุณหญิงละไม ทงส์ยนต์ คุณเจริญ
ชูพันธุ์ ม.ล.ต่อ กฤดากร และเพื่อนๆ ที่เป็นลูกหลานของชาวต่างประเทศ
ที่เข้ามาอยู่และทำงานในเมืองไทยอีกหลายคน

เวลาเดินทางไปโรงเรียน ดิฉันกับคุณสาวรี (พี่สาว) จะนั่งเรือของที่บ้าน
แจวข้ามฟากมาขึ้นรถหลังคาเปิดประทุนของคุณพ่อที่จอดรออยู่ที่กรมเจ้าท่า
เรื่องนี้ไม่มีประทุน หากฝนตกฟ้าร้องก็ไม่ต้องไปกัน บ้านคลองสานนั้นมี
เรือจ้างให้คนอื่นเช่าอยู่หลายลำ เพราะอุปนิสัยของคุณแม่ที่รู้จักช่องทางทำ
มาหากิน ท่านมีลูกก็คนก็ซื้อเรือไว้เท่ากับจำนวน แล้วท่านก็ให้คนเช่ามาแจว
ออกไปรับจ้างทำงานอื่นๆ โดยคิดค่าเช่าวันละหนึ่งบาท เงินที่ได้มานั้นท่านก็
เก็บไว้เป็นรายได้ของลูก แต่จะมีเรืออยู่ประจำที่บ้านลำหนึ่ง สำหรับรับส่งคน
ในครอบครัว

คุณแม่เล่าว่า สมัยที่คุณแม่ติดตามคุณพ่อซึ่งไปรับราชการอยู่หัวเมือง
ไกลๆ อย่างนครศรีธรรมราช สุรินทร์ ราชบุรี คุณแม่ก็ทำขนม ของรับ

ประทานต่าง ๆ ของชาวกรุงเทพฯ ที่ผู้คนในท้องถิ่นยังไม่รู้จัก แล้วว่าจ้างคนให้หาบออกไปขาย เป็นการหารายได้เข้าครอบครัว และยังช่วยเหลือคนหาบให้มีรายได้อีกทางหนึ่งด้วย การที่ทำอย่างนี้ได้เพราะการคมนาคมติดต่อกันหนทางตามหัวเมืองต่างๆ ยังไม่สะดวกเหมือนกับในกรุงเทพฯ ถ้าเป็นตอนนั้นทำอย่างนั้นไม่ได้แล้ว ทุกหมู่บ้านมีถนนเข้าถึงกันหมด

บนพื้นสนามหญ้าสีเขียวสด หน้าตึก ๒ ชั้นหลังใหม่เอี่ยม มีร่างของเด็ก ๆ หลายคนกำลังเล่นโครเกตต์กันอย่างสนุกสนาน ภายในอาณาเขตกว้างขวางของ “บ้านป้อมเพชร” บ้านหลังนี้เป็นบ้านหลังใหม่ของครอบครัวเรา การที่ต้องย้ายบ้านใหม่เพราะบ้านที่คลองสานนั้นไม่มีสภาพเหมาะสมที่จะอยู่อย่างสบายเหมือนเมื่อก่อน เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นย่านการค้าที่นับวันยิ่งจะเจริญมากขึ้น แล้วข้างบ้านทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นโรงอู่ที่มีเครื่องจักรทำงานกันตึงตังตลอดวัน และอีกด้านเป็นโรงขายและเก็บหอม กระเทียม เรียกว่ามีทั้งเสียงและกลิ่นรบกวน ถัดจากนั้นยังเป็นโรงอู่และร้านค้าอื่นๆ อีก บังเอิญคุณแม่มาได้ที่ดินหลุดจ่านองผืนหนึ่ง ย่านกึ่งกลางของถนนสีลม จึงตัดสินใจย้ายมาอยู่ที่นี่

ระหว่างที่มีการปลูกสร้างบ้านหลังใหม่นั้น ครอบครัวของเราได้ย้ายไปอยู่บ้านย่านบางขุนพรหม ที่ซอยวัดสามพระยา ซึ่งเป็นบ้านและที่ดินมรดกของคุณปู่ (พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา-นาค ณ ป้อมเพชร) เป็นการชั่วคราวราวปีหนึ่ง

ช่วงเวลาที่อยู่บ้านบางขุนพรหมนี้ ดิฉันได้มีโอกาสฝึกฝนและเล่าเรียนทางด้านดนตรีไทย เครื่องดนตรีไทยที่ถนัดคือ ซอด้วง ซึ่งมีครูมาสอนให้ คือ ขุนหัตถการโกศล (ม.ล.วงษ์ อิศรางกูร) ท่านรับราชการอยู่ในกรมราชทัณฑ์ แผนกพิมพ์ลายนิ้วมือของนักโทษอุกฉกรรจ์ ต่อมาในภายหลังแผนกนี้ได้โอนย้ายมาอยู่ในสังกัดของกรมตำรวจ ท่านเป็นคนที่มีความรู้ทั้งการสีไวโอลินและซอ แต่ดิฉันไม่ได้ตั้งใจจะเรียนอย่างเอาจริงเอาจังนัก เพราะไม่มุ่งที่จะ

ประกอบเป็นอาชีพในภายหลัง

คุณพ่อเป็นคนชอบฟังเพลง แต่ท่านเล่นดนตรีไม่เป็น เวลาท่านรับประทานอาหารในตอนเย็น ลูกๆ ไม่ได้ขึ้นร่วมโต๊ะด้วย ท่านก็ให้เล่นดนตรีขับกล่อม มีลูกบ้าง หลานบ้าง มารวมกันเป็นวงที่ใช้เครื่องดนตรีหลายอย่าง แต่ขอตั้งนี่ต้องยืนพื้นเป็นหลัก ดิฉันจึงหนีหายไปไหนไม่ได้ น่าเสียดายว่าทุกวันนี้ลืมเลียมหมด

สภาพของบ้านป้อมเพชรในสมัยก่อนนั้นมีคลองอยู่หน้าบ้านขนานคู่กับถนน ซึ่งมีรถเมล์ขาวของนายเลิควิ่ง ต่อมาจึงค่อยมีรถราง มีสะพานทอดข้ามคลองเข้ามาสู่ประตูบ้าน จากประตูเข้าไปข้างในเรียกว่า “สู่สถาน” ทางขวามือมีเรือนไทยสองหลังซึ่งสั่งไม้สำเร็จรูปจากจังหวัดสุพรรณบุรีมาประกอบเป็นเรือน ตั้งชื่อว่า “โบราณวัตถุ” คุณพ่อสร้างไว้สำหรับรับรองแขก ญาติมิตร จากหัวเมืองมาพัก เป็นเรือนใต้ถุนสูง มีบ่อน้ำพุอยู่ข้างหน้า ภายหลังได้รื้อไปถวายวัด ถัดมาทางซ้ายมือเป็นตึกหลังใหญ่ที่คุณพ่อคุณแม่อยู่ เรียกว่า “บรรลุน้ำฉาน” แล้วใกล้ๆ กันนั้นเป็นตึกสำหรับลูกๆ ที่เป็นผู้หญิงอีกหลังหนึ่ง เรียกว่า “ผ่านฝ้ายโน”

หากว่ากันตามตรงแล้ว คุณพ่อคุณแม่ไม่ได้คิดว่าจะมาอยู่ที่นี่ เพราะเห็นว่ายังเปลี่ยว มีป่าช้าเป็นบริเวณกว้าง มีบ้านคนอยู่ไม่มาก ความสะดวกสบายนั้นสู้บ้านคลองสานไม่ได้ ซึ่งมีความคึกคักกว่า จะซื้อหาอะไรก็มีเรือพายมาขายถึงหน้าบ้าน อย่างเช่น เรือแจวขายขนมปังของโอเรียนเต็ลเบเกอรี่ซึ่งมีรสชาติอร่อยมาก เรือขายเครื่องถ้วยชาม กาแฟ ก๋วยเตี๋ยว และของจิปาตะอื่นๆ หลังจากครอบครัวเราย้ายมาอยู่ไม่นาน ย่านถนนสีลมก็มีผู้คนขยับขยายกันมาสร้างบ้านเรือนมากขึ้น

ผู้คนส่วนใหญ่ที่อยู่ย่านถนนสีลมมาตั้งแต่เดิมนั้น จะเป็นคนต่างชาติต่างถิ่น อย่างตลกดำปิซา ตลกไวตินั้น เป็นชาวลังกาหรือ “แขกกะเลิง”

ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์วัดแขกสีลม (วัดพระศรีมหาอุมาเทวี) ที่ตั้งมานานแล้ว ซึ่งลูกหลานของชนพวกนี้หลายคนก็ได้ประกอบคุณงามความดีให้แก่ประเทศชาติ และยังมีชาวฝรั่งเศส อังกฤษ อิตาลี เยอรมัน ฯลฯ อีกหลายครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานด้านการทูต

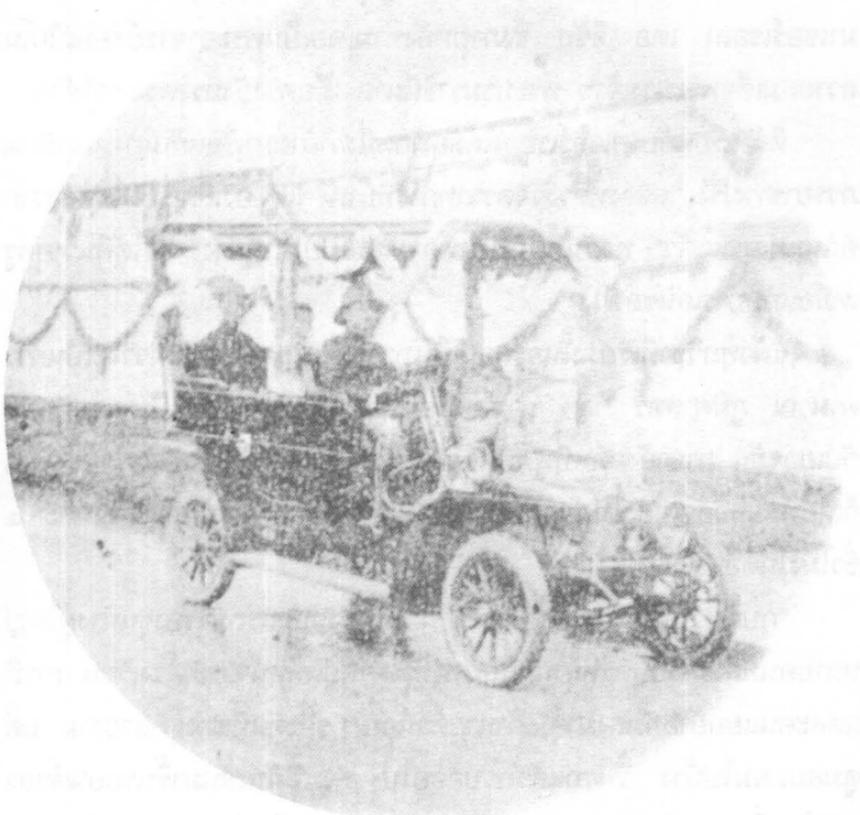
เพื่อนบ้านของเราทางซ้ายมือเป็นบ้านของชาวเยอรมันตระกูลชานเดรสกี ทางขวาเป็นบ้านของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ให้ฝรั่งเศส่า ผังตรงข้ามเป็นตึกของหม่อมเจ้าวัลภากร วรวรรณ ซึ่งมีประตูบ้านตรงกันพอดี ส่วนด้านหลังเป็นบ้านพระยาสุพรรณสมบัติซึ่งมีรั้วติดกัน แต่บ้านเจ้าคุณนั้นออกทางถนนเดโช ป่าช้าสีลมนั้นเป็นของลูกหลานในตระกูลซาเวียร์ เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ในนั้นยังมีโมไซเลียมของตระกูลนี้อยู่ บุคคลสำคัญในตระกูลนี้ได้แก่พระยาพิพัฒน์โกษา ซึ่งเป็นข้าราชการผู้หนึ่งในกระทรวงการต่างประเทศ บ้านของท่านเดิมก็อยู่ในซอยพิพัฒน์ (ซอยข้างธนาคารกรุงเทพ จำกัด ในปัจจุบัน) และในบริเวณเดียวกันยังมีป่าช้าของตระกูลสารสิน ป่าช้าชาวจีนและจีนกวางตุ้งด้วย

คำวันใดที่คุณพ่อว่าง ท่านก็จะพาลูกๆ ไปเดินเล่นแถวนั้น ท่านบอกว่าเป็นการสอนลูกๆ ไม่ให้กลัวผี...

“๒ ตั้งๆ ตั้งๆ” เสียงระฆังดังระรัวขึ้น

ดิฉันกับเพื่อนนักเรียนที่ได้ยินเสียงต่างต้องหยุดกิจกรรมทุกอย่าง รีบรูกันมาเข้าแถวตอนเรียงสองบนพื้นสนามซีเมนต์หน้าตึก ทุกคนยื่นน่องหุบปากเงียบ ไม่มีเสียงใดๆ เล็ดลอดออกมาเด็ดขาด ลักครู่ “แม่ดำ” หรือแม่ชีที่นักเรียนพากันเรียก เพราะชุดแต่งกายสีดำยาวรุ่มร่าม ก็เดินมาตรวจความเรียบร้อยก่อนจะให้เข้าห้องเรียน

ดิฉันไม่ได้เป็นเด็กที่ซุกซนอะไรนัก เวลาหยุดพักจะนั่งคุยกับเพื่อนๆ เล่นหมากเก็บบ้าง เล่นตักหอยบ้าง หอยที่เล่นเป็นเปลือกหอยทับทิมเล็กๆ

รถประทุนสมัยก่อน เวลาจะขับต้องไปหมุนที่หน้าหม้อรถ
จนเครื่องติดเสียก่อน แล้วจึงขึ้นมาขับ

สีแดงๆ วิธีการเล่น ใช้ซอล์กซิดเป็นเส้นรอบวงไว้แล้วทอดลงไป อย่าให้ออกนอกวง และเวลาตักอย่าให้ถูกเส้น จะถือว่าแพ้ ต้องเปลี่ยนคนอื่นเล่นแทน ส่วนเพื่อนๆ ที่แค้นหนอยก็เล่นกระโดดเชือก วิ่งเหยี่ยว กันไปตามเรื่อง ไม่มีกีฬาหลากหลายประเภทเช่นปัจจุบันนี้

ค่าเล่าเรียนในสมัยนั้นตกเดือนละ ๗ บาท ปีหนึ่งมีสองเทอม เทอมละ ๕ เดือน ส่วนใครที่เรียนเปียโนก็ต้องเสียอีกเดือนละ ๑๐ บาท สำหรับดิฉัน เคยเรียนเปียโนกับแฮมมเดอซาร์ซึ่งเป็นครูคนแรก ต่อมาเปลี่ยนไปเรียนกับมาเซอร์เรอเน เดอ จิซัส ซึ่งภายหลังท่านเคยเป็นพระอาจารย์สอนเปียโนถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ด้วย

ดิฉันเรียนกับมาเซอร์เรอเนได้สักพักหนึ่ง ก็ย้ายมาเรียนกับมาตากลูเซียน ภรรยาชาวฝรั่งเศสของหลวงวิจิตรวาทการที่บ้าน แต่ต้องเลิกเรียนไปหลังจากดิฉันแต่งงานแล้ว ทุกวันนี้ดิฉันยังพอจะเล่นเปียโนได้บ้าง ไม่ได้คืนวิชาครูเหมือนกับการเล่นซอด้วง

แล้วทุกวิชาที่เรียนนั้นจะสอนเป็นภาษาอังกฤษหมด ไม่ว่าจะเป็นการคำนวณ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ น่าเสียดายที่ตอนนั้นครูส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศสกับเยอรมัน ภาษาอังกฤษที่พูดนั้นจึงมีสำเนียงไม่ค่อยถูกต้องชัดเจนนัก ดิฉันก็เลยพลอยออกเสียงไม่ค่อยถูกไปด้วย แล้วได้เรียนภาษาไทยเพียงวันละ ๑ ชั่วโมงในตอนเย็น

“กุกกัก กุกกัก กุกกักๆ ๆ ๆ” เสียงขบวนรถม้าของขุนนางผู้ใหญ่หลายคนที่ส่งมารับบุตรหลานกลับบ้าน วิ่งมาหยุดที่หน้าประตูโรงเรียน สารทิแต่ละคนแยกย้ายกันลงมาอ้อมเจ้านายตัวน้อยๆ ของตนที่แต่งชุดสวยงาม แต่ดูมอมแมมไปบ้าง ขึ้นรถแล้วควบออกไป ส่วนดิฉันเดินมาขึ้นรถยนต์ของทางบ้านที่มาจอดรอรับ ภาพ “แม่ดำ” ที่ยืนส่งอยู่หน้าประตูค่อยๆ เลิกลงจนหายไปจากสายตาทามระยะทางที่ห่างออกไปเรื่อยๆ

วันวารแห่งความสุขยามเยาว์ได้ผ่านไปอย่างรวดเร็ว จากวัยเด็กที่มี

แต่ความสนุกสนาน ทุกสิ่งทุกอย่างจะมีผู้ใหญ่คอยดูแลจัดการให้ เมื่ออายุมากขึ้น ความนึกคิดที่จะต้องรับผิดชอบและรับรู้เริ่มมากขึ้นตามไปด้วย นั่นเป็นสัญญาณของความเป็นผู้ใหญ่ ที่ดิฉันต้องเตรียมกายเตรียมใจให้พร้อม จะรับสิ่งใหม่ๆ ที่ก้าวเข้ามาสู่ชีวิต และดำเนินไปตามครรลองนั้นให้ดีที่สุด

หากไม่เคยคิดมาก่อนว่า บทบาทใหม่ที่เข้ามานั้น จะมีผลทำให้วิถีชีวิตของดิฉันต้องเปลี่ยนแปลงไปมากเสียเกินกว่าที่วาดหวังเอาไว้.....

บทชีวิตที่เริ่มต้น

บรรยากาศภายในพระบรมมหาราชวังช่วงกลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้นเงียบงันจนรู้สึกวังเวง เหล่าข้าราชการบริพารในพระองค์พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ต่างหมอบเฝ้ากันด้วยอาการสงบ คอยสดับฟังข่าวพระอาการประชวรอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน

ใจของแต่ละคนนั้น คงกระวนกระวายด้วยความเป็นห่วงองค์พระประมุขของพวกเขา หลายต่อหลายคนรวมทั้งราษฎรทั่วไปต่างสวดมนต์วิงวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลให้พระอาการนั้นหายเป็นปกติ เพื่อที่จักทรงอยู่เป็นมิ่งขวัญของประเทศชาติสืบไป

ครั้นเมื่อกลางดึกอันสว่างเช้าวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนของปีนั้น...

หลังจากที่ดิฉันได้เข้าเฝ้าฯ พระองค์ท่านในงานถวญานที่พระราชอุทยานสราญรมย์แล้ว ในปลายปีรุ่งขึ้นก็ทรงพระประชวรด้วยพระโรคอันตะ (ลำไส้) ระหว่างประชวร คุณพ่อคุณแม่จะเข้าไปเฝ้าพระอาการทุกคืน โดยที่ดิฉันขอติดตามไปด้วยเสมอ เวลาเข้าไปเฝ้าฯ ทางสำนักพระราชวังจะจัดที่รับรองเหล่าข้าทูลละอองธุลีพระบาท ส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการมีตำแหน่งที่จะเข้าเฝ้าฯ ได้ โดยฝ่ายใน (ซึ่งเป็นผู้หญิง) จะเฝ้าฯ กันอยู่ภายในประตู และฝ่ายหน้า (ผู้ชาย) จะอยู่ข้างนอก โดยในหลวงประทับ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ซึ่งถัดจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเข้าไปในเขตพระราชฐานชั้นใน

เหตุที่พระองค์ทรงย้ายที่ประทับจากพระราชวังพญาไทเข้ามาในพระบรมมหาราชวังนั้น เพราะว่าพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีจะมีประสูติการ พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระนางฯ มีพระประสูติการเป็นพระราชธิดา (คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพรรณวดี) ในตอนสายของวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนแล้ว คำวันนั้น ดิฉันจำได้ว่ายังนั่งขึ้นลิ้นชิมฟูไปเผื่อๆ และเห็นบริเวณลานหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทจุดไฟสว่างไสวโดยรอบจนพราวตา จนถึงเวลาสมควรจึงกลับบ้าน

หลังจากทราบข่าวสวรรคตตอนกลางดึกอันล่วงเข้าวันที่ ๒๖ พฤศจิกายนแล้ว คุณพ่อในฐานะอธิบดีกรมราชทัณฑ์จึงรีบไปตรวจความเรียบร้อยของทั้งสองคุก หากจะมีการประหารชีวิตต้องสั่งระงับ ทางคุณแม่กลับบ้าน จัดการให้คนไปซื้อผ้าดำที่สำเพ็งแต่เช้า มิฉะนั้นจะขึ้นราคากันหากมีประกาศจากทางสำนักพระราชวังออกมาแล้ว ซื้อมาที่เป็นพับๆ เพราะต้องแจกให้ทุกคนในบ้านแต่งไว้ทุกข์ (การไว้ทุกข์ของราชฎานั้น ในยามปกติจะห่อโจงกระเบนหรือซิ่นดำ สวมเสื้อขาว) ส่วนงานพระบรมศพนั้น จัดขึ้นที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หากจะเข้าไปถวายบังคมในงานพระราชพิธี ซึ่งจัดขึ้นทุก ๗ วัน ก็ต้องห่อขาวห่มขาว และแต่งขาวอีกที่ตอนออกพระเมรุถวายพระเพลิงที่ท้องสนามหลวง ในครั้งนั้นต้องแต่งไว้ทุกข์กันเป็นเวลา ๑ ปี

พระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมาในช่วงภาวะเศรษฐกิจทั่วโลกกำลังตกต่ำอย่างรุนแรง และประเทศสยามก็ได้รับผลกระทบกระเทือนด้วยอย่างมาก พระองค์จึงหาวิถีทางแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อประหยัดรายจ่ายของประเทศ อาทิ การตัดงบประมาณรายปีของพระองค์เองลงส่วนหนึ่ง และอีกทาง คือ การตัดทอนยุบกรมกอง และปลดข้าราชการ เพื่อทำงบประมาณแผ่นดินให้เข้าสู่ “ดุลยภาพ” สำหรับคนที่ถูกปลดนั้นจะเรียกกันว่า “ถูกดุล”

คุณพ่อเป็นผู้หนึ่งที่ถูกดุดด้วย ขณะที่มียายุราว ๔๖-๔๗ ปี ซึ่งเมื่อก่อนนั้น การเกษียณอายุราชการจะเกษียณตอนอายุ ๕๕ ปี ก็ถือว่าแก่มากแล้ว แต่สมัยนี้บางคนอายุ ๖๐ ยังดูอ่อนกว่าวัยตั้งมาก เงินบำนาญที่คุณพ่อได้รับ ตกเดือนละห้าร้อยกว่าบาท แต่เดือนทำราชการได้เดือนละ ๑,๓๕๐ บาท

เมื่อรายได้ของครอบครัวน้อยลง จึงต้องหาทางประหยัดด้วยวิธีการต่างๆ และทางหนึ่งก็คือ การลดค่าใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาของลูกๆ ที่มีถึง ๑๒ คน นับว่าครอบครัวของเราโชคดีมากที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากทูลกระหม่อมฟ้าหญิง คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร (พระยศในขณะนั้น) ทรงพระเมตตาอุปถัมภ์ในเรื่องการศึกษาของน้องดิฉันถึง ๓ คน ให้ไปศึกษาเป็นนักเรียนกินนอน ณ โรงเรียนราชินีตรงปากคลองตลาด สำหรับดิฉันยังคงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟต่อไป

แม้ว่าคุณพ่อจะไม่ได้ทำงาน แต่ท่านก็มีโรงกลึงที่บ้าน มีเครื่องมือช่างต่างๆ ทำเป็นงานอดิเรก ท่านไม่ได้ปล่อยเวลาให้ล่วงไปเสียเปล่าๆ เลย ทุกเย็นท่านก็ขึ้นรถเที่ยวชมบ้านเมือง เอาลูกๆ ไปด้วย ซึ่งดิฉันได้ไปค่อนข้างบ่อยกว่าพี่น้องคนอื่น จึงรู้จักสถานที่ต่างๆ มากพอสมควร

ดิฉันออกเรือนเมื่ออายุยังไม่เต็ม ๑๗ ปีติดัน สมัยก่อนนั้นไม่ได้ถือว่าอายุน้อยเกินไปแต่อย่างใด หากจะว่าไปแล้ว ดิฉันรู้สึกว่าย่างค่อนข้างเด็กไปบ้าง เพราะยังเรียนไม่สำเร็จ ดิฉันลาออกมาขณะที่ยังเรียนอยู่ในระดับ Standard ๗ ซึ่งตอนนั้นโรงเรียนเซนต์โยเซฟมีระดับชั้นเรียนไม่เหมือนกับโรงเรียนทั่วไป คือ ทั้งหลักสูตรจะเป็น Standard ๑-๘ เมื่อจบแล้ว หากต้องการศึกษาต่อไปในชั้นอุดมศึกษา ก็ต้องไปสอบเทียบเอาวุฒิ ม.๘ จากโรงเรียนรัฐบาลอีกครึ่งหนึ่ง

เพื่อนๆ ของดิฉันหลายคน เมื่อเรียนมาได้ราวระดับ ๖-๗ มักจะลาออกไปแต่งงานกันเสียส่วนใหญ่ แม้ดิฉันจะรู้สึกเสียดายการเรียนมาก แต่ก็ไม่ได้

ภาพนี้ถ่ายก่อนแต่งงาน

ชัดความประสงค์ของคุณพ่อคุณแม่แต่อย่างใด

นายปรีดี พนมยงค์ คู่ครองของดิฉันนั้น มีอายุแก่กว่า ๑๑ ปี และมีศักดิ์เป็นญาติห่างๆ กัน เพราะมีเชื้อดเดียวกัน คุณพ่อของดิฉันกับบิดาของนายปรีดีที่มาจากอยุธยาที่รู้จักและมีการติดต่อกันเสมอ จึงฝากฝังบุตรชายให้มาเรียนวิชากฎหมายในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ครอบครัวของเรายังอยู่ที่บ้านคลองสาน ดิฉันจึงรู้จักมักคุ้นนายปรีดีมาตั้งแต่ตอนนั้น

คุณพ่อรู้จักนายความมีชื่อท่านหนึ่ง คือ พระวิชิตมนตรี (สุด ฤๅณพล-จินดา) ท่านบอกนายปรีดีว่า ไหนๆ จะเรียนกฎหมายแล้ว ควรจะฝึกว่าความด้วย จึงส่งไปอยู่สำนักงานนายความท่านนั้นระยะหนึ่ง ต่อมาคุณพ่อให้ไปทำงานเป็นเสมียนในกรมราชทัณฑ์ ได้เงินเดือนเดือนละ ๒๐ บาท เป็นค่าใส่หุ้ยในระหว่างเรียน ไม่ต้องเดือดร้อนผู้ปกครอง และมาอาศัยที่บ้านของเราด้วย

นายปรีดีเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง สำเร็จวิชากฎหมายภายใน ๑ ปี แทนที่จะเป็น ๒ ปีตามหลักสูตรการเรียนในสมัยนั้น พอสอบเสร็จคุณพ่อพาไปพบเสนาบดียุติธรรมเวลานั้น คือ เจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์) บอกว่า พาหลานชายซึ่งสอบได้เป็นเนติบัณฑิตเรียบร้อยแล้วมาแสดงความเคารพ

“ฉันเห็นแล้ว และชอบใจมาตั้งแต่ตอนสอบกฎหมายที่ระเบียงวัดพระแก้ว เอ้อ...เธอรู้ภาษาฝรั่งเศสบ้างหรือเปล่า” ท่านเจ้าคุณอภัยฯ เอ่ยถาม

“กระผมกำลังเรียนอยู่ พอจะรู้บ้างครับ” นายปรีดีตอบ

เป็นอันว่านายปรีดีได้รับการคัดเลือกให้ไปเรียนต่อที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา ๗ ปี จนสำเร็จระดับ Docteur en droit กลับมา แล้วมาอยู่ที่บ้านป้อมเพชร และเข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายพร้อมกับเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมด้วย

แม้ว่าจะเป็นญาติกัน แต่นายปรีดีเรียกคุณพ่อว่า “เจ้าคุณ” และเรียกลูกๆ ของท่านว่า “คุณ” รวมทั้งดิฉันด้วย เมื่อแต่งงานกันแล้ว นายปรีดีได้ขอ

เรียกดิฉันว่า “พูนศุข” เฉยๆ และใช้สรรพนามแทนตัวเวลาพูดคุยกันว่า “ฉัน” กับ “เธอ”

วันที่นายปรีดีพาบิดามาจากนาที่อยู่ชานชอหมั้น ดิฉันไม่ทราบเรื่องมาก่อนเลย และไปเรียนหนังสือตามปกติ แรกๆ คุณพ่อมีที่ท่าว่าไม่ค่อยยินยอม เพราะดิฉันยังมีพี่สาวอีกคนที่ยังไม่ได้ออกรือน แต่จะอย่างไรไม่ทราบ ท่านก็อนุญาติและไม่ได้เรียกสินสอดทองหมั้นอะไร มีเพียงแหวนเพชรวงหนึ่ง ชื่อที่ร้านยังไ้ตั้ง ถนนบ้านหม้อ ส่วนตัวดิฉันเองนั้นไม่ได้นึกถึงเกียรติแต่อย่างใด เพราะรู้สึกพึงพอใจในความรู้ ชื่อสัตย์ ซื่อ และความเป็นสุภาพบุรุษของนายปรีดีอยู่เดิม

ดิฉันหมั้นก่อนแต่งงานประมาณ ๖ เดือน เพราะเป็นช่วงเวลารอเรือนหอที่คุณพ่อคุณแม่ได้กรุณาสร้างให้เป็นของขวัญ กำลังก่อสร้างอยู่ในบริเวณบ้านป้อมเพชร นายปรีดียังคงอยู่ในบ้านเช่นเดิม และดิฉันก็ยังไปเรียนหนังสือ จนใกล้วันแต่งงานจึงค่อยลาออก

ระหว่างที่หมั้นกันแล้วนั้น เราสองคนได้ออกไปเที่ยวด้วยกันบ้างตามโอกาส เช่น ไปชมภาพยนตร์ ละคร และออกงานสังสรรค์ตามสมาคมต่างๆ ทำให้มีโอกาสเรียนรู้นิสัยใจคอกันมากขึ้น จนดิฉันมั่นใจว่า ผู้ชายคนนี้จะสามารถเป็นผู้นำในชีวิตของดิฉันและครอบครัวให้มีความสุข มั่นคงต่อไปได้ในภายภาคหน้า และดิฉันตั้งใจว่า หากจะมีอุปสรรคอันใดเกิดขึ้นในชีวิตคู่ของเรา ดิฉันก็พร้อมจะต่อสู้ฟันฝ่าไปด้วยกัน

ถ้าแดดสีทองในยามเช้าทอดาบลงบนพื้นสนามหญ้าสีเขียวสด ที่ยังคงชื้นชุ่มไปด้วยหยาดน้ำค้าง เสียงนกร้องร่าร้องทักทายกันด้วยความสดใส พลางโฉบบินไปมาอย่างเร่ร่อน ผู้คนในบ้านป้อมเพชรต่างอลวนกับการจัดเตรียมข้าวของและอาหารสำหรับงานมงคลที่จะมีขึ้นในอีกไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้า

ในตอนเช้าของวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งเป็นวันแต่งงาน

ของเราทั้งสอง ดิฉันสวมเสื้อสีขานอ้อย นุ่งซิ่นป้ายๆ สีเดียวกัน เคียงคู่กับ นายปรีดีในชุดราชปะแตน นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน สวมถุงเท้าขาวและรองเท้าดำ ออกมาทำบุญเลี้ยงพระตามประเพณี และถือโอกาสนั้นทำบุญขึ้นบ้านใหม่ที่เป็นเรือนหอด้วย พระที่นิมนต์มาก็รู้จักสนิทชิดเชื้อกับคุณพ่อ พิธีในตอนเช้า มีแต่ญาติพี่น้องที่สนิท อาหารก็ทำกันเอง เพราะสมัยนั้นไม่มีบริวารที่บ้านมาก ในตอนเย็นซึ่งเป็นฤกษ์รดน้ำ ดิฉันเปลี่ยนมาสวมเสื้อทำด้วยผ้าลาเม่ ไม่มีแขน ติดดอกไม้แห่งซอหนึ่ง นุ่งผ้าซิ่นยกสีน้ำเงิน ซึ่งคุณแม่เป็นผู้จัดหาและออกแบบ แล้วให้พี่ๆ น้องๆ ช่วยกันตัดเย็บ

“โชคดีหลายชั้นนะคุณนี่” แยกผู้ใหญ่ท่านหนึ่งที่มารดน้ำเอ่ยสัพยอกเรา ทั้งสองที่กำลังหมอบเคียงกันรอรับน้ำสังข์อยู่และยิ้มรับด้วยความยินดี เนื่องจากก่อนหน้านั้นเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน อันเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในหลวงรัชกาลที่ ๗ นายปรีดีเพิ่งรับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น รองอำมาตย์เอก หลวงประดิษฐมนูธรรม ข้าราชการในสังกัดกระทรวงยุติธรรม มาได้เพียงไม่กี่วัน

แขกเหรื่อที่มารดน้ำนั้น คุณพ่อเลือกเชิญแต่ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เป็นมงคล มีประวัติดี มีครอบครัวดี เพื่อที่จะได้เป็นมงคลแก่เราทั้งสอง ไม่ได้แจกการ์ด เขาไปทั่ว ท่านถือมากในเรื่องนี้ พอแขกรดน้ำเสร็จก็กลับ ไม่มีงานเลี้ยงอะไร หลังจากวันแต่งแล้ว ก็ต้องไปไหว้ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายตามบ้านของท่าน

เท่าที่ดิฉันจำได้ เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ที่มารดน้ำนั้น มีเจ้าพระยา ยมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้สวมมงคลและเจิมหน้าผากให้ กับท่านผู้หญิงยมราช (ตลับ สุขุม สกุลเดิม ณ บ่อมเพชร) ซึ่งท่านทั้งสองเป็นญาติสนิททั้งทางฝ่าย คุณพ่อและคุณแม่ แล้วมีพระองค์เจ้าธานีวัตติ (ภายหลังได้รับการเลื่อนพระยศเป็นกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ในรัชกาลที่ ๙) ตอนนั้นพระองค์ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กับหม่อมประยูร (สุขุม) พระยาจินดาภิรมย์ (จิตร ณ สงขลา) ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาจักรีธรรมาธิเบศร์

ภาพนี้ถ่ายหลังจากเสร็จงานแต่งงานแล้ว ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และอีกหลายท่านราว ๑๐๐ คน

หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ เดิมท่านชื่อว่า กิมเหลียง วัฒนปฤดา) ได้แต่งโคลงบทหนึ่งพร้อมกับมอบสมุดลงนามมาให้เราทั้งสอง เป็นของขวัญด้วย

โคลงนั้นมีความว่า

	พูน	เพิ่มเฉลิมเกียรติล้ำ	เลื่อนนาม
ศุข	สบายภัยขาม		ฉลาดพัน
ปรี	ดาอย่ารู้ทรม		จิตต์เสหนท์
ดี	จกมียั้งลั้น		หากรู้รักกัน

แล้วในสมุดเล่มนั้น แต่ละท่านก็ได้ลงพระนาม ลงนามไว้เป็นที่ระลึก ซึ่งในสมัยก่อนนั้นยังไม่นิยมการเซ็นชื่อในสมุดถวายพรกันนัก สำหรับของ ขำร่วยนั้น ได้รับพระกรุณาธิคุณจากทูลกระหม่อมฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ ประทานมาให้ เป็นบุหงาขำร่วยในถุงผ้าแพรตัวน เย็บเป็นรูปต่างๆ คลุมด้วย ลูกไม้ทองสวยงามมาก

สำหรับในช่วงแรกๆ หลังเริ่มต้นการใช้ชีวิตคู่ ดิฉันยังพอมีเวลาว่างจึง ไปสมัครเรียนภาษาฝรั่งเศสที่สมาคมฝรั่งเศส ถนนสาทร พร้อมกับเพื่อนนักเรียน เซนต์โยเซฟอีกคนหนึ่ง และได้มีโอกาสรู้จักกับเพื่อนนักเรียนชายจากโรงเรียน อัสสัมชัญ บางรัก อีกหลายคน เช่น คุณกานต์ธีร์ คุภมวงคล คุณปวย อึ้งภากรณ์ คุณจำกั ด พलगูร ซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ ฯลฯ ส่วนนาย ปรีดีนั้น นอกจากรับราชการที่กระทรวงยุติธรรมแล้ว ยังมีกิจการโรงพิมพ์ นิติสารณ์เป็นของตัวเองตั้งแต่ก่อนแต่งงาน สำหรับพิมพ์ตำรับตำราวิชาการ ทางกฎหมาย โดยไปเช่าตึกแถวสองชั้นย่านศาลาแดงเป็นโรงพิมพ์ และยังเปิด สอนวิชากฎหมายให้กับลูกศิษย์ชายหญิงที่บ้านในตอนค่ำด้วย

สำหรับงานด้านโรงพิมพ์นั้น ดิฉันไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวอะไรมากนัก เพียงแต่มีหน้าที่คอยช่วยตรวจรูปภาษา ข้อความต่างๆ เป็นขั้นตอน

สุดท้ายก่อนจะนำไปพิมพ์ การที่ได้ทำหน้าที่นี้ คงเป็นเพราะความไว้วางใจของนายปรีดี ที่เห็นว่าดิฉันพอจะมีความรู้ในเรื่องการใช้ภาษาอยู่บ้าง (ต่อมากิจการโรงพิมพ์นี้ได้โอนให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไปดำเนินการ เนื่องจากนายปรีดีได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี และไม่มีเวลายาดูแล)

หลังจากแต่งงานได้ประมาณปีเศษ ดิฉันก็ได้คลอดบุตรสาวคนแรกท่ามกลางความชื่นชมโสมนัสของทุกคนในครอบครัวของเรา ต่อมาดิฉันได้เข้าเฝ้าฯขอพระราชทานนามจากทูลกระหม่อมฟ้าหญิง ซึ่งทรงพระกรุณาประทานให้ว่า “ลลิตา” นับเป็นพระกรุณาธิคุณสูงสุดที่ครอบครัวของเราได้รับจากพระองค์ท่าน

เมื่อลูกลลิตาอายุได้ราวขวบเศษ ดิฉันก็ได้ให้กำเนิดบุตรชายอีกคนหนึ่ง ยิ่งเพิ่มความปิติปราโมทย์แก่ครอบครัวเราเป็นอย่างมาก เดิมดิฉันตั้งใจจะให้ชื่อว่า “ปาน” เพราะเมื่อแกเกิดมาใหม่ๆ นั้น บริเวณหน้าผากมีตำหนิคล้ายๆ ปานสีแดง ต่อมาตำหนินี้ถูกปลายกรรไกรตัดผมที่มีความแหลมคมสะกิดเอาเลือดจึงไหลออกมา แล้วตำหนินั้นก็หายไป จึงเปลี่ยนตัวสะกดมาเป็นชื่อ “ปาล” อันมีความหมายว่าการปกครองแทน ด้วยต้องการที่จะคงเสียงเดิมไว้

ระหว่างนั้นคุณแม่และดิฉันเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาคนเลี้ยงมาช่วยดูแลเด็ก ก็ได้แม่จาบ พลมารี ซึ่งเคยเป็นคนเลี้ยงของดิฉันมาก่อนสมัยยังอยู่ที่ปากน้ำ แล้วยกครอบครัวออกไป แต่ยังไม่มาหาอยู่กับบ้านป้อมเพชรอยู่เสมอ ซึ่งบังเอิญแกลงมาเยี่ยมจากหัวเมือง จึงชักชวนให้แกอยู่กับเรา

ก่อนหน้านั้น ดิฉันจ้างคนเลี้ยงคนหนึ่ง ทราบตอนหลังว่าเป็นถึงลูกพระยาแกมีสามีและลูกแล้ว วันหนึ่งแกเกิดโกรธกับสามีแล้วปลอมตัวหนีมารับจ้างเลี้ยงลูกให้ดิฉัน แกอยู่ได้สักเดือนหนึ่ง ลูกเต้าแกสิบลูกเข้าเลยมารับกลับไป เรื่องราวอย่างกับเป็นนิยายที่นักประพันธ์ในสมัยก่อนมักจะแต่งกันเชียว เมื่อแกออกไปแล้วก็ยังมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ แม้ว่าดิฉันจะมีคนเลี้ยงช่วยดูแลเด็ก แต่ดิฉันก็คอยดูแลเอาใจใส่ เลี้ยงดูลูกๆ อย่างใกล้ชิดตลอดเวลาด้วยตัวเอง

๒เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ปีนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของชาติ เพราะเป็นปีเฉลิมฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปีของกรุงรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๗ ทรงพระราชปรารภที่จะจัดสร้างอนุสรณ์เป็นที่ระลึกในโอกาสสำคัญนี้ จึงมีพระราชดำริให้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๑ พร้อมกับสะพานพระพุทธยอดฟ้า เพื่อเชื่อมให้กรุงธนบุรีกับกรุงเทพฯ เป็นแผ่นดินเดียวกัน และเสด็จฯ ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๖ เมษายน

ในวันพิธีเปิดนั้น ดิฉันและญาติๆ อีกหลายคนได้มีโอกาสไปชมด้วย โดยลงเรือของเจ้าพระยายมราชไปจอดลอยอยู่ในแม่น้ำริมฝั่งพระนคร ได้เห็นพระราชพิธีกระบวนแห่ของราชวงศ์และทหารจากกรมกองต่างๆ ที่สวยงามอย่างชัดเจน ท่ามกลางสายตาของผู้คนที่มาชมกันแน่นขนัดทั้งสองฝั่งพระนคร แลธนูรี ส่วนงานเฉลิมฉลองตามสถานที่ต่างๆ นั้นไม่ได้ไปเลย เพราะต้องดูแลลูกที่ยังเล็กอยู่มาก

ในปีนั้น นอกจากจะเป็นปีที่เฉลิมฉลองในวาระการรำลึกถึงความสำคัญของบ้านเมืองแล้ว ใครเลยจะนึกว่าเป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ครั้งใหญ่ของชาติอีกด้วย...

๓กติกของวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จู่ๆ ลูกปาลก็ส่งเสียงร้องโดยไม่มีสาเหตุ และร้องอยู่เป็นเวลานาน ทั้งที่แกเป็นเด็กที่ไม่เคยกวนมาก่อน จนคุณพ่อคุณแม่ซึ่งอยู่บนตึกใหญ่ได้ยิน และให้คนใช้มาถามว่าเป็นอะไร ดิฉันรู้สึกฉงนใจสังหรณ์ใจไม่ดีเอาเสียเลย เพราะเมื่อเย็นดิฉันเพิ่งไปส่งนายปรีดีขึ้นรถไฟที่สถานีหัวลำโพง โดยบอกว่าไปขอลาบวชกับบิดามารดาที่อยู่ชยา...

“จะมีเหตุอะไรเกิดขึ้นกับนายปรีดีละหรือ?”

ดิฉันนึกในใจอย่างอดเป็นห่วงเสียไม่ได้

วิธีที่แปรเปลี่ยน

ห้องฟ้ามีดครีมาตั้งแต่ก่อนแสงของวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ สายฝนโปรยปรายลงมาตลอดเวลาจนยามสาย อากาศชมูกขมัวขึ้นเย็น ความเงียบยังคงปกคลุมไปทั่วบริเวณย่านถนนสีลม นานๆ จึงจะได้ยินเสียงรถเมล์่นายชาวเล่นมาสักครั้ง

แต่เหตุการณ์ภายนอก ณ บริเวณสำคัญของกรุงเทพฯ นั้น เกิดเหตุวุ่นวายอลหม่านขึ้น เนื่องจากมีกลุ่มทหารและพลเรือนที่เรียกตัวเองว่า “คณะราษฎร” บุกรุกเข้ามาคุมตัวพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์จากวังที่ประทับ ไปควบคุมไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ขณะที่ในหลวงรัชกาลที่ ๗ เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน คณะผู้ก่อการนี้ประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงพระราชอำนาจในประเทศ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแทน

หากภายในบ้านป้อมเพชรไม่มีใครที่จะทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสักคนเดียว !

ดิฉันดูแลพี่เลี้ยงที่กำลังอาบน้ำให้ลูกपालจนแล้วเสร็จ จึงแต่งตัวให้

แกด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่ เพื่อจะนำไปถ่ายภาพที่ตึกใหญ่ของคุณพ่อไว้เป็นที่ระลึกในโอกาสที่มีอายุครบ ๖ เดือน เมื่อคืนกว่าแจะงยอมหลับได้ก็ร่วมสองยาม ดิฉันรู้สึกสงสารจับใจ เพราะไม่รู้ว่า เป็นอะไร แต่แกตื่นขึ้นมาด้วยความสดชื่นและไม่มีอาการผิดปกติ ดิฉันจึงค่อยวางใจได้บ้าง

หลังจากถ่ายภาพเสร็จ ดิฉันยังอยุ่ นั่งคุยกับคุณพ่อคุณแม่ สักครู่รถของเจ้าพระยายมราชก็แล่นเข้ามาในบ้าน ท่านขึ้นบ้านมาด้วยอาการตื่นเต้น พลางบอกกล่าวกับคุณพ่อว่า คนเรือของท่านที่อยู่บางขุนพรหมมาแจ้งข่าวว่ามีเหตุการณ์ผิดปกติเกิดขึ้น และทูลกระหม่อมชายถูกจับไป (คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในเวลานั้น ทรงทำหน้าที่เป็นผู้รักษาพระนครแทนพระองค์อยู่ และประทับที่วังบางขุนพรหม) และทางบ้านป้อมเพชรทราบเรื่องอย่างไรบ้าง แต่ไม่มีใครรู้เรื่องเลยว่าอะไรเป็นอะไร

“เจ้าคุณชัยวิชิตฯ ไปสืบดูหน่อยสิว่า เรื่องเป็นอย่างไรแน่ แต่อย่านั่งรถเก่งไป เดี่ยวคนเขาจะหมั่นไส้เอา” เจ้าพระยายมราชกล่าวกับคุณพ่อ

สมัยนั้นในเมืองไทยยังมีรถเก่งซบกันไม่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ขุนนางผู้ใหญ่ หรือคนที่มีเงินทองมากพอจะซื้อหาได้ ซึ่งคุณพ่อเพ็งจะมีรถแบบนี้ได้ไม่นาน บังเอิญมีเพื่อนท่านคนหนึ่งนั่งรถประทุนมาพบ เลยชักชวนไปด้วยกัน

หายกันไปราวสักครึ่งวันจึงกลับมา และได้ความว่า หัวหน้าคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี่คือ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ร่วมกับทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน รวมราวกว่า ๑๐๐ คน เข้ายึดพื้นที่สำคัญ ๆ ในกรุงเทพฯ หมดแล้ว

ระหว่างที่หารือกันอยู่นั้น คนในบ้านเจ้าพระยายมราชขึ้นรถมาตามท่าน เพราะเห็นว่าหายไปนาน และทราบว่ายู่บ้านป้อมเพชร เขาบอกว่า ผ่านมาเห็นรถทหารและทหารอยู่ที่โรงพิมพ์นิติสาส์นหลายคน (บ้านเจ้าพระยายมราชอยู่

บริเวณโรงแรมดุสิตธานีในปัจจุบัน และใกล้กับโรงพิมพ์ที่อยู่ตรงถนนศาลาแดง) ลักครุคณงานที่โรงพิมพ์วังหน้าตีพิมพ์มารายงานว่า

“ทหารเขามาให้พิมพ์ไปปลิว ซึ่งมีต้นฉบับจะให้พิมพ์แล้วครับ”

“เขาจะเอาอะไรก็เอาเถอะ ไปทำให้เขาเสีย” คุณพ่อตัดสินใจอนุญาต

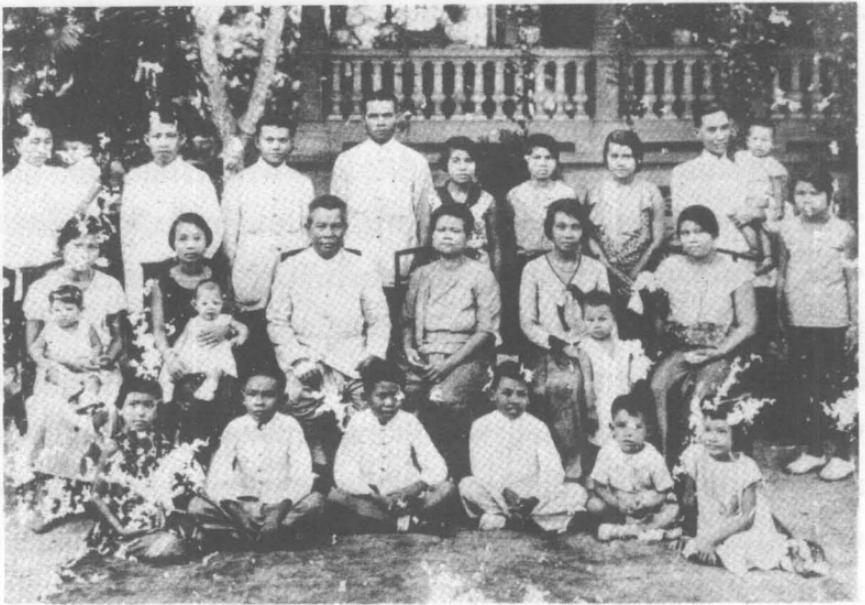
ตอนนั้นยังไม่มีใครทราบว่านายปรีดีร่วมก่อการในครั้งนั้นด้วย ตกป้ายพระโสภณเพชรรัตน์ (กี โสภโณดร หรือ กิมเซ่งหลี) ซึ่งเป็นเพื่อนของคุณพ่อคนหนึ่งมาที่บ้าน พุดจาทำนองว่า “อะไรกัน ทางนี้ไม่ทราบเรื่องอะไรกันบ้างเลยหรือ” แต่ไม่ได้ระบุว่านายปรีดีร่วมอยู่ในคณะนี้ด้วย

ช่วงใกล้ค่ำ ใครต่อใครมาที่บ้านกันมากมายเพื่อถามข่าวคราว จนเด็กทุกคนในบ้านถึงได้ทราบแน่นอนว่านายปรีดีร่วมก่อการในครั้งนี้ เพราะส่งคนมารับเครื่องแต่งตัวเพื่อจะไปประชุมเสนาบดี และขออาหารไปรับประทานด้วย คุณพ่อสั่งไม่ให้เปิดประตูรับ ให้รออยู่นอกประตูรั้ว เพราะยังไม่รู้จักเขา แต่มารู้จักภายหลัง คือ คุณซิม วีระไวทยะ ซึ่งเป็นผู้ร่วมก่อการด้วยคนหนึ่ง

สมัยนั้นยังไม่มีตู้เย็นที่จะเก็บรักษาอาหารได้ มีแต่ตู้เย็นไม้ที่ต้องใช้น้ำแข็งหล่อเอาไว้ ดิฉันจึงจัดหาขนมปังครีมแคร์กเกอร์กระป๋องหนึ่งให้แทน เพราะไม่มีเสบียงกรังอย่างอื่น

ในใจของดิฉันนั้นมีแต่ความวิตกกังวลและเป็นห่วงถึงเรื่องที่เกิดขึ้น ว่าจะเป็นเรื่องของความปลอดภัย ความถูกต้องเหมาะสมของนายปรีดีและคณะราษฎรที่ได้กระทำลงไป รวมทั้งอนาคตของสถานการณ์บ้านเมืองที่จะดำเนินต่อไปอีกด้วย ทางคุณพ่อคุณแม่ได้แต่นิ่งเฉย ไม่ได้มีกิริยาอะไรแสดงออกมาให้ปรากฏ เพียงแต่บ่นส่งสารเจ้านายที่ถูกจับไป

สำหรับความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองบ้านเมืองนั้นเคยเกิดขึ้นมาแล้วในรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในครั้งนั้นมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ อาทิ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า

ภาพครอบครัวของเรา ณ บ้านป้อมเพชร ดิฉันอยู่แถวหน้า ขวาสุด

สวัสดีโสภณ พระองค์ปฤษฎางค์ (หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย) ฯลฯ ซึ่งเป็น
คณะราชทูตไทยในอังกฤษ ได้มีหนังสือมากราบบังคมทูลถวายความเห็น ขอ
ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยขอพระราชทาน Constitution
และให้มี Parliament ในการปกครองประเทศ ซึ่งคุณปู่ของดิฉัน พระยา
ไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงวิเศษสาส์ รับราชการในตำแหน่ง
Attache คล้ายกับผู้ช่วยทูต ก็ได้ร่วมลงนามในครั้งนั้นด้วย นับว่าเป็นเหตุการณ์
สำคัญในประวัติศาสตร์ครั้งหนึ่งที่ได้รับการบันทึกไว้ และเป็นความกล้าหาญ
อย่างยิ่งของผู้ที่กล้าลงพระนามและนามมาทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ด้วยความมี
พระเมตตาของพระองค์ จึงมิได้กริ้วหรือเอาผิดแต่ประการใด ทรงรับฟังและ
มีพระอรรถาธิบายแก่คณะบุคคลเหล่านั้นอย่างเข้าใจถึงภาวะของบ้านเมืองใน

สมัยนั้นที่ยังไม่พร้อมสำหรับการปกครองระบอบนี้

นับตั้งแต่วันที่ ๒๕ มิถุนายน เป็นต้นมา ดิฉันต้องจัดอาหารให้คนนำไปส่งนายปรีดีที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเป็นศูนย์บัญชาการของคณะราษฎร สถานการณ์ทั่วไปนั้นสงบเรียบร้อย ไม่ได้มีการสูญเสียเลือดเนื้อเลยสักนิดเดียว ซึ่งถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณสูงสุดของในหลวงรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงมีต่อมวลราษฎรไทย แม้จะทรงเสียพระราชหฤทัยอยู่บ้างที่คณะราษฎรได้กระทำการบางอย่างที่ไม่สมควร แต่ก็ทรงพระราชทานอภัยและโอหสิ บ้านเมืองจึงมิได้เกิดความจลาจลวุ่นวาย และทรงยอมรับที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ รวมทั้งพระราชทานคำแนะนำ คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อการวางระเบียบการปกครองแบบใหม่อยู่เสมอ

จนถึงวันที่ ๓ กรกฎาคม นายปรีดีจึงมีจดหมายมาขอโทษที่ต้องปิดความจริง ด้วยเกรงว่าหากบอกความจริงทุกอย่างแล้วจะเป็นอันตรายในการทำการ เนื่องจากดิฉันอายุยังน้อย กลัวว่าจะไม่รักษาความลับ อาจเกิดการพลัดปลั่งได้ และทางบ้านป้อมเพชรก็มีความใกล้ชิดกับพระราชวงศ์อยู่หลายพระองค์

ภายหลังคุณแม่กับดิฉันได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ เจ้านายหญิงพระองค์หนึ่ง ซึ่งพระองค์ก็ได้گیرตัวแต่อย่างใด เพราะทรงมีความรอบรู้และเข้าพระทัยถึงสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองต่างๆ เป็นอย่างดี ส่วนพระราชวงศ์อื่นๆ ก็มีหลายพระองค์ที่ไม่พอพระทัยอยู่บ้าง

ระหว่างที่นายปรีดียังไม่ได้กลับบ้าน พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) อธิบดีศาลอุทธรณ์ขณะนั้น และพระยามณฑาทูราชเสวี ได้มาเยี่ยมเยียนที่บ้านหนหนึ่ง เจ้าคุณมณฑาทู นั้นรู้จักคุณพ่อคุณแม่เป็นอย่างดี สำหรับเจ้าคุณมโนปกรณฯ นั้นไม่รู้จัก แต่รู้จักกับนายปรีดีเป็นอย่างดี เพราะรับราชการอยู่กระทรวงเดียวกัน และเป็นกรรมการคุมสอบนักเรียนกฎหมายด้วยกัน พอจะรู้นิสัยใจคอบ้างว่าเป็นคนกล้าคิด กล้าพูด อันเป็นลักษณะ

ของความเป็นนักประชาธิปไตย นายปรีดีจึงแนะนำให้แก่คณะนายทหารไปพิจารณา ในที่สุดเจ้าคุณหมโนฯ ก็ได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการราษฎรเป็นคนแรก

ส่วนนายปรีดีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการราษฎรคนหนึ่ง ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน และได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการผู้แทนราษฎรคนแรก ภายหลังได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรก เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วได้ยกเลิกคณะกรรมการราษฎรและเสนาบดีไป มีคณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรีเกิดขึ้นแทน พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศสยาม

ในช่วงแรกๆ ของการเปลี่ยนแปลง นายปรีดียังอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมต่อมาอีกระยะหนึ่ง เพื่อดำเนินการสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จเรียบร้อย จึงย้ายเข้าไปอยู่ในวังปารุสกวัน และให้ดิฉันเข้าไปอยู่ พร้อมกับเอาลูกกลิตาและพี่เลี้ยงเก่าแก่คนหนึ่งเข้าไปคอยรับใช้ด้วย โดยฝากลูกपालไว้กับคุณแม่ที่บ้านบ่อมเพ็ชร

เหตุที่นายปรีดียังไม่สามารถกลับบ้านได้ เพราะหลายท่านแนะนำว่าสมควรจะอยู่ต่อไปเพื่อความสะดวกในการอารักขาความปลอดภัย ผู้ที่อยู่ในวังปารุสกวันในครั้งนั้นด้วย ได้แก่ผู้นำของคณะก่อการ อาทิ “สี่ทหารเสือ” คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมศิริ) พระประศาสน์พิทยายุทธ์ (วัน ชูถิ่น) ฯลฯ ส่วนหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชีตตะสังคะ) นั้นกลับไปอยู่บ้าน

ตลอดเวลาที่ได้อยู่ในวังปารุสฯ นั้น ดิฉันได้มีโอกาสรู้จักกับผู้ร่วมคณะก่อการหลายท่านที่เข้ามาเยี่ยมเยียนพบปะกัน เช่น กลุ่มที่เคยคบคิดกับนายปรีดีตั้งแต่ยังศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศส อาทิ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี หลวงทัศนัยมิตรภักดี (ทัศนัย มิตรภักดี) หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) นายตั้ว ลพานุกรม หลวงสินธุ์สงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หลวงนฤเบศร์-

มานิต (สงวน จุฑาเทมีย์) ฯลฯ

ระหว่างที่นายปรีดีและคณะดำเนินการต่างๆ อยู่นั้น ดิฉันได้แต่ทำหน้าที่คอยดูแลความเรียบร้อยและความเป็นอยู่ของนายปรีดีในวังปารุสฯ จนกระทั่งเหตุการณ์เข้าสู่ภาวะปกติ จึงกลับมาอยู่บ้าน

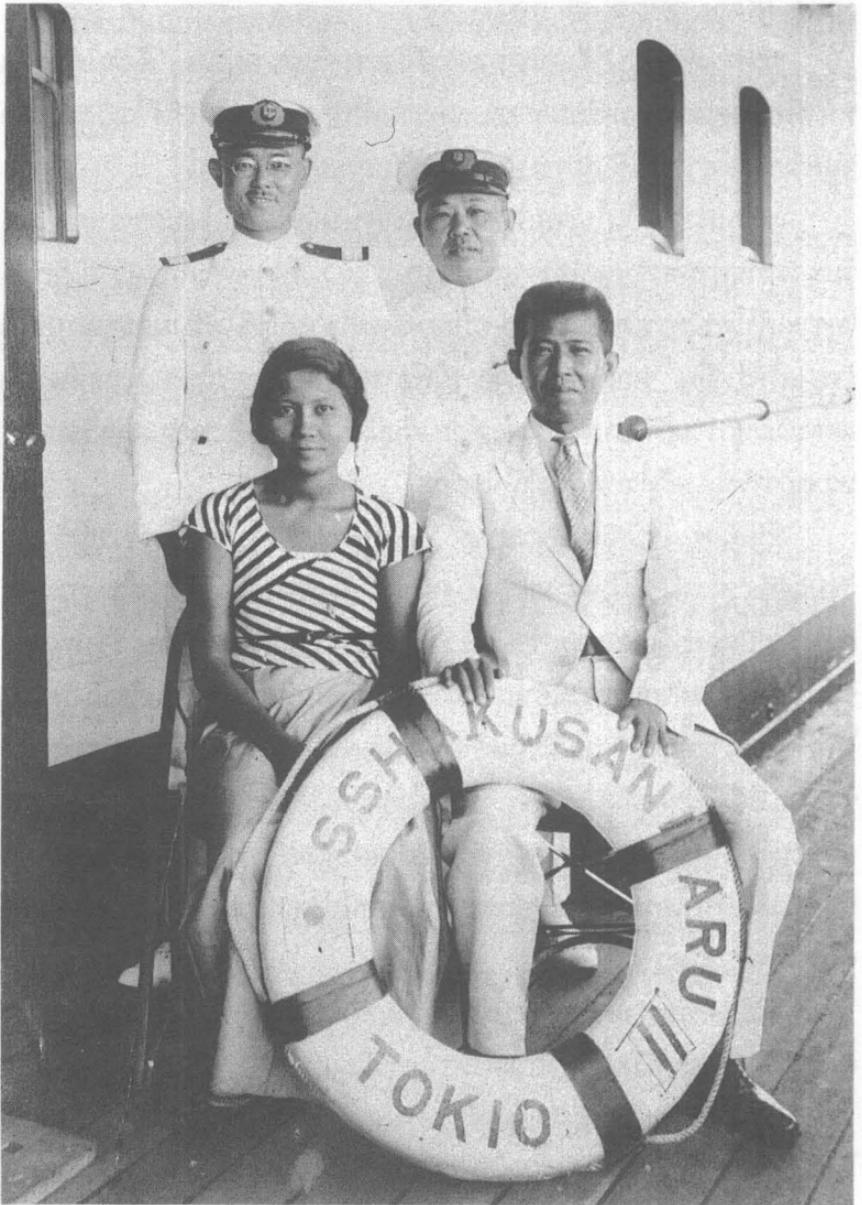
สภาพความเป็นไปภายในของคณะรัฐบาลเจ้าคุณมโนปกรณ์ฯ หลังได้รับพระราชทานธรรมนูญถาวรฉบับแรก แล้วมีความสับสนวุ่นวายเกิดขึ้น เพราะเค้าโครงการเศรษฐกิจสมุดปกเหลืองที่นายปรีดีได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ร่างขึ้น คณะอนุกรรมการผู้พิจารณาเค้าโครงการส่วนมากเห็นชอบ แต่คณะอนุกรรมการบางคนไม่เห็นด้วย เมื่อนำเรื่องเสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรีปรากฏว่ารัฐมนตรีส่วนหนึ่งไม่เห็นชอบ !

ท้ายที่สุด ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าคุณมโนปกรณ์ฯ และรัฐมนตรีส่วนหนึ่งได้นำความกราบบังคมทูลให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา คือให้คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย พร้อมกันนั้นรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๗๖ และออกแถลงการณ์กล่าวหานายปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ บังคับให้นายปรีดีและดิฉันต้องออกเดินทางจากประเทศไทยไปตุรกีเพื่อการเศรษฐกิจที่ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างนั้นหนังสือพิมพ์ก็ลงข่าวกันครึกโครมมาก มีทหารมายืนเฝ้าหน้าประตูบ้านป้อมเพชรเพื่อจับตาดูความเคลื่อนไหว

ดิฉันได้รับทราบประกาศนี้ด้วยความตกใจและเสียใจ เพราะโดยส่วนตัวแล้วไม่มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับเค้าโครงการนี้เลย

อย่างไรก็ตาม ดิฉันต้องจำใจทิ้งลูกทั้งสองที่กำลังอยู่ในวัยเล็กมาก โดยฝากไว้กับน้องๆ และพี่เลี้ยงให้ช่วยดูแล ลูกปาลนั้นกำลังอยู่ในวัยสอนให้หัดพูด แล้วลูกลลิตาซึ่งมีสุขภาพที่ไม่ค่อยสมบูรณ์อีกเล่า...

ดิฉันมหาทราบภายหลังว่า การเดินทางไปครั้งนี้ ทางรัฐบาลกำหนด “ขอ

วันเดินทางออกไปประเทศฝรั่งเศสกับนายปรีดีเป็นครั้งแรก ถ่ายบนเรือฮากุซามารู

เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖

ให้นำภรรยาไปด้วย” เพราะเกรงว่าหากให้ดิฉันอยู่ อาจจะเป็นศูนย์กลางการติดต่อ เพราะลูกศิษย์ลูกหาและคนที่ชื่นชอบนายปรีดีนั้นก็มีมากมาย

บ่ายวันที่ ๑๒ เมษายนของปีนั้น ที่ท่าเรือบี.ไอ. วัดพระยาไกร เรือ “โกลา” ของบริษัทอังกฤษ ซึ่งเป็นเรือวิ่งระหว่างสิงคโปร์-กรุงเทพฯ เทียบท่า รอนำเราทั้งสองออกจากแผ่นดินสยาม ผู้คนมากมายมาคอยส่งในการเดินทางครั้งนี้ เจ้าคุณพหลฯ เดินขึ้นมาส่งเราถึงบนเรือ ท่านตรงเข้าสวมกอดกับนายปรีดีด้วยน้ำตา ครั้นถึงเวลา เรือจึงค่อยๆ เคลื่อนออกจากฝั่งสู่ผืนน้ำ สีน้ำเงินเข้มอันแวววาวกว้างใหญ่ที่อยู่เบื้องหน้า ภาพผู้คนที่อยู่บนท่ามีขนาดเล็กลงๆ จนหายลับไปจากสายตา

ภายในเรือมีหลวงทัศนัยฯ ร.ต.ทวน วิชัยชัทตะ นายจรรยา สืบแสง ร่วมลงเรือมาส่งเราจนถึงเกาะสิงคโปร์ จากนั้นพวกเราทั้งคณะจึงเปลี่ยนไปขึ้นเรือใหญ่ “ฮากูซานมารู” ซึ่งเป็นเรือรับส่งผู้โดยสารของญี่ปุ่น เรื่อนั้นอ้อมแหลมมลายูขึ้นมาที่ปีนัง ซึ่งมีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์รอส่งอยู่ แล้วคณะที่ลงเรือมาจากกรุงเทพฯ ก็ได้ขึ้นฝั่งที่นี่แล้วกลับเข้ามาไทย

เรือมาแวะที่เมืองโคลัมโบเป็นจุดหมายแห่งแรก จากนั้นมาที่เอเดน ผ่านทะเลแดง คลองสุเอซ เข้าสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน แวะเมืองเนเปิลส์ แล้วจึงขึ้นฝั่งที่เมืองมาร์เซย์ ประเทศฝรั่งเศส รวมเวลาเดินทางราว ๓ สัปดาห์ ก่อนที่จะขึ้นรถไฟเข้ากรุงปารีส เราได้แวะเมืองต่างๆ หลายเมือง เช่น นีซ คานส์ กราส มองตง มอนติคาร์โล ฯลฯ ซึ่งการเดินทางออกไปยังทวีปยุโรปครั้งแรกในชีวิตของดิฉันนี้ นอกเหนือจากความเสียใจที่จำเป็นต้องทิ้งลูกมาอย่างกะทันหันแล้ว ยังสร้างความตื่นตาตื่นใจแก่ดิฉันเป็นอันมาก เพราะผู้คนคับคั่ง ไม่เงียบเหงา บ้านเมืองของเขาทันสมัย มีอะไรมากมายกว่าประเทศของเรา

ระหว่างที่อยู่ในปารีส ดิฉันกับนายปรีดีได้มีโอกาสใช้ชีวิตคู่กันมากขึ้น

เพราะไม่มีภารกิจอะไรต้องทำ ส่วนใหญ่นายปรีดีจะเข้าห้องสมุดค้นคว้าหาความรู้ทางวิชาการไปตามเรื่อง และดิฉันก็ไปเรียนภาษาฝรั่งเศสเพิ่มเติม หากมีโอกาสเราได้เดินทางไปชมการแสดงโอเปร่า ละครสัตว์ และภาพยนตร์บ้าง ครั้งหนึ่งได้มีโอกาสผ่าน Rue du Sommerard ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านหลังที่นายปรีดีและพรรคพวกประชุมกันวางแผนที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นครั้งแรก ขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส นายปรีดีได้พูดเปรยๆ ว่า

“เคยคิดเล่นๆ ว่า หากทำการสำเร็จจะกลับมาปูถนนนี้ด้วยทองคำ แต่ตอนนี้เห็นมีแต่ขี้หมา !”

ในช่วงนั้นเราได้รับเชิญไปเยือนประเทศอังกฤษระยะหนึ่ง โดยสมาชิกพรรคอินดิเพนเดนท์เลเบอร์คนหนึ่งที่ได้เป็นผู้แทนในสภาอังกฤษ เหตุที่เขาเชิญไปนั้น เพราะสมาชิกของพรรคนี้ได้พบเราในเรือไกล และรู้จักว่านายปรีดีเป็นใคร จึงติดต่อขอเชิญไป

การเดินทางในตอนนั้นต้องโดยสารรถไฟจากปารีส ลงเรือที่ท่าเมืองเด็ยพ (Dieppe) มาขึ้นที่เมืองนิวเฮเวน แล้วต่อรถไฟเข้ากรุงลอนดอน ส่วนชาวคราวทางกรุงเทพฯ นั้น เราได้รับการติดต่ออยู่เสมอ จึงทราบความเป็นไปตลอดเวลา

วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าคุณพหลฯ ได้เป็นหัวหน้าคณะนำทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน เข้ายึดอำนาจการปกครองอีกครั้ง นำความกราบบังคมทูลถึงความประสงค์ที่จะให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าคุณพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี พร้อมกับจัดตั้งรัฐบาลใหม่ โดยมีหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในรัชกาลที่ ๙) ซึ่งเป็นนักปราชญ์เอกผู้หนึ่งของประเทศทรงรับเป็นที่ปรึกษาการดำเนินงานของรัฐบาล ส่วนเจ้าคุณมโนปกรณ์ฯ ถูกเชิญ

ดิฉันกับลูกลลิตาและลูกपाल ในวันที่เดินทางกลับมายังบ้านเกิด ณ ท่าเรือบี.ไอ.

ให้เดินทางออกไปอยู่ที่ป็นิ่งจนถึงแก่อนิจกรรมในเวลาต่อมา

จากนั้นรัฐบาลอนุญาตให้เราทั้งสองคนกลับประเทศ ซึ่งดิฉันรับทราบข่าวนี้ด้วยความตื่นตันยินดีอย่างยิ่งที่จะได้กลับมาพบลูก แล้วนายปรีดีเองยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้กลับมาช่วยราชการแผ่นดินในตำแหน่งรัฐมนตรีอีกด้วย

หรือ “ฮาโกเน” ค่อยๆ เคลื่อนล่อออกจากท่าเมืองมาร์เซย์ลีส (Marseilles) ท่ามกลางความมืดที่ค่อยๆ ปกคลุมภาพบ้านเมืองบนฝั่งจมองไม่เห็น แต่ในใจของดิฉันนั้นได้โลดแล่นกลับมาถึงบ้านตั้งแต่วันที่รับข่าวดีนั้นแล้ว

ภาพคู่กับนายปริติบมณีเรือ ขณะเดินทางกลับประเทศสยาม ปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๖

เรามาถึงเกาะสิงคโปร์ราวปลายเดือนกันยายน ซึ่งมีผู้คนไปรอรับล่วงหน้าอยู่หลายคน อาทิ พระมิตตรกรรมรักษา (นัดดา บุรณศิริ) กงสุลไทย ประจำสิงคโปร์ในเวลานั้น หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์) หลวงสัมฤทธิ์สุขุมวาท (สัมฤทธิ์ สุขุมวาท) ร.ต.ท.ฉัตร หนูหนักดี นายทวี ตะเวทิกุล นายเอก สุฟโปฏก ร.ต.ท.ศิริ คชศิริธัม ฯลฯ

ตอนที่เรือมาถึงนอกฝั่ง ยังไม่ทันจะเข้าเทียบท่าที่สิงคโปร์ เรากำลังรับประทานอาหารกลางวันกันอยู่ พลันมีเสียงอึกที่กอยู่ข้างนอก มีคนลงมาแจ้งว่ามีเรือเล็กจะมารับ ให้ไปเก็บกระเป๋าได้ เสร็จแล้วให้ออกมารอบนเรือ

สักครู่เรือของทางการสิงคโปร์ที่ได้รับการติดต่อประสานงานกับทางกรุงเทพฯ ก็แล่นมารับเราเข้าฝั่งทันที ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการอารักขาความปลอดภัย เพราะฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลเจ้าคุณพหลฯ มาอยู่แถวสิงคโปร์และป็นิ่งหลายคน จากนั้นคณะของเราได้ลงเรือโกลามุ่งเข้ากรุงเทพฯ ต่อไป

พอมาถึงฝั่งทะเลนอกปากอ่าว ก็มีเรือยามฝั่งซึ่งเป็นเรือของหน่วยทหารเรือเร็วออกมารับนายปรีดีแยกเข้าสู่กรุงเทพฯ มาก่อน โดยขึ้นที่ท่าบางขุนพรหม แล้วเข้าวังปารุสกวันทันที ส่วนดิฉันโดยสารต่อมาจนถึงท่าเรือบี.ไอ. ซึ่งมีคุณพ่อและญาติพี่น้องรวมทั้งลูกลูกธิดาและปาลกำลังยืนรอรับอยู่น้ำตาแห่งความปิติได้หลังไหลออกมาจนเกินกว่าจะห้ามไว้ได้ ดิฉันเข้ากอดอุ้มและจูบลูกทั้งสองอยู่เป็นนาน กว่าที่พวกเราจะทยอยแยกกันขึ้นรถกลับมายังบ้านป้อมเพชร

หลังจากดิฉันกลับมาบ้านได้ไม่กี่วัน เหตุการณ์นองเลือดระหว่างคนไทยด้วยกันเองได้อุบัติขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การปกครองแบบใหม่ ของสยามประเทศที่เรียกว่า ระบอบประชาธิปไตย

วันที่ ๑๑ ตุลาคม ของปีนั้น พระองค์เจ้าบรมเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในสมัยยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมด้วยนายทหารผู้ใหญ่อีกหลายท่าน อาทิ พล.อ. พระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิน

ท่าราบ) พล.อ. พระยาเทพสงคราม (สิน อัครนิหัต) พล.ต. พระยาเสนาสงคราม (ม.ร.ว.อึ้ง นพวงศ์) พล.ต. พระยาทรงอักษร (ชวน ชาวลีขิตกร) และฝ่ายพลเรือน เช่น หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร พระยาคราภัยพิพัฒน์ (เลื่อน คราภัยวานิช) นายหลุย คีรีวัต ฯลฯ ร่วมกับกองกำลังทหารจากหัวเมืองต่างๆ ตั้งเป็นกลุ่ม เรียกตัวเองว่า “คณะกู้บ้านกู้เมือง” ซึ่งมีความไม่พอใจในการดำเนินงานของรัฐบาลบางอย่าง และขัดแย้งอย่างรุนแรง จึงยกทัพจากโคราชมาตั้งรอไว้ที่ดอนเมือง และวางแผนให้หัวเมืองต่างๆ อีก ๔ หัวเมือง เตรียมพร้อมที่จะเข้าล้อมกรุงเทพฯ หากมีการเจรจกันแล้วไม่สามารถตกลงกันได้

ส่วนรัฐบาลซึ่งได้รับความสนับสนุนจากคณะกรรมการ นักเรียนในโรงเรียนกฎหมาย และลูกเสือจำนวนมาก จัดตั้งกองบัญชาการอยู่ที่วังปารุศฯ ทั้งสองฝ่ายได้มีการเปิดเจรจากันก่อน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ พ.ต. หลวงพิบูลสงครามในตำแหน่งผู้บังคับกองผสมจึงอาสาออกปราบปราม โดยมี พ.ต. หลวงกาจสงคราม (กาจ เก่งระดมยิง) เป็นแม่ทัพสำคัญคนหนึ่ง การประทัดประหารจึงได้เกิดขึ้น

ในระหว่างการสู้รบกันนั้น ดิฉันจะได้ยินเสียงปืนต่อสู้กันดังมากในช่วงเย็นๆ เพราะเวลานั้นบ้านเมืองยังไม่มีเสียงอีกทีจากยวดยานอย่างทุกวันนี้ การสู้รบได้กระจัดกระจายหลายแห่ง แต่บริเวณที่สำคัญคือแถวดอนเมือง และมีเครื่องบินของฝ่ายพระองค์เจ้าบรมเดชบินเข้ามาไปรบไปพลิวทั่วกรุงเทพฯ ทางรัฐบาลก็ได้ออกไปพลิวตอบโต้ด้วยเช่นกัน ซึ่งภาษาถ้อยคำที่ใช้นั้นดุเดือดเผ็ดร้อน รุนแรงมาก

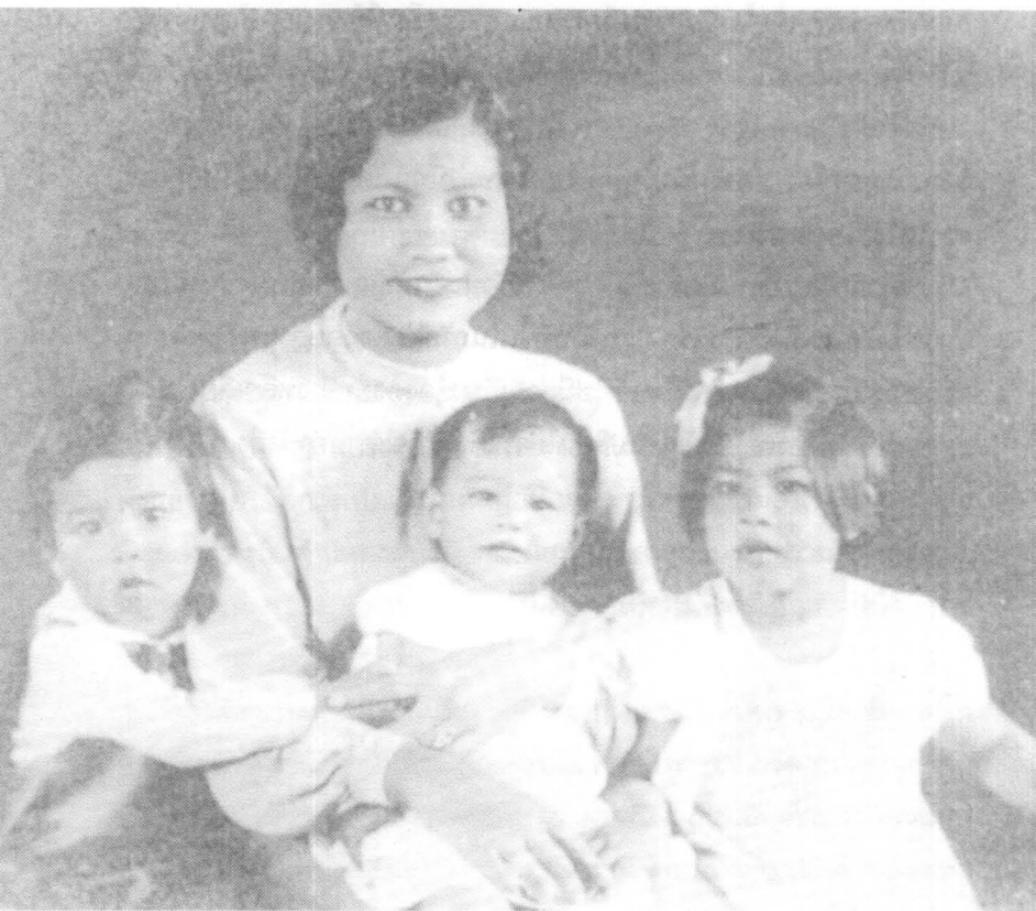
การสู้รบในพระนครกินเวลาถึง ๕ วัน โดยฝ่ายพระองค์เจ้าบรมเดชฝ่ายแพ้อพยร่นกลับไปยังโคราช และสูญเสียนายทหารสำคัญ คือ เจ้าคุณศรีสิทธิสงคราม ส่วนแม่ทัพคนอื่นๆ ได้ถูกฝ่ายรัฐบาลรุกไล่และหลบหนีเข้าไปในอินโดจีนในภายหลัง ทางฝ่ายรัฐบาลนั้นสูญเสียหลวงอำนาจสงคราม ชีวิต

ราษฎร และพลทหารทั้งสองฝ่ายต่างล้มตายกันไปอีกหลายคน รวมทั้งทรัพย์สินต่างๆ ที่ถูกทำลาย

หลวงพิบูลฯ ได้รับความดีความชอบและเป็นที่ยกย่องอย่างยิ่งของคนไทยในเวลานั้น ต่อมาได้มีการจัดตั้ง “ศาลพิเศษ” ขึ้นพิจารณาคดี มีการจับกุมตัวผู้เกี่ยวข้องกว่า ๓๐๐ คน ส่วนใหญ่เป็นเชื้อพระวงศ์และข้าราชการในพระราชสำนัก ต่อมานักโทษการเมืองเหล่านี้ถูกตัดลิ้นเนรเทศไปอยู่เกาะตะรุเตาเป็นจำนวนมาก

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครั้งนี้น่าเสมือนเป็นสัญญาณของความสับสนวุ่นวายทางการเมืองครั้งแรก และอุบัติขึ้นในกาลต่อมาอีกหลายครั้งหลายหน ซึ่งครอบครัวของดิฉันต้องก้าวเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วิถีชีวิตของเราจึงได้แปรเปลี่ยนไปจนเกินกว่าจะคาดคำนึงถึง !

ภรรยา รัฐมนตรี

ชีวิตของการแต่งงานในระยะแรกนั้น ดิฉันคิดเพียงว่า จะต้องมาทำหน้าที่เป็นแม่บ้านของข้าราชการธรรมดาสามัญคนหนึ่งที่มีความก้าวหน้าในตำแหน่งตามจังหวะและโอกาส มีความเป็นอยู่ที่สุขสงบไปตามประสา แต่เมื่อทางเดินของชีวิตนั้นพลิกผันเกินกว่าที่คาดคิดไว้ นั่นก็มีอยู่ทางเดียว คือ ต้องยอมรับและเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ฟันฝ่ากับอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตคู่ของเราทั้งสอง ด้วยความเข้มแข็งและอดทน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม และดิฉันได้ยึดถือปฏิบัติดังนี้เสมอมา...

ภายหลังเหตุการณ์บ้านเมืองกลับคืนสู่ความสงบบ้างแล้ว ทางรัฐบาลได้จัดเตรียมการเลือกตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นการเลือกตั้งแบบสองชั้น คือให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนตำบลชั้นหนึ่งก่อน แล้วผู้แทนตำบลจะเป็นผู้เลือกตั้งคนที่สมควรเข้ารับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรอีกครั้ง เรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภท ๑ ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภท ๒ นั้น รัฐบาลและคณะราษฎรจะอาศัยพระบรมราชโองการในการแต่งตั้งบุคคลที่เห็นว่าเหมาะสมมาทำหน้าที่ในสภา

ในระหว่างนั้น ดิฉันได้เดินทางไปพักผ่อนที่เมืองปากน้ำสักกระยะหนึ่ง

โดยพักอยู่กับพี่สาว (พี่สาว) และหลวงศรีราชบุรุษ (แปลง ปุณศรี-พี่เขย) ซึ่งรับราชการอยู่ที่นั่น ส่วนนายปริติปฏิบัติราชการที่กรุงเทพฯ ในฐานะรัฐมนตรีลอย ตอนนั้นเราได้เริ่มว่าจ้างคนให้มาลงมือก่อสร้างบ้านเป็นตึก ๒ ชั้นเล็ก ๆ ขึ้นบนที่ดินฝั่งตรงข้ามกับตรอกพระยาพิพัฒน์ที่คุณพ่อให้ไว้ก่อนหน้า โดยอาศัยรายได้จากการเปิดให้สิ่งจองหนังสือชุดประชุมกฎหมายไทยในราคาชุดละ ๖๐ บาท ซึ่งมีผู้สนใจจองกันมาเป็นจำนวนมาก

เหตุการณ์บ้านเมืองในตอนนั้น ดูภายนอกมีที่ท่าว่าแจ่มใส เพราะมีการเลือกตั้งซึ่งถือว่าเป็นลักษณะสำคัญของประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว แต่ภายในนั้นกลับสั่งสมระอุไปด้วยความขัดแย้งและแรงกดดันต่าง ๆ จนน่ากลัว น้อยคนนักที่จะทราบถึงความเป็นไป...

ในหลวงรัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเสด็จประพาสประเทศอังกฤษเพื่อรักษาพระเนตร ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ (นับศกอย่างเก่า) โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ต่อมาในราวปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม (ในขณะนั้น) ได้ถูกลอบยิงจนบาดเจ็บสาหัส ขณะที่ไปร่วมพิธีเปิดการแข่งขันฟุตบอลที่ท้องสนามหลวง

ครั้นถึงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ คนไทยทั้งมวลต่างตระหนกและสลดใจกับข่าวประกาศที่แจ้งให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ ขณะที่ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ และไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดเป็นรัชทายาท จากนั้นทางรัฐบาลได้ไปปรึกษากับท่านผู้รู้ในเรื่องกฎหมายเต็ยบาล คือ เจ้าพระยาวรวงศ์ไพฑุฒิ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา) ถึงการพิจารณาหาพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ในที่สุดจึงอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขณะประทับอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท-

ครอบครัวของดิฉัน พ.ศ. ๒๔๘๑ ดิฉันอยู่แถวหน้า คนที่ ๒ จากขวา

มหิดล รัชกาลที่ ๘ แห่งพระราชวงศ์จักรี และแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เนื่องจากยังทรงพระเยาว์อยู่มาก

หลังจากนั้นไม่กี่วัน ดิฉันได้คลอดบุตรสาวคนที่ ๒ ให้ชื่อว่า สุตา หรือ “ลูกแป้ว” ท่ามกลางความยินดีของทุกคนในบ้านบ่อมเพชร พอดีบ้านสี่ลมสร้างเสร็จ ครอบครัวของเราก็จึงย้ายออกมาอยู่บ้านที่เป็นของตัวเองเป็นครั้งแรก

ต่อมารัฐบาลเจ้าคุณพหลฯ เห็นชอบให้นายปรีดีเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น และสภาผู้แทนฯ ได้ให้ความเห็นชอบนำความกราบบังคมทูลแต่งตั้งให้นายปรีดีเป็นผู้ประกาศนิกายคนแรก โดยได้รับพระกรุณาจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีสถาปนามหาวิทยาลัย เมื่อวันที่

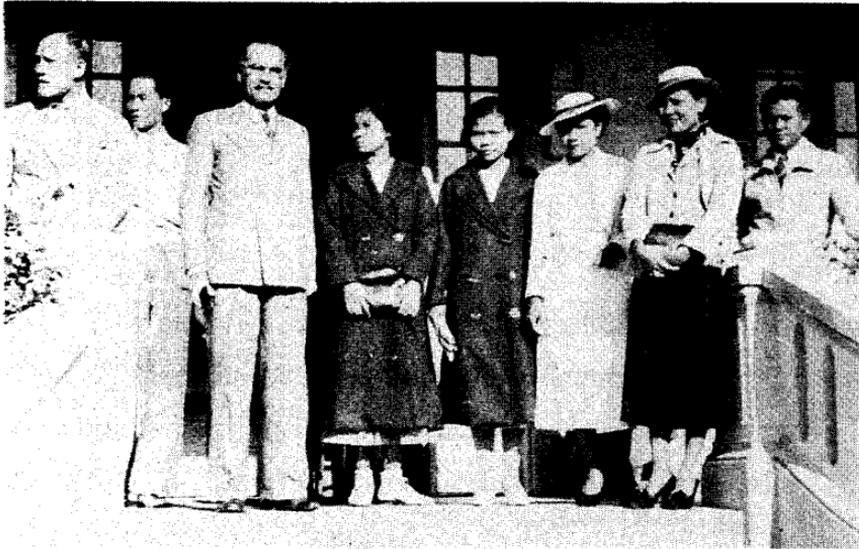

ขณะไปเที่ยวอินโดจีน ดินชั้นยืนอยู่ขวาสุด (ใส่กระโปรงสีเข้ม สวมหมวก)

๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ณ บริเวณโรงเรียนกฎหมายเดิม ปัจจุบันเป็น
ตึกกรมประชาสัมพันธ์ เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา

ส่วนบริเวณที่ตั้งของมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน เดิมเป็นโรงทหาร เมื่อ
เจรจาขอซื้อที่ดินได้แล้ว จึงค่อยลงมือก่อสร้างและซ่อมตึกเรียนขึ้นมาทีละหลัง
แล้วตึกโดมนี้ได้รับการออกแบบโดย นายจิตรเสน (หมีว) อภัยวงศ์ น้องชาย
ของนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นสถาปนิกจบมาจากประเทศฝรั่งเศส

ประมาณเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ระหว่างที่นายปรีดียังดำรงตำแหน่ง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้รับมอบหมายให้เดินทางไปกรุงลอนดอน
เพื่อเจรจาแปลงดอกเบียเงินกู้ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ ซึ่งได้กู้เงินจากธนาคาร
อังกฤษเพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ จากเดิมอัตราร้อยละ ๖
เหลือเป็นร้อยละ ๔ ต่อปี ซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยลดค่าใช้จ่ายที่จะต้องเสีย
ค่าดอกเบียน้อยลงเป็นจำนวนมาก และในคราวเดียวกันนั้นก็เดินทางไปเยือน

ณ โรงเรียนลิเซ่ แยแซงต์ ดิฉันอยู่ที่ ๒ จากขวา

เหล่าประเทศมหาอำนาจ เพื่อหาหนทางถึงการที่รัฐบาลสยามจะเปิดเจรจาใหม่ เพื่อเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคต่างๆ กับประเทศนั้นๆ ซึ่งการเดินทางครั้งนี้ ดิฉันไม่ได้ไปด้วยเพราะกำลังมีครรภ์แก่ และได้คลอดบุตรชายคนที่ ๒ ในเวลาต่อมา โดยให้ชื่อว่า "ศุขปริดา"

นายปรีดีเดินทางด้วยเรือไปตามเส้นทางในยุโรปโดยขึ้นฝั่งที่ประเทศอิตาลี และในระหว่างการเยือนประเทศนี้เอง ในกรุงเทพฯ ก็ได้เกิดเหตุการณ์อันน่าสลดใจขึ้น เมื่อองค์ประธานผู้สำเร็จราชการฯ คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ทรงปลงพระชนม์เอง ซึ่งข่าวนี้ได้เผยแพร่ไปทั่วทั้งในประเทศและต่างประเทศ (โดยนายปรีดีเล่าให้ฟังภายหลังว่า ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ของอิตาลี)

จากนั้นก็ไปเยือนประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศส อังกฤษ แล้วข้ามมายังสหรัฐอเมริการาวต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๔ (หากนับศกอย่างเก่ายังเป็น พ.ศ. ๒๔๗๘)

ก่อนจะเดินทางข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมายังประเทศญี่ปุ่น เพื่อกลับประเทศสยาม รวมเวลาเดินทางนานประมาณ ๖ เดือน ระหว่างที่นายบริดีกำลังมาญี่ปุ่นนั้น ดิฉัน คุณปพาฬ บุญ-หลง ลูกศิษย์ของนายบริดีคนหนึ่ง และเด็กในบ้าน ได้เดินทางไปรอรับที่ญี่ปุ่นด้วย โดยฝากลูกๆ ไว้กับคุณแม่และพี่เลี้ยง

พวกเราสามคนโดยสารเรือสินค้าของญี่ปุ่นไป ด้วยต้องการประหยัดค่าใช้จ่าย แต่กลายเป็นว่า ช่วงเวลาเดินทางประมาณ ๑๐ วันนั้น รู้สึกทรมานมาก เพราะคลื่นลมในทะเลปั่นป่วน เรือโคลงไปมาอยู่เกือบตลอดเวลา และอาหารญี่ปุ่นในเรื่อนั้นรสชาติไม่อร่อยเอาเสียเลย น้ำดื่มก็มีรสเค็มปะแล่มๆ รับประทานอะไรไม่ค่อยลง พอขึ้นฝั่งจึงรู้สึกว่าร่างกายตัวเองผ่ายผอมลงมาก

เมื่อถึงท่าที่เมืองโกเบ จึงโดยสารรถไฟเข้ากรุงโตเกียว ซึ่งนายบริดีเดินทางมาถึงล่วงหน้าแล้ว ทั้งนี้ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากพระมิตตรกรรมรักษา (นัดดา บุรณศิริ) และภรรยา ที่เพิ่งย้ายมาเป็นราชทูตไทยประจำญี่ปุ่น ให้เข้าพักที่สถานทูต พวกเราพำนักอยู่ที่นั่นนานประมาณ ๑๒ วัน และมีโอกาสเที่ยวชมบ้านเมืองของเขาบ้าง ซึ่งในตอนนั้นดิฉันนำเงินติดตัวไปเพียง ๑,๐๐๐ บาท ก็สามารถใช้จ่ายได้อย่างสบาย เพราะราคาสินค้าข้าวของยังไม่แพงจนซื้อไม่ลงอย่างตอนนี้ ขากลับเราออกเดินทางด้วยเรือลำเดิม แต่ไม่โดนคลื่นลม จึงไม่มีปัญหาไม่สบายกายหรือใจแต่อย่างใด

สมัยก่อนนั้น ดินแดนทางฝั่งขวาของประเทศสยาม อันประกอบด้วยลาว กัมพูชา และเวียดนาม ล้วนเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส เรียกรวมกันว่า “อินโดจีน” การคมนาคมติดต่อของประเทศเรายังสามารถเดินทางเข้าไปในดินแดนแถบนี้ได้โดยทางรถไฟออกจากกรุงเทพฯ และทางรถยนต์จากอำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี เข้าสู่กัมพูชา

หลังจากกลับมาจากญี่ปุ่นได้ไม่นาน คุณเข็ม (พี่ชาย) ดิฉัน อัมพา (น้องสาว) ได้มีโอกาสเข้าไปในดินแดนย่านนั้นครั้งหนึ่ง เพื่อไปส่งน้องสาว ๒

คน คือ นวลจันทร์และอุษา เข้าเรียนที่โรงเรียนของรัฐบาลฝรั่งเศสที่เปิดสอนอยู่ในเมืองดาลัด ซึ่งใกล้กับกรุงไซ่ง่อน (หรือโฮจิมินห์ซิตี้ในปัจจุบัน) ประเทศเวียดนาม เพื่อให้ทั้งสองคนได้เตรียมตัวในเรื่องของภาษาก่อนที่จะศึกษาต่อไปในระดับสูง

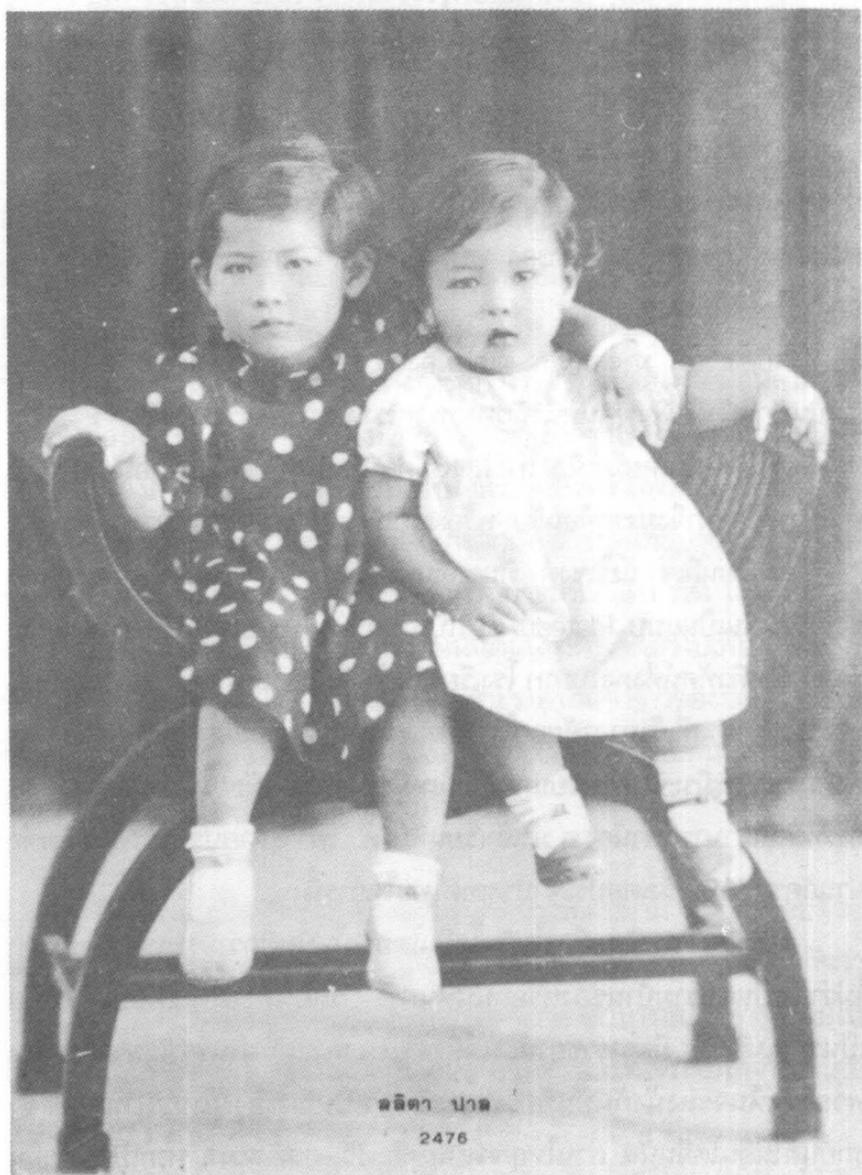
การเดินทางในครั้งนั้น ได้นำรถยนต์ของคุณพ่อขึ้นรถไฟมาลงที่อรัญประเทศ แล้วคุณเข้มเป็นผู้ขับเข้าไปในแดนกัมพูชาที่ด่านปอยเปต ผ่านเมืองศรีโสภณ โพธิสัตว์ พระตะบอง พนมเปญ ฯลฯ จนถึงไซ่ง่อน แล้วเข้าพักที่โฮเต็ลกิ่งตินิกองตาล

“เมียงเวอนุ มาตาม เอ ตูเลอมองต์” เสียงของมาตามปิแยตรี (Pietri) ซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์คนหนึ่งทักทายพวกเราเป็นภาษาฝรั่งเศส

แหม่มคนนี้เคยมาเมืองไทยและรู้จักสนิทสนมกับดิฉันมาก่อน เมื่อเธอทราบว่าจะมาจึงมารอต้อนรับ พร้อมกับเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวให้ด้วย

โรงเรียนลิเซ่ แยแซงต์ ที่นวลจันทร์และอุษามาเรียนนั้น ตั้งอยู่บนเขา ซึ่งข้างบนนั้นเป็นแบบ Plateau คือ เป็นที่ราบผืนใหญ่บนเขา มีป่า ทะเลสาบน้ำตก เป็นทิวทัศน์ที่งดงามมาก โรงเรียนนี้สร้างขึ้นเพื่อให้นักศึกษาแก่ลูกหลานของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอาศัยอยู่ในอินโดจีนเท่านั้น ครูที่สอนก็เป็นชาวฝรั่งเศสทั้งหมด และมีระบบการเรียนการสอนเหมือนโรงเรียนมัธยมในฝรั่งเศส แล้วการที่ดิฉันสามารถพาน้องๆ มาเข้าเรียนที่นี่ได้ เพราะนายบริติร์จักและติดต่อผ่านอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยในการนี้

ตอนนั้นสภาพบ้านเมืองในอินโดจีนโดยทั่วไปนั้นดีกว่าประเทศของเรามาก ไม่ว่าจะเป็นตึกกรมบ้านช่องหรือถนนหนทาง รถยนต์ของคุณพ่อที่เอาไปนั้นเป็นรถอเมริกัน มีตราชยานยนต์ติดอยู่ เวลาเล่นผ่านชาวเขมรตามถนนพวกเขาเห็นจะลงนั่งกันทันที เพราะคิดว่าเป็นรถของผู้ใหญ่ผ่านมา ซึ่งรถยนต์ในอินโดจีนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นยี่ห้อฝรั่งเศสทั้งหมด หากเป็นยี่ห้ออื่นก็หมายความว่า เป็นรถของผู้มีฐานะที่ต่างไปจากชาวฝรั่งเศสทั่วไป แล้ว

ลูกลลิตา ปาล พ.ศ. ๒๔๗๖

ตอนที่เรากำลังอยู่ไฮเต็ลในกรุงโซ่งอนนั้น ไม่มีคนญวนเข้ามาเดินในโรงแรมเลย เวลาออกมาหนึ่งที่ Sidewalk พวกเขาเห็นหน้าดำๆ ของพวกเรา จะพากันเดิน มาดูด้วยความแปลกใจและสงสัย

ในความรู้สึกของดิฉันนั้น เห็นใจคนที่มบ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้น ของชาติอื่นมาก เพราะไม่ได้รับการยกย่องอะไรเลย นับเป็นความโชคคติ ของบ้านเมืองเราโดยแท้ ที่มีสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงผู้ทรงพระปรีชาสามารถ รักษาประเทศมิให้ต้องตกเป็นข้าทาสของใครมาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้

ราวกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เมื่อนวลจันทร์และอุษาจบการศึกษากลับบ้าน เพื่อเตรียมตัวเดินทางไปเรียนต่อฝรั่งเศส โดยนวลจันทร์ไปเพียงคนเดียว เนื่องจากอุษามีสุขภาพไม่ดีจึงไม่ได้ไปด้วย และดิฉันรับหน้าที่เป็นผู้ไปส่ง เพราะเคยอาศัยอยู่ที่นั่นมาแล้วระยะหนึ่ง พอจะรู้อะไรต่าง ๆ บ้าง

เวลานั้นนายปรีดีได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่าง ประเทศ จึงมีภารกิจมากมายในการเจรจาสนธิสัญญาต่าง ๆ เลยไม่ได้เดินทางไป ด้วย และญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ก็ไม่ว่าง จึงมีเพียงดิฉัน นวลจันทร์ และลูก สุตฯ ซึ่งมีอายุราวสามขวบครึ่งเดินทางกันไป โดยเสียค่าใช้จ่ายถูกมาก เพราะพอดีกับประเทศฝรั่งเศสเป็นเจ้าภาพจัดงาน Exposition Internationale ซึ่งเป็นมหกรรมการแสดงผลงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมและวิชาการของบรรดา ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ดิฉันเลยถือโอกาสไปเที่ยวชมงานนี้ด้วย ซึ่งทางบริษัท เดินเรือ รถไฟ และไฮเต็ลต่าง ๆ ได้ร่วมกันลดราคาลงครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการ โฆษณาให้คนเดินทางไปเที่ยว

พวกเราสามคนขึ้นรถไฟออกจากกรุงเทพฯมาถึงสิงคโปร์ เพื่อลงเรือ Andre Lebon ไปฝรั่งเศส บังเอิญมีทูตไทยท่านหนึ่ง คือ พระพิทิตานุกร (ส่วน นวราช) พร้อมครอบครัวร่วมทางด้วย เพื่อไปรับตำแหน่งอัครราชทูต ที่ปารีส และมีนักเรียนไทยกำลังจะไปศึกษาต่อในอเมริกาอีกคนหนึ่ง

๒๒ ดอด่อนที่หอแสงลงทั่วบริเวณนั้นดูสดใส ผู้คนมากมายที่ตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าหลากสีสัน ต่างเดินกันขวักไขว่อย่างไม่ย่อท้อที่จะเที่ยวชมอาคาร วัตถุ ศิลปะสำคัญของประเทศต่างๆ ที่จำลองมาจัดแสดงให้ดูอย่างมากมาย โต๊ะเก้าอี้ของบรรดาร้านค้าอาหารและเครื่องดื่มที่ตั้งอยู่หน้างานนั้นถูกนั่งจับจองจนเต็ม

พวกเราเสียเงินซื้อบัตรเข้าไปชมบริเวณงานด้วยความตื่นตาตื่นใจ ได้เห็นพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ (พระที่นั่งกลางน้ำในเขตพระราชวังบางปะอินอยุธยา) จำลองของประเทศเรามาพร้อมแสดงด้วย รูปทรงของพระที่นั่งนั้นคล้ายคลึง แต่รายละเอียดไม่งดงามเท่าองค์จริง จำได้ว่าเห็น “พาวเลียน” ซึ่งเป็นตึกใหญ่โตมโหฬาร ๒ ตึก สร้างโดยประเทศเยอรมนีและสหภาพโซเวียต สูงหมีนประจันหน้ากันอยู่ เป็นจุดที่เรียกร้องความสนใจของคนที่มาดูกันมาก...

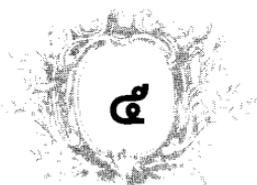
ในครั้งนั้น ดิฉันได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ ในหลวงรัชกาลที่ ๘ เป็นครั้งแรก ซึ่งพระองค์เสด็จฯ มาพร้อมกับสมเด็จพระบรมราชชนนีและพระอนุชา (ในหลวงรัชกาลที่ ๙) โดยประทับที่สถานทูตไทยในฝรั่งเศส ต่อมาในหลวงรัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีก็เสด็จประพาสในระยะเวลาเดียวกันนั้น ซึ่งดิฉันได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ ทั้งสองพระองค์ ณ โฮเต็ลที่ประทับด้วย

นอกจากนั้นยังได้พบเพื่อนคนไทยอีกหลายคน เช่น คุณจำกั๊ด พलगูร์ คุณกำแหง พलगูร์ และอีกคนหนึ่ง ซึ่งได้กลายมาเป็นมิตรที่มีความสนิทสนมกันมากในภายหลัง คือ คุณฉลบชัลย์ย์ มหานีรานนท์ (ต่อมาเธอได้แต่งงานกับคุณจำกั๊ด พलगูร์) ที่เดินทางมาจากอังกฤษเพื่อเข้าชมงานมหกรรมนี้ด้วย

หลังจากจัดการเรื่องที่พักและสถานศึกษาให้หนวลจันทร์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ดิฉันกับลูกสุดาจึงเตรียมตัวกลับ ซึ่งการเดินทางกลับมาในครั้งนี้ ดิฉันไม่ได้คาดคิดมาก่อนเลยว่าจะมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นในชีวิตรออยู่ข้างหน้า ความสุขความทุกข์ต่างๆ ประดังถาโถมเข้ามาจนแทบตั้งตัวไม่ติด

หากเป็นเพราะคติธรรมประการหนึ่งที่คุณพ่อคุณแม่สอนให้ยึดถือไว้
เป็นคติในการดำเนินชีวิตไว้เสมอ คือ “การตั้งอยู่ในความไม่ประมาท” นั้น
สามารถช่วยประคับประคองให้ชีวิตของดิฉันดำเนินไปด้วยดี
ท่ามกลางกระแสคลื่นแห่งชีวิตที่ผันแปรอยู่ตลอดเวลา

ช่วงหนึ่งของความสุข

สายลมในยามต้นฤดูหนาวที่พัดโชยมาจากทางเหนือราวปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๑ นั้น พอดีจะทำให้รู้สึกเยือกเย็นกายอยู่บ้าง แต่ในหัวใจของคนไทยทุกคนกลับอบอุ่นปลื้มปีติยิ่งนัก เมื่อได้ทราบข่าวองค์ยุวกษัตริย์อันเป็นที่เคารพรักสูงสุดจะเสด็จนิวัติพระนครเป็นครั้งแรก หลังจากทรงขึ้นเสวยราชย์สืบต่อจากในหลวงพระองค์ก่อน

ก่อนหน้าที่จะเสด็จฯ กลับนั้น ราวต้นเดือนพฤศจิกายน ได้เกิดเหตุการณ์ระทึกขวัญในวงการเมืองขึ้นอีกคราวหนึ่ง เมื่อพันเอก หลวงพิบูลสงคราม ตำแหน่งในตอนนั้น คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ถูกคนรับใช้บุกยิงภายในบ้านพักกรมทหารบางซื่อ แต่หลวงพิบูลฯ ไม่ได้รับบาดเจ็บแต่อย่างใด

หลังจากนั้นไม่กี่วัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็เสด็จฯ ถึงพระนคร ดิฉันจำได้ว่าเสด็จฯ กลับมาในช่วงที่รัฐบาลของเจ้าคุณพหลฯ ได้บริหารราชการแผ่นดินเป็นระยะสุดท้าย เนื่องจากแพ้มติเรื่องการพิจารณางบประมาณแผ่นดินในสภาฯ จึงต้องยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ เวลานั้นนายปรีดี ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงต้องพ้นตำแหน่งไปด้วย ภายหลังจากได้เข้ารับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาและเข็มราชการแผ่นดินเป็นเกียรติยศ เนื่องจากนายปรีดีมีความดีความชอบในระหว่างการดำรงตำแหน่ง

ในเวลาต่อมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ออก ณ พระตำหนักจิตร-
ลดารโหฐาน (ซึ่งเป็นสถานที่ที่รัฐบาลจัดถวายให้เป็นที่ประทับ พร้อมกับ
พระราชชนนีและพระอนุชาในครั้งนั้น) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิง
พหลพยุหเสนา (พิศ พหลโยธิน - ภรรยาคนแรกของเจ้าคุณพหลฯ) นาง
พิบูลสงคราม (ละเอียต พิบูลสงคราม) และนางประดิษฐ์มธุธรรม (คือดิฉัน)
เข้าเฝ้าฯเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อรับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑
อ.ป.ร. ซึ่งเป็นเหรียญส่วนพระองค์ที่จะพระราชทานแก่ผู้ใดก็ได้ตามพระราช-
อัชฌาศัย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งที่ดิฉันได้รับ

หลังการเลือกตั้งผ่านพ้นไปแล้ว สภามีความเห็นชอบและนำความ
กราบบังคมทูล โปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
คนใหม่ พร้อมกับจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศ โดยนายปรีดีได้รับการ
แต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ในปลายเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๒ (หากนับศกอย่างแท้จริงคงเป็น
พ.ศ. ๒๔๘๑) คนไทยในพระนครต้องตื่นตกใจกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน
นั่นคือ การกวาดจับกลุ่มบุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่าคบคิดกันจะประทุษร้ายบุคคล
สำคัญของรัฐบาล เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองกลับมาเป็นระบอบสมบูรณา-
ญาสิทธิราชย์ ผู้ถูกจับกุมในครั้งนั้นมีทั้งพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ นายทหาร
ตำรวจและชาวบ้าน รวมทั้งหมดยกกว่า ๕๐ คน ต่อมารัฐบาลได้จัดตั้ง "ศาล
พิเศษ" ขึ้นพิจารณาคดี ผลการตัดสินนั้น มีทั้งการประหารชีวิต จำคุกที่บางขวาง
และเนรเทศไปอยู่เกาะเต่า สมทบกับบรรดานักโทษสมัยกบฏบวรเดช พ.ศ.
๒๔๗๖ ที่ย้ายมาจากเกาะตะรุเตาด้วย ซึ่งคดีนี้สร้างความสะเทือนใจแก่คน
ทั่วไปเป็นอย่างมาก เพราะนักโทษสำคัญคนหนึ่ง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ทรงถูกตัดสินจำคุก
ตลอดชีวิตด้วย

เดือนถัดมา ครอบครัวบ้านป้อมเพชรต้องประสบกับความโศกเศร้าเป็น

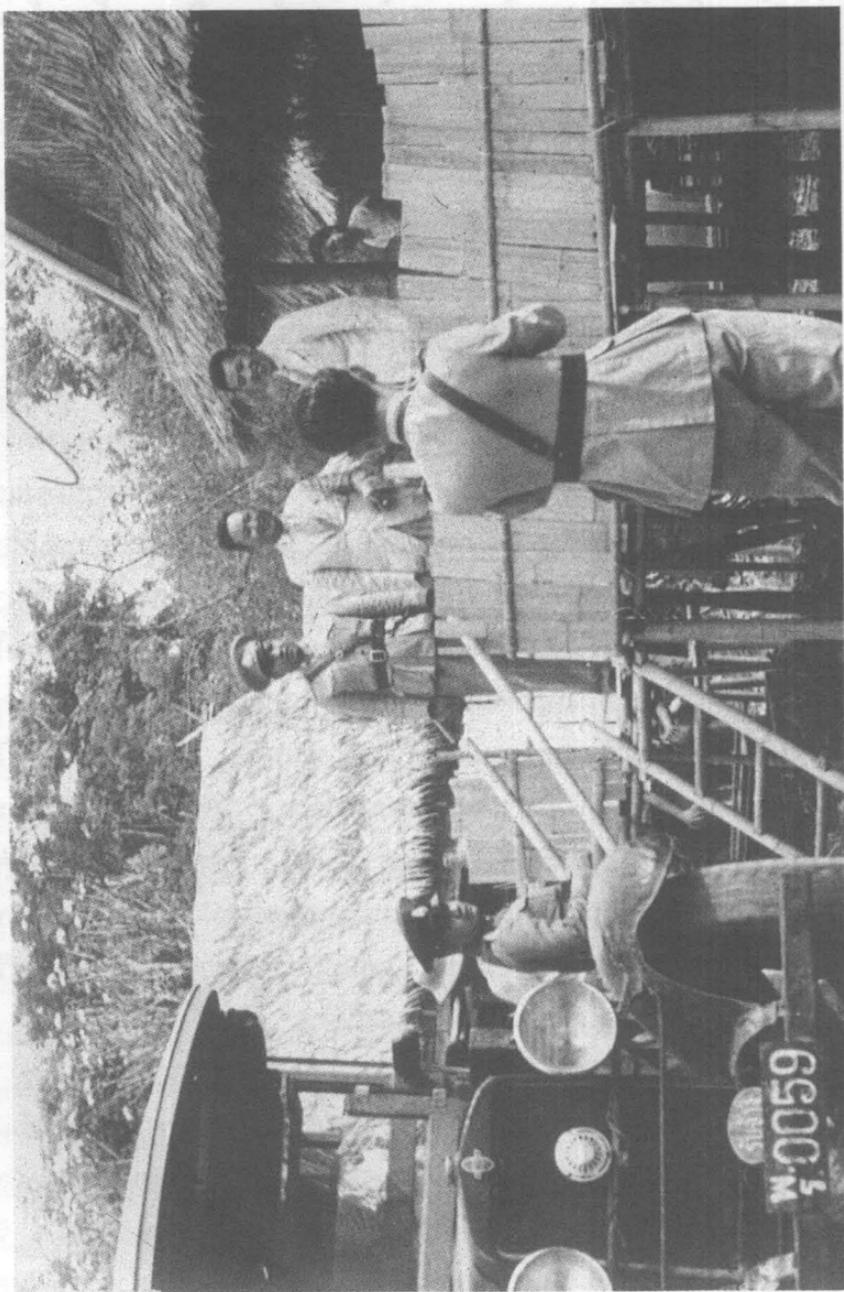
อย่างยิ่ง เมื่อได้รับข่าวการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เจ้าฟ้า-
 วัลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร หรือทูลกระหม่อมฟ้าหญิง ผู้
 ทรงพระกรุณาธิคุณเป็นที่สุดแก่ครอบครัวของเรา ด้วยพระโรควัณกะ (ไต) พิการ
 ณ วังคันธาวาศ อันเป็นที่ประทับแห่งใหม่ (ปัจจุบันเป็นโรงแรมอิมพีเรียล
 ย่านถนนวิหฤ) ดิฉันรู้สึกเสียใจเป็นอันมากที่ไม่ได้ไปร่วมในงานพระศพเลย
 เพราะกำลังมีครรภ์แก่ หลังจากนั้นไม่กี่วันก็ได้คลอดบุตรสาวคนที่ ๓ และให้
 ชื่อว่า “ดุษฎี” เพื่อเป็นความระลึกถึงเกียรติยศของนายปรีดีที่ได้รับพระราชทาน
 เเทริญญาดุษฎีมาลาในครั้งนั้น

ช่วงที่รัฐบาลหลวงพิบูลฯ ขึ้นมาบริหาร ประเทศตกอยู่ที่ท่ามกลางภาวะ
 สงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งคุกรุ่นในยุโรปมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เริ่มรุนแรงและ
 ขยายวงมากขึ้น รัฐบาลตระหนักถึงผลที่อาจจะเกิดขึ้นและกระทบกระเทือน
 ต่อชาติได้ จึงออกนโยบายสำคัญเพื่อเป็นการป้องกันภัยล่วงหน้า คือ ประกาศ
 “รัฐนิยม” (รวมทั้ง ๑๒ ฉบับ) และกฎหมายวัฒนธรรมฉบับต่างๆ โดยขอรับรองให้
 ประชาชนถือเป็นแนวทางปฏิบัติในยามที่ประเทศไทยถูกคุกคามจากภัยสงคราม

รัฐนิยมฉบับแรกประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ซึ่งใน
 สมัยนั้นถือว่าเป็นวันชาติ โดยเปลี่ยนชื่อเรียกประชาชน ลัทธิชาติ จาก “สยาม”
 เป็น “ไทย” (ส่วนชื่อประเทศเปลี่ยนในราวปลายปี) โอกาสเดียวกันนี้ ได้มี
 การเฉลิมฉลองการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศใหม่ เป็นการประกาศ
 เอกราชของประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ พร้อมกับวางศิลาฤกษ์สร้างอนุสาวรีย์
 ประชาธิปไตยตรงถนนราชดำเนินเป็นอนุสรณ์ด้วย

กาลิ์นอายุของสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้นเริ่มแผ่ขยายคุกคามต่อทวีปอื่น ๆ
 ทั่วโลก แต่ดิฉันไม่ได้คาดคิดว่าจะมีผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างมากมาย
 คงจะเหมือนกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๑ ซึ่ง
 ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ การสู้รบนั้นจะเกิดทางยุโรปเสียเป็นส่วนใหญ่ และ

นายบริดีไปเยี่ยมกองถ่ายพระเจ้าช้างเผือก

ประเทศเราได้เปิดรับสมัครทหารอาสา ไปร่วมรบด้วยจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีคนในบ้านป้อมเพชรสองคนร่วมอาสาออกสมรภูมิในครั้งนั้นด้วย ดิฉันได้แต่เฝ้าดูเหตุการณ์จากภาพข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง แต่ไม่ค่อยทราบรายละเอียดนัก เนื่องจากยังเด็กอยู่ จำได้ว่าข้าวของที่สั่งมาจากเมืองนอกนั้นมีราคาแพงขึ้น

หากปีกงาของสงครามโลกครั้งนี้มีทำที่ว่าจะรุนแรงและกว้างขวางมาก นายบริติชได้ตระหนักถึงภัยอันตรายที่อาจจะส่งผลกระทบต่อประเทศไทย จึงดำริอำนวยการสร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” ขึ้นเป็นบรรณาการแก่สันติภาพ การถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องนี้ทั้งในสถานที่ คือ โรงถ่ายไทยฟิล์มของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล นอกสถานที่คือ ในป่าจังหวัดแพร่ โดยได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ อธิบดีส.ส. จังหวัดแพร่ ให้ยืมช้างหลายสิบเชือกที่มีไว้ใช้ในกิจการป่าไม้ และขอยืมเพื่อนที่มีช้างมาก ๆ มาเข้าฉากแสดงด้วย

ตอนที่อยู่ในป่านั้น ทุกคนต่างรู้สึกสนุกสนานมาก เวลาอาบน้ำต้องเดินกันไปตั้งไกลกว่าจะถึงแหล่งน้ำ เวลาพักผ่อนก็พักในกระท่อมไม้ไผ่ที่สร้างขึ้นมาเพื่อการแสดงนั่นเอง หลังจากถ่ายทำเสร็จก็เผาทำลายทิ้ง เพราะเป็นฉาก (พม่า) เผาเมือง ซึ่งราคาเรือไม้ไผ่สมัยนั้นไม่ถึง ๑๐๐ บาทต่อหลัง แต่เผาหลายหลังก็เป็นเงินหลายอยู่เหมือนกัน

ผู้เกี่ยวข้องในการทำภาพยนตร์เรื่องนี้ต่างไม่ได้รับค่าตัว ไม่ว่าจะเป็นผู้กำกับ ช่างภาพ นักแสดง ทุกคนมาร่วมงานกันด้วยความสมัครใจ เพราะเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย ครูบาอาจารย์ และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ทั้งสิ้น ดิฉันเองมีหน้าที่จัดหาอาหารมาเลี้ยงดูและช่วยแต่งหน้าให้กับนักแสดงบ้าง

น่าเสียดายว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ซึ่งอัดเสียงพากย์เป็นภาษาอังกฤษ ด้วยหวังจะนำออกฉายเผยแพร่ไปยังต่างประเทศ เพื่อประกาศให้ชาวโลกได้ทราบว่าราษฎรไทยมีความรักสันติภาพและคัดค้านสงครามนั้นต้องล้มเหลวลง เพราะ

กว่าจะถ่ายทำและตัดต่อแล้วเสร็จ ญีปุ่นก็เข้ามาเมืองไทยแล้ว...

ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ซึ่งเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาของในหลวงรัชกาลที่ ๘ ล้วนคลาคล่ำไปด้วยบรรดาข้าราชการชายล้วน หากมีท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และดิฉันเป็นเพียงสตรี ๒ คนยืนเคียงกันอยู่แถวหน้าอย่างสงบ แต่ในใจของดิฉันนั้นซาบซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณยิ่งนัก

เมื่อเสียงขานชื่อเข้ารับพระราชทานเงียบลง ดิฉันก้าวเดินขึ้นไปข้างหน้าถวายคำนับพระเก้าอี้ของพระเจ้าอยู่หัวที่ทอดไว้และเดินมาถวายคำนับอีกครั้งพร้อมกับย่อตัวลง ณ เบื้องพระพักตร์ของพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา องค์ประธานผู้สำเร็จราชการ น้อมศีรษะรับสายสะพายสี่มุมพู่ซึ่งมีดวงตราราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษประดับอยู่บนโบใหญ่ที่ทรงคล้องประทานให้นับตั้งแต่วันที่นั้น ดิฉันจึงมีบรรดาคำกดี “ท่านผู้หญิง” ใช้นำหน้านามเป็นต้นมา แต่สำหรับตัวดิฉัน ญาติมิตรมักจะเรียก “คุณ”

ชุดเสื้อผ้าที่สวมใส่เข้าไปรับพระราชทานนั้น ญาติผู้ใหญ่ท่านหนึ่งกรุณามอบผ้าชิ้นยกแซมทองสวยงามมากให้เป็นของขวัญ ดิฉันนำไปตัดที่ร้านเฟมินาแถวเจริญกรุง (เลิกกิจการแล้ว) เป็นตัวเสื้อแขนยาว คอกว้าง และนุ่งซิ่นสีเดียวกัน รองเท้านั้นตัดที่ร้านฟุงหลี่ด้วยผ้าซิ่นที่ใช้ตัดเสื้อ แล้วขลิบสีทองแวววาวงดงาม

เดิมธรรมเนียมของการรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นจุลจอมเกล้าฝ่ายในนั้น สมัยรัชกาลที่ ๕ และ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง ทรงเป็นองค์มหาสวามินีแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประเภทนี้ โดยจะทรงเป็นผู้เลือกพระราชทานให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าพบุลละของธูลีพระบาทฝ่ายใน และผู้มีความดีความชอบตามแต่ที่จะมีพระราชดำริเห็นควรหรือทรงรู้จัก อย่างเช่นคุณแม่ซึ่งได้รับพระราชทาน

บรรดาศักดิ์เป็น “คุณหญิง” เพราะเคยถวายการรับใช้พระองค์ท่านตั้งแต่ครั้ง
ยังอยู่ที่เมืองปากน้ำ แต่สำหรับดิฉัน ได้รับการพิจารณาและการดำเนินการของ
คณะผู้สำเร็จราชการในเวลานั้น ซึ่งประกอบด้วยพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา
เจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) และเจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน (อุ่ม อินทรโยธิน
ต่อมาเปลี่ยนชื่อสกุลเป็น พิชเยนทรโยธิน)

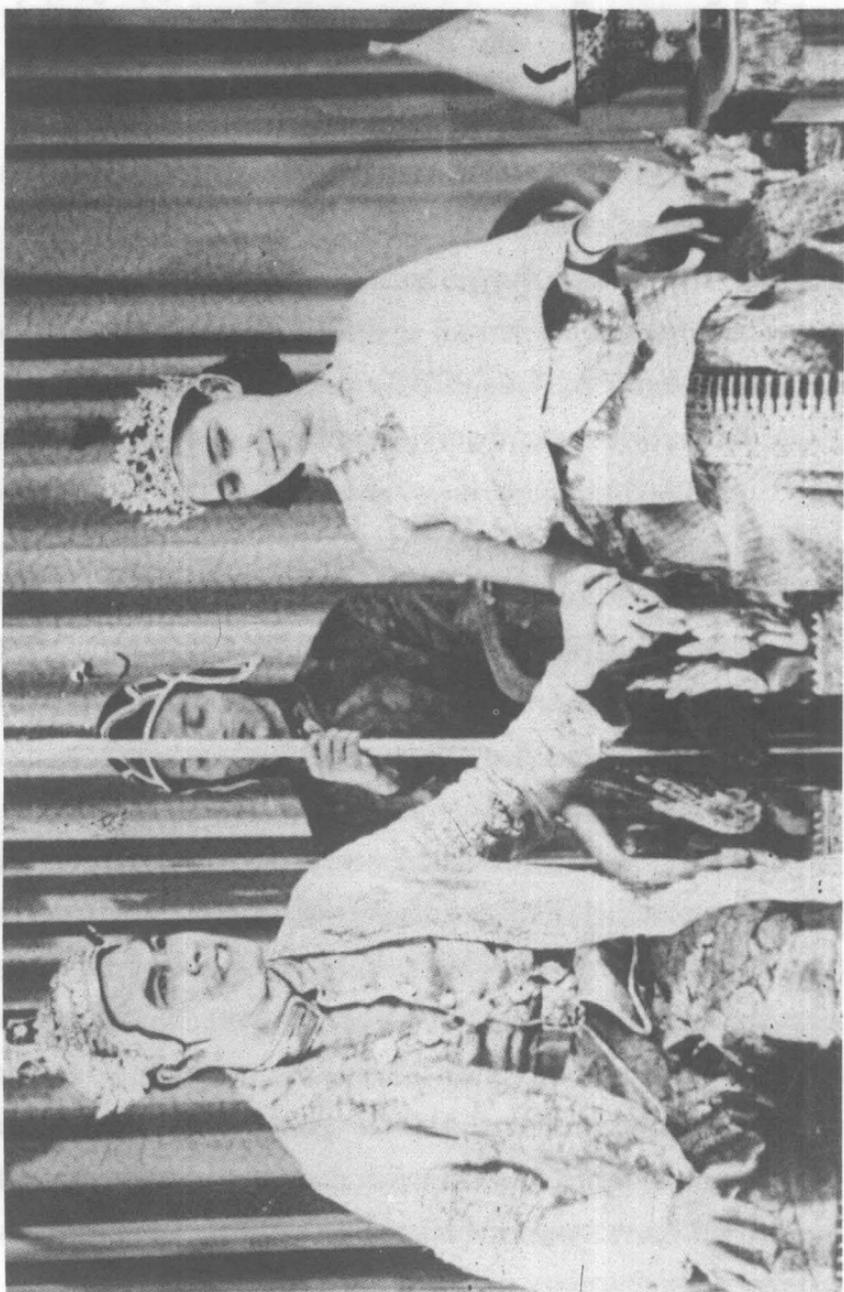
หนึ่ง วันที่ดิฉันเข้าไปรับพระราชทานนั้นเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา
เพราะว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ ยังมีได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
และเฉลิมพระราชมณเฑียร จึงยังไม่มีวันฉัตรมงคล

แม้ดิฉันจะได้รับพระมหากรุณาฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “ท่าน
ผู้หญิง” แล้ว แต่ความเป็นอยู่ของดิฉันยังเหมือนเดิมทุกอย่าง ทำหน้าที่เป็น
แม่บ้านของครอบครัวต่อไปตามปกติ งานราชการต่างๆ ของนายปรีดีนั้น ดิฉัน
ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ ดิฉันถือว่าสามี-ภรรยาไม่ควรจะก้าวก้างานซึ่งกันและ
กัน แบ่งภาระหน้าที่ปฏิบัติทั้งในและนอกบ้านให้ชัดเจน แต่ว่าดิฉันอาจจะต้อง
ออกงานสังคมทั่วไปร่วมกับนายปรีดีบ้าง ซึ่งงานสังคมสมัยก่อนมีเพียงงานศพ
งานแต่งงาน หรืองานเลี้ยงสังสรรค์ตามสมาคมกับชาวต่างประเทศเท่านั้น
กิจกรรมสาธารณกุศลไม่ได้มีมากมายเหมือนทุกวันนี้

ในช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ นั้นเอง สงครามระหว่างไทยกับอินโดจีน ก็
เกิดขึ้น เนื่องจากฝรั่งเศสที่ปกครองอินโดจีนอยู่ได้เข้ามาสร้างความความสงบสุข
ตามชายแดนไทย ถึงขนาดส่งเครื่องบินเข้ามาทิ้งระเบิดในจังหวัดนครพนม
ในที่สุดรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามตัดสินใจประกาศสงคราม เมื่อเดือนสุดท้าย
ของปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ก่อนที่จะมีรัฐนิยมฉบับใหม่ ประกาศให้วันที่ ๑ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นวันเริ่มต้นศักราชใหม่ตามอย่างสากลประเทศอื่น ๆ เป็นปีแรก

ระหว่างนั้นฝรั่งเศสได้ส่งเครื่องบินเข้ามาชมชู่บ่อยๆ ต้องมีการวางไฟ
ดับไฟกันยามค่ำคืน เพราะกลัวการถูกทิ้งระเบิด ผู้คนในกรุงเทพฯ และบริเวณ
อื่นๆ ทั่วประเทศออกมาเดินขบวนเรียกร้องกันอึงคะนึง แม้แต่นักศึกษามหา-

คู่พระคู่นางจากเรื่องพระเจ้าช้างเผือก

วิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองยังออกมาร่วมด้วย

และแล้วในราวกลางเดือนมกราคมนั่นเอง “ยุทธนาวิทีเกาะซัง” ได้บังเกิดขึ้น กล่าวคือ กองทัพฝรั่งเศสเคลื่อนขบวนเรือรบเข้ามาในน่านน้ำไทยถึง ๗ ลำ กองทัพเรือได้ส่งเรือรบหลวงธนบุรี ชลบุรี และสงขลา ออกไปยับยั้งต่อต้านอย่างกล้าหาญ จนผู้รุกรานถอยล่าไป และเรือทั้ง ๓ ลำถูกโจมตีอย่างบอบช้ำและจมลงสู่ก้นทะเล นับเป็นวีรกรรมของเหล่าทหารเรือที่ได้รับการยกย่องเชิดชูจากคนไทยโดยทั่วไปมาจนทุกวันนี้

เมื่อมีการเจรจาสงบศึกกัน โดยประเทศญี่ปุ่นเข้ามาเป็นผู้ไกลเกลี่ยให้ ผลก็คือ ประเทศไทยได้ดินแดนทางฝั่งตะวันออกกลับคืนมา ๔ เมือง คือ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และจำปาศักดิ์ มีการเปลี่ยนชื่อเสียงเรียงนามของจังหวัด อำเภอกันทรวิชัย (ชั่วคราว) แก่ผู้ที่มีความดีความชอบ ส่วนหลวงพิบูลสงครามก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดในยศจอมพลแห่งกองทัพไทย

แล้วประชาชนชาวไทยต้องโศกสลดกันอีกคราวหนึ่ง เมื่อได้ยินเสียงประกาศจากรัฐบาลแจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ณ พระตำหนักที่ประทับในเมืองแครนห์ลีห์ ประเทศอังกฤษ และถวายพระเพลิงพระบรมศพที่นั่น นับเป็นการสูญเสียพระมหากษัตริย์ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณแก่บ้านเมืองเป็นอย่างยิ่งไปอีกพระองค์หนึ่ง

อีก ๒ เดือนต่อมา ดิฉันได้คลอดบุตรสาวคนสุดท้ายของครอบครัวเรา ให้ชื่อว่า “วาณี” ซึ่งเป็นลูกคนที่ดิฉันรู้สึกสงสารมาก เพราะเกิดในช่วงภาวะสงครามโลกใกล้จะลุกลามเข้าประเทศไทยเต็มที่ ราคาสินค้าข้าวของต่างๆ แพงพุงพรวอดอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน นมผงหรืออาหารบำรุงสำหรับเด็กขาดแคลนมาก ต้องใช้กล้วยน้ำว้า มะละกอสุก ป้อนเป็นประจำ ทั้งนี้เป็นผลไม้ประเภทที่ใช้เป็นอาหารเสริมได้

เรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในตอนนั้น คือ บรรดาข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนที่มียศเจ้าพระยา พระยา พระ ขุน หลวง หมื่น ฯลฯ ต่างทยอยกันลาออกจากบรรดาศักดิ์ ทุกคนกลับกลายเป็น “นาย” หมด ยกเว้นข้าราชการทหารที่ยังคงมียศตามตำแหน่งนำหน้าชื่อจริง นามสกุลนั้นใช้ราชทินนามหรือสกุลเดิมก็ได้ ญาติมิตรของดิฉันบางคนที่มีชื่อเดิมไม่ไพเราะ หรือชื่อไม่บ่งบอกว่าเป็นเพศชายหรือหญิงก็เปลี่ยนกันใหม่ บ้างเติมสร้อยเอาไว้เพื่อบอกเพศให้ชัดเจนขึ้น บางคนนำเอาราชทินนามมาแบ่งเป็นทั้งชื่อและนามสกุลเลยก็มี (ต่อมามีพระบรมราชโองการยกเลิกการใช้บรรดาศักดิ์และราชทินนามอย่างเป็นทางการในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕)

ส่วนผู้หญิงนั้นมีข่าวออกมาว่าจะให้เปลี่ยนคำนำหน้านาม คือผู้ที่แต่งงานแล้วใช้คำว่า “มาดา” ส่วนผู้ที่ยังไม่แต่งงานใช้คำว่า “มาดารี” แต่ได้รับความขัดข้องจากสตรีบรรดาศักดิ์หลายต่อหลายคนที่ได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้า จึงต้องเลิกไป และจะมีการเปลี่ยนกันใหม่อีก โดยอนุমানตามระดับชั้นของเหรียญตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่แต่ละคนได้รับทั้งชาย-หญิง ทั้งนี้ผู้ชายจะเป็น “สมเด็จพระเจ้าพญา” “เจ้าพญา” และ “พญา” ส่วนผู้หญิง (เฉพาะภรรยาหลวง) ใช้คำว่า “สมเด็จพระเจ้าพญาหญิง” “เจ้าพญาหญิง” และ “พญาหญิง” ซึ่งดิฉันเกือบจะได้เป็น “เจ้าพญาหญิง” กับเขาด้วยคนหนึ่ง หากแต่ได้รับการคัดค้านกันอื้ออึงว่า เป็นการย้อนกลับไปสู่ยุคเดิมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองกันอีก ความคิดนั้นเลยต้องล้มเลิกไป

ระหว่างที่สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ กำลังตึงเครียด และแผ่ขยายออกกว้างขึ้นทั่วภูมิภาคของโลก นายปรีดีได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะรัฐมนตรีเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะถูกกระแสนการเมืองผันแปรให้ต้องไปอยู่ในอีกฐานะหนึ่งซึ่งไม่เคยคาดคิดมาก่อน และส่งผลกระทบต่อชีวิตครอบครัวของเราอย่างใหญ่หลวงในเวลาต่อมา...

ตกดีกของวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ผู้คนต่างกำลังเข้าสู่ห้วงนิทราด้วยความสุข ท่ามกลางลมหนาวที่แผ่วพลิวมาตามฤดูกาล ในใจทุกคนนั้นจดจ่ออยู่กับงานฉลองรัฐธรรมนูญที่จะมีในวันรุ่งขึ้น หากดิฉันเพียงจะนั่งรถกลับมาจากการไปชมการซ้อมเปิดไฟประดับที่สวนอัมพรและเขาดินวนาอย่างสวยงาม ไม่มีสัญญาณใดๆ เลยที่จะบ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายนอกผืนแผ่นดินไทยในท้องทะเลอันกว้างไพศาล

ท่ามกลางความมืดมิดของคำคืนนั้น

ในห้วงสงครามและสันติภาพ

เกือบ ๒ ยามของคืนวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ในระหว่างทางที่ ดิฉันนั่งรถกลับมายังบ้านสีลม เห็นผู้คนมากมายเดินกันเป็นกลุ่ม ๆ ตาม ท้องถนนอยู่ในความมืด ดิฉันคิดว่าคงเป็นคนที่เพิ่งกลับมาจากการไปชมไฟ ประดับ และไม่มีรถรางจะขึ้น เพราะหมดเวลารถวิ่งแล้ว

ดิฉันเข้าบ้านมา ตอนนั้นนายปรีดีซึ่งไม่ได้ไปดูไฟด้วยเข้านอนแล้ว เสียงโทรทัศน์ก็ดังขึ้น ดิฉันรับขึ้นมาพูด เป็นสายที่มาจากวังสวนกุหลาบ ต้อง การพูดกับนายปรีดี ดิฉันจึงปลุกนายปรีดีมารับ พอวางสายลง นายปรีดีรีบ แต่งตัวออกจากบ้านทันที พร้อมกับผู้ติดตามอีกคนหนึ่ง บอกว่าเขาเชิญประชุม คณะรัฐมนตรีที่สำนักนายฯ ภายในวังสวนกุหลาบเป็นการด่วน !

สักครู่ใหญ่ ๆ คนที่ติดตามกลับมาบอกว่า “ท่านสั่งให้พาลูก ๆ ลงมา นอนชั้นล่างและให้ดับไฟด้วยครับ เพราะเกรงว่าจะเกิดอันตรายขึ้น” ในใจของ ดิฉันขณะนั้นรู้สึกวิตกกังวลสับสนยิ่งนัก พลางเปิดวิทยุรับฟังข่าว หมุนไปหมุน มาอยู่หลายคลื่นจนพบสถานีหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นของประเทศไทยว่า รายงานข่าว เป็นภาษาอังกฤษว่า ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ของสหรัฐอเมริกาแล้ว พร้อมกับ ยกพลขึ้นบกหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย นั้นหมายถึงว่า

กองทัพญี่ปุ่นยาดราเข้าประเทศไทยแล้ว !

ตลอดคืนดิฉันไม่ได้นอนเลย ด้วยความรู้สึกเป็นห่วงในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น พอเช้าดิฉันรีบไปแจ้งข่าวกับคุณพ่อคุณแม่และญาติๆ ที่บ้านป้อมเพชร ซึ่งยังไม่มีใครทราบเรื่องนี้เลยสักคน

ดิฉันมาทราบภายหลังว่า กลุ่มคนที่เห็นตอนกลางคืนนั้น ความจริงคือชาวญี่ปุ่นที่ปลอมตัวเข้ามาประกอบอาชีพต่างๆ ในเมืองไทยกันมากมาย เมื่อได้รับคำสั่งให้เคลื่อนไหวเพียงช่วงเวลาไม่นาน ทหารญี่ปุ่นจึงดู “ฟรี” ทั่วกรุงเทพฯ

การยกพลขึ้นบกในครั้งนั้น พวกญี่ปุ่นบุกเข้ามาพร้อมกันทีเดียวถึง ๗ จุด คือ สงขลา ปัตตานี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ และบางปู ซึ่งคนไทยผู้รักชาติต่างจับอาวุธต่อสู้ด้วยความกล้าหาญ บริเวณประตุน้ำ ถนนราชดำริ เรื่อยมาจนถึงศาลาแดง ซึ่งอยู่ใกล้ๆ บ้านของดิฉันนั้น หากพื้นที่ใดรกร้างจะถูกบรรดาทหารญี่ปุ่นเข้าจับจองปลูกสร้างเป็นค่ายพัก...

ตกค่ำวันนั้น วิหุยมิประกาศให้ยุติการสู้รบทั่วประเทศ เพราะประเทศไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยไปยังพม่าและมลายูได้ อีก ๓ วันต่อมา รัฐบาลไทยตกลงทำสัญญาทางการทหารร่วมกับญี่ปุ่น... ต่อมาอีกไม่กี่วัน มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ และไม่มีรายชื่อของนายปรีดีร่วมรัฐบาล ครั้นถึงวันที่ ๑๖ ธันวาคม สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดีเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการฯ สืบแทนเจ้าพระยามรราช (บันสุขุม) ซึ่งเพิ่งถึงแก่อสัญกรรมไปเมื่อก่อนหน้านั้น !

นับวันทหารญี่ปุ่นที่หัวจำนวนมากขึ้นๆ และมาตั้งค่ายกันตามบริเวณต่างๆ ทั้งในโบสถ์คริสต์ โรงเรียน โรงพยาบาล หรือตามพื้นที่ว่าง แล้วจับกุมตัวชาวต่างประเทศที่เป็นชาวอังกฤษ อเมริกัน ไปกักขังไว้เป็นเชลย แหม่มชาวอเมริกันคนหนึ่งที่เป็นคนคอยดูแลรักษาลูกกลิตาก็ถูกจับไปด้วย

วันหนึ่งทหารญี่ปุ่น ๒-๓ คนมายืนที่หน้าประตูบ้านป้อมเพชร เพื่อขอยืมเรือของคุณแม่ซึ่งมีอยู่หลายลำ เอาไปลอยข้ามคลอง ต่อสายโทรศัพท์เข้า

ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่ปัตตานี

ค่าย ลูกลลิตาเห็นเข้าไม่พอใจ ร้องไห้ไม่ยอมให้พวกเขาเข้ามา

“เอาตัวขึ้นบ้านไปก่อน” คุณแม่สั่งให้นำลูกลลิตาเข้าข้างใน และอนุญาตให้เข้ามาเอาเรือไปได้ เสียงร้องสะอื้นของแกยงค์ดั่งแว่วออกมา ด้วยความที่ยังโกรธทหารญี่ปุ่นมาจับแหม่มพี่เลี้ยงของแกไป

หหลังจากรัฐบาลไทยสมัยนั้นประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้ว กรุงเทพฯ ต้องสิ้นสะเทือนไปด้วยแรงระเบิดจากเครื่องบินของฝ่ายสัมพันธมิตรและเสียงปืนที่ยิงต่อสู้จากภาคพื้นดินของพวกญี่ปุ่น หมายถึงว่า สงครามมหาเอเชียบูรพาได้เปิดฉากขึ้นแล้วในเมืองไทย

ในเดือนถัดมา ครอบครัวของเราย้ายมาอยู่ที่ “บ้านคลองหลอด” ย่านถนนพระอาทิตย์ บ้านนี้เดิมเป็นวังเก่าของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ

นเรศวรฤทธิ์ ต่อมาเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ สวัสดิวัตน์ดิศชัย แล้วรกร้างไป ตัวบ้านเป็นตึกใหญ่แข็งแรง ๒ ชั้น มีอาณา บริเวณพอสมควร และติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นบ้านที่ทางรัฐบาลจัดให้ ฟ่านักในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ เพราะเห็นว่าบ้านสี่ลมของเรานั้นคับแคบ และตั้งอยู่ริมถนน ไม่สะดวกกับการต้อนรับแขกที่จะมาปรึกษาราชการด้วย

ช่วงที่นายปรีดีได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จฯ นั้น ดิฉันคิดว่าคงจะมี เวลาว่างมากขึ้น ตลอดเวลาที่นายปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ต่างๆ นั้น มีหน้าที่ภารกิจมากมาย ในครอบครัวและลูกๆ ดิฉันจึงต้องเป็น ผู้รับผิดชอบดูแลทั้งหมด แม้กระทั่งเงินเดือนของนายปรีดีเองมักจะลืมนำ กลับมาบ้าน เลขาฯ ต้องเอามาให้บ่อยๆ จนนายปรีดีสั่งให้เลขาฯ นำมาให้ ดิฉันได้เลย

แต่การณ์กลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น ภาระหน้าที่สำคัญกำลังรออยู่เบื้องหน้า นั่นคือ “งานใต้ดิน” โดยนายปรีดีรวบรวมผู้รักชาติที่มีความเห็นตรงกัน ร่วมกัน ต่อต้านผู้รุกรานทุกรูปแบบ และส่งคณะผู้แทนไปติดต่อกับสัมพันธมิตรและ คนไทยในต่างประเทศ ส่วนในประเทศได้รับการสนับสนุนจากผู้แทนราษฎร ข้าราชการ ตำรวจ ทหาร และประชาชน ภายใต้การติดต่อในนามของ “ขบวนการเสรีไทย” ซึ่งการดำเนินการของขบวนการนี้เป็นไปอย่างลับที่สุด หากญี่ปุ่นจับได้ นั่นหมายถึงอันตรายถึงแก่ชีวิต

ส่วนภาระหน้าที่ของดิฉันในยามสงครามนั้น ได้ช่วยนายปรีดีในการรับ ฟังข่าวสารจากวิทยุต่างประเทศ ติดตามความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ บางครั้งช่วยเขียนรหัสด้วยลายมืออย่างบรรจงเป็นอักษรภาษาอังกฤษแบบตัว พิมพ์ใหญ่ ไม่ใช่พิมพ์ดีดพิมพ์ ก่อนที่จะนำไปเข้า Code เพื่อเป็นการพราง หลักฐานได้ประการหนึ่ง หากถูกจับได้ก็ไม่สามารถจะตรวจสอบได้ว่าเป็น ลายมือของใคร นอกจากนั้นคอยอำนวยความสะดวกแก่เสรีไทยที่มาปฏิบัติงาน กับนายปรีดี ณ ศาลาหน้าที่ทำเนียบ ซึ่งเปรียบเสมือนกองบัญชาการของบรรดา

เสรีไทยบ้าง

ทุก ๆ วันในช่วงสงครามนั้น จะมีเสียงเพลงชักชวนให้ผู้คนสวมหมวก ซึ่งอยู่ในรัฏฐาณิคมฉบับหนึ่ง ออกอากาศทางวิทยุเป็นประจำ ร้านรวงต่าง ๆพากันโฆษณาขายหมวกกันเป็นที่ครึกครื้น เพราะหมวกเป็นของสำคัญขนาด “มาลามาไทยไปสู่มหาอำนาจ” ที่เดียว ผู้คนแต่งกายกันดูงดงาม ชายสวมชุดสากล หญิงนุ่งซิ่น... ทั้งนี้เป็นเพราะว่าบ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะที่มีวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง... หากแท้จริงแล้วรัฏฐาณิคมและกฎหมายวัฒนธรรมหลายฉบับที่ออกมาเป็นนโยบายให้ปฏิบัตินั้น ชัดกับความคุ้นเคยของผู้คนในตอนนั้นนั้นเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการสั่งห้ามกินหมาก เลิกนุ่งโจงกระเบน ให้สวมรองเท้าเวลาออกนอกบ้าน หรือการประดิษฐ์อักษรไทยแบบใหม่ที่ตัดรูปสระ พยัญชนะ ซ้ำเสียงกันออกไป จนสร้างความสับสนแก่ราษฎรในการดำรงชีพ ทั้งนี้ทั้งนั้นเป็นการวิงวอนขอรับรองจากรัฐบาล...

ท้องฟ้าเมืองบนเมื่อดครึมไปด้วยเมฆสีเทาเข้ม เพียงครู่เดียวเม็ดฝนใหญ่ ๆ ก็สาดกระหน่ำลงมาอย่างหนัก ดิฉันกดกริ่งเรียกคนรับใช้ที่อยู่อีกเรือนหนึ่ง แต่ไม่มีใครมา จึงขึ้นไปปิดหน้าต่างในห้องนอนเอง ทันใดนั้นดิฉันรู้สึกเจ็บแปลบที่นิ้วเท้า มองลงไปยังพื้นห้อง งูสีเขียว ๆ ตัวหนึ่งกำลังเลื้อยหนีไป ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากไหน ทั้ง ๆ ที่หน้าต่างเป็นบานทึบ ติดมุ้งลวดรอบห้องมิดชิด ดิฉันตกใจรีบวิ่งลงมาข้างล่าง ร้องบอกนายปรีดีซึ่งกำลังนั่งคุยกับแขกคนหนึ่งอยู่ที่ศาลาน้ำ พอทราบเรื่องนายปรีดีจึงสั่งให้รีบเอารถออกเพื่อจะมายังสถานเสาวภาทันที

“เดี๋ยว! หยุดรถก่อน ‘คุณ’ (หมายถึงดิฉัน) ลืมหมวก ช่วยไปเอามาหน่อย” นายปรีดีเรียกให้รถหยุดและสั่งให้คนรับใช้ไปเอาหมวกมาใบหนึ่ง รถมายังสถานเสาวภาภายในไม่กี่นาที เพราะถนนในสมัยนั้นยังว่าง

ทำเนียบท่าช้าง เป็นที่บัญชาการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

หากเป็นสมัยนี้คงแย่ หมอผู้ชายคนหนึ่งไม่ยอมฉีดยาให้ อ้างว่าต้องขอครูก่อน
ว่าเป็นชนิดไหน ดิฉันจึงต้องโทรศัพท์มาบ้านให้คนช่วยหา บังเอิญถูกขังอยู่
ในห้องนอนจึงตีได้ แล้วให้ตำรวจติดตามนายปริตชีมอเตอร์ไฮคส์นำชาสมา

“เอ ! ...กูชนิดนี้ผมไม่รู้จักและไม่เคยเห็นมาก่อน...” หมอพูดพลาง
พิจารณา

ตายละสิ !...แล้วจะทำอย่างไร พอดีคนงานมาบอกว่าเป็นงูเห่าสายมาน
พระอินทร์ซึ่งไม่มีพิษ หมอเลยแคใส่ยาทิงเจอร์ไอโอดีนแล้วให้กลับบ้าน แต่
ดิฉันรู้สึกมีอาการคอแห้ง น้ำลายเหนียวอยู่หลายวันเหมือนกัน กว่าจะหาย
เป็นปกติ

ดิฉันจำได้ว่า ในช่วงนั้นรัฐบาลยังส่งเสริมให้มีการละเล่นพื้นเมือง การ
รำวงแก่ประชาชนทั่วไป มีเพลงที่แต่งประกอบขึ้นอีกมากมาย แล้วยังให้

ข้าราชการหยุดวันพุธไป “เดินทางไกล” เพื่อชุมนุมเล่นกีฬาตามสถานที่ต่างๆ พร้อมกับพาครอบครัวไปด้วย (หากแต่งงานแล้ว) ซึ่งดิฉันไม่มีโอกาสและไม่ต้องไปเข้าร่วมกิจกรรมประเภทนี้ เพราะไม่ได้มีฐานะอยู่ในกาณั้น ทั้งยังราวไม่เป็นอีกด้วย

ช่วงต้นของสงครามในไทยนั้น สัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิดบ่อยมากจนโรงเรียนต้องสั่งปิด ดิฉันจึงเปิดโรงเรียนขึ้นที่บ้าน จำครูมาสอนลูกๆ และบุตรของคนที่รู้จัก เช่น เจ้าคุณพหลฯ นายควง อภัยวงศ์ ฯลฯ เนื่องจากทำเนียบนี้อยู่ตรงข้ามและเยื้องกับสถานีรถไฟบางกอกน้อย ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์แห่งหนึ่ง ลูกกระเบิดเลยมาลงแถวนี้บ่อยครั้ง แต่ครอบครัวของเราไม่ได้ชุดหลุมหลบภัยไว้ เพียงแต่นำกระสอบมาตั้งกองๆ สูงท่วมหัวที่ได้ถุนบ้าน ซึ่งใช้เป็นโรงรถ เวลาเสียง “ทอ” มาที ต้องรีบอุ้มลูกออกมาหลบอยู่หลังเนินกระสอบนั้น

แล้วเหมือนดั่งกับเคราะห์ซ้ำกรรมซ้ำ ในราวปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้นเอง เกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ขึ้นมาอีก ทำเอาเดือดร้อนกันถ้วนหน้า ข้าวของยี่งขาดแคลนหนักขึ้น โดยเฉพาะยารักษาโรค และยังเกิดการระบาดของโรคทางเดินอาหารอีก ทำเนียบซึ่งอยู่ริมแม่น้ำนั้นค่อนข้างโชคดี ไม่มีน้ำขังนานนัก เพราะกระแสน้ำจะเป็นไปตามภาวะน้ำขึ้น-น้ำลง ส่วนพื้นที่ในบริเวณอื่น ๆ นั้นสูงมาก จนต้องใช้เรือเป็นพาหนะแทน เวลาดิฉันจะมาเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่ที่บ้านป้อมเพชร ต้องล่องเรือตามแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วเลี้ยวเข้าคลองสี่ลมมาขึ้นที่บ้าน เพราะรถวิ่งไม่ได้

เมื่อน้ำลดลงแล้ว เกิดวัฒนธรรมใหม่อีกอย่างหนึ่ง คือ การส่งเสริมให้กินกล้วยเดี่ยว เนื่องจากว่ามีคนปรุงกล้วยเดี่ยวเอาไปให้คนในทำเนียบสมาคมศิษย์รับประทานกันอย่างเอร็ดอร่อย และผู้ใหญ่ในรัฐบาลเห็นดีด้วย จึงมีบัญญัติเรื่องนี้ขึ้น ซึ่งดิฉันไม่รู้สึกรู้สิดีอะไร เพราะชอบรับประทานมาแต่เด็กแล้ว สมัยที่

ยังอยู่บ้านป้อมเพชร มีแป๊ะแก่คนหนึ่งแกมาฝากทาบกล้วยเดี่ยวที่บ้าน เข้าซื้ก็หัวเส้นกล้วยเดี่ยว เครื่องปรุง ถ่าน เามาติดไฟต้มน้ำ แล้วเราก็ออกกินก่อนที่แกจะทาบออกไปขายเป็นประจำทุกวัน

ในที่สุดนายปรีดีตัดสินใจให้อพยพครอบครัวหนีภัยระเบิดไปอยู่ที่คุ้มขุนแผน จังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณไม่มีคนอาศัย ดิฉันเองก็ไม่ทราบที่บ้านนี้เดิมเป็นของใคร ต่อมาสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ ทรงย้ายที่ประทับมาจากโรงพยาบาลศรีราชา แล้วเสด็จฯ ไปอยุธยาโดยเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ ขึ้นประทับที่โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสถานที่ที่นายปรีดีจัดถวาย ดิฉันจึงมีโอกาสดำเนินการรับใช้ด้วย ส่วนนายปรีดียังอยู่ปฏิบัติราชการในกรุงเทพฯ วันหยุดสุดสัปดาห์จึงจะมาเข้าเฝ้าฯ และเยี่ยมครอบครัว สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้ราว ๓ เดือน ก็ต้องเสด็จฯ กลับพระนครและเข้าประทับในพระบรมมหาราชวัง ประกอบกับการทิ้งระเบิดเพลิงลงแล้ว ครอบครัวของเราจึงอพยพกลับมาด้วย สุขภาพของดิฉันเองในตอนนั้นแย่มาก ใช้ซื้สูงทุกวัน ต้องต้มน้ำวันละเหยือกโตๆ ร่างกายผ่ายผอมลงมาก เพราะขาดแคลนอาหารที่จะบำรุงประเภทขนมปัง นมเนยต่างๆ หากจะมีก็ผ่านการผสมเจือปนจนเสียรสชาติดั้งเดิม มีนมกระป๋องตรารถไฟของญี่ปุ่น ซึ่งคุณภาพนั้นไม่ไหวเอาเสียเลย กาแฟใช้เม็ดมะขามคั่วแทน พอไปให้หมอตรวจก็ไม่พบว่าเป็นโรคอะไร ได้แต่รักษาไปตามอาการ (จนภายหลังดิฉันไปอยู่ประเทศจีนจึงตรวจพบว่าเคยเป็นโรคปอดมาก่อน)

ราวปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ภาวะทางการเมืองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เนื่องจากสภาไม่ผ่านร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการจัดระเบียบธนาคารพาณิชย์ขึ้นเป็นนครหลวงสำรองอีกนครหนึ่ง และร่างพระราชบัญญัติจัดสร้างพุทธบุรีมณฑลในเขตจังหวัดนครปฐม...

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงลาออกจากตำแหน่ง
ประธานคณะผู้สำเร็จราชการฯ ประกอบกับเจ้าพระยาพิชัยนาครโยธิน ผู้สำเร็จ
ราชการฯ อีกท่านหนึ่งเพิ่งถึงแก่อสัญกรรมไปก่อนหน้านั้นไม่นาน

วันที่ ๑ สิงหาคม สภาผู้แทนฯ จึงมีมติให้นายปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์แต่เพียงผู้เดียว ! และในวันเดียวกัน นายควง อภัยวงศ์ ได้เข้า
มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่

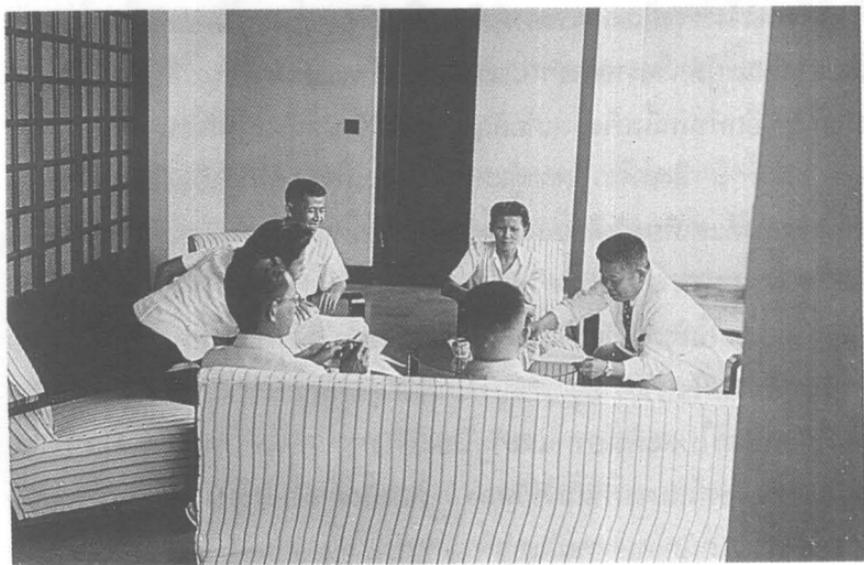
แทบจะในทันทีที่รัฐบาลของนายควงขึ้นมาบริหารประเทศ ก็มีคำสั่งย้าย
หน่วยราชการที่ไปประจำอยู่เพชรบูรณ์กลับกรุงเทพฯ พร้อมกับประกาศยกเลิก
การใช้ธนบัตรใบละพันบาทและรัฐนิยมต่างๆ ทำให้ประชาชนค่อยๆ คลาย
ความตื่นเครียดในการดำเนินชีวิตลง รวมทั้งดำเนินการร่างพระราชบัญญัติ
นิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมืองทุกคน ทุกวัน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นมา
นักโทษบางส่วนที่ถูกเนรเทศไปเกาะเต่าและถูกจำคุกในบางช่วงที่ยังมีชีวิตอยู่
จึงกลับคืนสู่อิสราภาพอีกครั้ง

(อนึ่ง ผู้ดำเนินการในการร่างพระราชบัญญัติฯ คือ นายทวี บุญยเกษตร
และออกประกาศพระราชบัญญัติฉบับนี้เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๘)

สองเดือนต่อมา ครอบครัวบ้านป้อมเพชรของเราต้องประสบกับความ
สูญเสียและโศกเศร้าครั้งใหญ่ เพราะคุณพ่อผู้เปรียบเสมือนประมุขของบ้านได้
ถึงแก่อนิจกรรมลงอย่างปัจจุบันที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ซึ่งในระยะหลัง
สุขภาพท่านไม่ค่อยดีนัก จึงเข้าไปรับการรักษาที่นี้ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและ
ปลอดภัยจากการทิ้งระเบิด เพราะหลังคาของอาคารโรงพยาบาลจะมีสัญลักษณ์
กาชาดติดอยู่

พวกเราได้นาคพของคุณพ่อกลับมาตั้งสวดที่บ้าน โดยเก็บไว้เพียง ๑ เดือน
แล้วขอพระราชทานเพลิงที่วัดเทพศิรินทราวาส เพราะในตอนนั้นสงครามยังไม่
สงบ ความขาดแคลนต่างๆ ยังมีอยู่

แม้ชีวิตของท่านจะหาไม่แล้ว แต่คำอบรมสั่งสอนต่างๆ ของท่าน ดิฉัน

ภาพนี้ถ่ายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงแล้ว มีการประชุมเสรีไทยที่บ้านท่าช้าง

ยังรำลึกอยู่เสมอ และนำมาปฏิบัติในการดำรงชีพได้อย่างเป็นปกติ แม้จะต้องเผชิญกับภาวะความผันผวนของชีวิตที่ได้เกิดขึ้นในภายหลังก็ตาม...!

พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งเป็นช่วงปลายของสงครามและใกล้จะยุติลง แต่ประเทศไทยกลับถูก “บอมบ์” อย่างหนักอีกครั้ง ทั้งในตอนกลางวันและกลางคืน ตึกกรมบ้านช่องพังพินาศเป็นจำนวนมาก แล้วกรุงเทพฯ เองยังถูกล้อมด้วย ฤทธิ์ระเบิด ผู้คนส่วนใหญ่จึงต้องอพยพไปอยู่แถวชานเมืองกัน ท้ายที่สุดงานใต้ดินของขบวนการเสรีไทยก็บรรลุผล สามารถติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรได้สำเร็จ และแจ้งให้ข้อมาตั้งระเบิดในบริเวณสำคัญๆ ของบ้านเมือง เช่น พระบรมมหาราชวัง เขตพระราชวังบางปะอิน ซึ่งนายปรีดีได้จัดเป็นที่ประทับ แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งต้องทรงย้ายจากกรุงเทพฯ เนื่องจากมีระเบิดลงใกล้ๆ กับ พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง ทำให้ทรงตกพระทัยไม่น้อย

ระหว่างการประทับที่บางปะอินนั้น ครอบครัวของเราได้อพยพตามไป
ถวายการรับใช้ด้วย และมีพระบรมวงศานุวงศ์ตามเสด็จฯ ไปหลายพระองค์
โดยสมเด็จพระประทับในเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ ซึ่งเป็นเรือสองชั้น
ภายในมีการตกแต่งให้ประทับได้อย่างสำราญพระอิริยาบถ เรือนั้นเทียบท่าอยู่
ริมหน้าหน้าพระที่นั่งวโรภาศพิमान ในเขตพระราชวังบางปะอิน

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ต่างแยกย้ายกันประทับตามตำแหน่งต่างๆ เช่น
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประทับที่
“เก้าห้อง” พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ประทับตำแหน่งสมเด็จพระองค์เจ้า
ประดิษฐาสารีประทับตำแหน่งพระราชเทวี พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภาประทับ
ตำแหน่งพระราชชายา หม่อมเจ้าพูนพิศมัยและหม่อมเจ้าพัฒนาฯ ดิศกุล
ประทับที่วัดนิเวศธรรมประวัติ ข้าราชการบริพารอื่นๆ พักตามเรือนเล็ก
ตำแหน่งน้อยทั่วๆ ไป

ครอบครัวของเราอยู่ที่สภาคารราชประยูร อันเคยเป็นที่ประทับของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเป็นตึกสองชั้น มี
เฉลียงแล่นรอบตึกชั้นบน ห่างจากเรือพระที่นั่งพอสมควร และมีเรือ “ประจำ
ทวีป” ลอยล้าอยู่ข้างหน้า

แล้วที่ข้างตึกสภาคารนี้มีโรงเรียนหลังคามุงจากหลังหนึ่ง เดิมโรงเรียน
วชิราวุธวิทยาลัยสร้างขึ้นจะใช้ทำการสอนชั่วคราว แต่ได้ปิดดำเนินการ ดิฉัน
จึงตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น เพื่อสอนแก่เด็กๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุตรหลานของ
เจ้านายและข้าราชการที่อพยพตามเสด็จฯ มา รวมทั้งลูกๆ ของดิฉัน
โดยมีครูจากเตรียมธรรมศาสตร์และญาติๆ ช่วยกันสอนให้ ชีวิตในยามนั้น
เป็นช่วงแห่งความสงบสุขช่วงหนึ่ง ไม่ต้องออกไปพบเห็นความโหดร้ายของ
สงครามที่มุ่งทำลายล้างกัน หรือต้องมารับฟังความโหดเหี้ยมของทหารญี่ปุ่น
ที่ลงโทษผู้กระทำผิดโดยการลักขโมยสิ่งของ บางวันชาวบ้านแถบนั้นก็มาลอย
เรือเล่นเพลง แข่งเรือ ถวายให้ทอดพระเนตรเพื่อให้ทรงพระสำราญ

ตอนสายของวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้มีเสียงประกาศจากวิทยุของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีความตอนหนึ่งว่า

...ประชาชนชาวไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งอยู่ในฐานะที่ช่วยเหลือสนับสนุนสหประชาชาติผู้รักที่จะให้มีสันติภาพในโลกนี้ ได้กระทำการทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติตั้งที่สหประชาชาติส่วนมากทราบอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นการแสดงเจตจำนงของประชาชนชาวไทยอีกครั้งหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยต่อการประกาศสงคราม จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่าการประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะ...

สีหน้าและเสียงโห่ร้องของทุกคนในเขตพระราชวังที่เปล่งออกมาด้วยความเบิกบาน แสดงถึงความปิติยินดีเป็นที่สุด ในใจของดิฉันเองนั้นมีความโล่งใจยิ่งนัก เพราะเมฆหมอกแห่งความทุกข์ทรมานยามสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว

ดิฉันไม่ได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ในทันที หากอยู่ถวายเป็นรับใช้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกระยะหนึ่ง จนถึงเดือนกันยายนจึงได้กลับ ก่อนที่ขบวนเรือทั้งหมดจะแล่นออกจากฝั่ง ดิฉันรำลือคนที่รอยืนส่งด้วยความอาลัย และมองดูผืนแผ่นดินที่ได้มีโอกาสมาใช้ชีวิตอย่างสงบสุข ณ ที่แห่งนี้ เพื่อจะจดจำวันวารที่ผ่านมาให้จารึกอยู่ในความทรงจำอย่างมิลืมเลือน...

สถานการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองภายหลังสงครามนั้นยังคงเกิดขึ้น นายควง อภัยวงศ์ กราบถวายบังคมลาออกเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความเหมาะสมในการที่จะยังมิตรภาพและดำเนินการเจรจาทำความเข้าใจอันดีกับฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามาบริหารแผ่นดิน นายทวี บุณยเกตุ ได้รับพระมหากรุณาให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชั่วคราวเพียง ๑๗ วัน เพื่อรอ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. และเป็นผู้นำเสรีไทยในอเมริกา เดินทางกลับมารับตำแหน่ง ทำหน้าที่บริหารงานบ้านเมืองต่อไป

หลังจากม.ร.ว.เสนีย์จัดตั้งรัฐบาลเรียบร้อยแล้ว ได้ออกพระราชบัญญัติ
อาชญากรรมสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๘ จับกุมบรรดาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการประกาศ
สงคราม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ รวม ๑๓ คน อาทิ จอมพล ป. พิบูลสงคราม
นายสังข์ พัฒน์ทัย (นายมัน-นายคง) พล.ท.จรรุญ รัตนกุล พล.ต.ประยูร
ภมรมนตรี พล.ท. หลวงพรหมโยธี หลวงวิจิตรวาทการ ฯลฯ

ปลายปีเดียวกันนั้น นายปรีดีกราบบังคมทูลเชิญในหลวงรัชกาลที่ ๘
เสด็จนิวัตพระนคร (เสด็จฯ มาถึงในวันที่ ๕ ธันวาคม) ซึ่งในวันที่เสด็จจากกลับนั้น
ดิฉันติดตามนายปรีดีไปรับเสด็จที่สนามบินดอนเมืองอย่างไม่เป็นทางการ
แล้วมารอรับเสด็จอย่างเป็นทางการอีกครั้งที่สถานีรถไฟจิตรลดา ซึ่งพระองค์
เสด็จฯ เข้ามาในพระนครด้วยรถไฟพระที่นั่ง

เมื่อเสด็จฯ มาถึง นายปรีดีกราบบังคมทูลถวายพระราชอำนาจคืน
ตามพระราชประเพณี เพราะพระองค์ทรงบรรลุนิติภาวะตามกฎหมายแล้ว
เป็นอันว่านายปรีดีได้พ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ นับตั้งแต่นั้น แล้ว
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จฯ เข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวังโดยรถยนต์
พระที่นั่ง ระหว่างทางที่เสด็จฯ ผ่านนั้น ดิฉันจำได้ว่ามีประชาชนมารอเฝ้าฯ
รับเสด็จด้วยความจงรักภักดีกันอย่างเนืองแน่น

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่
รับปรึกษาราชการแผ่นดินสืบไป

หลังจากนั้นไม่นาน ลอร์ดหลุยส์ เมท์แบทเทิน ในฐานะผู้บัญชาการสูงสุด
ของสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก เดินทางเข้ามาประเทศไทย
เพื่อปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น นายปรีดีและดิฉันได้ให้การต้อนรับอาคันตุกะที่เป็น
มิตรร่วมรบในระหว่างสงครามเป็นอย่างดี มิตรภาพระหว่างเราจึงสืบสาน
ยืนยงถาวรเรื่อยมา

ทั้งที่เราต่างมิได้เกิดร่วมผืนแผ่นดินเดียวกัน

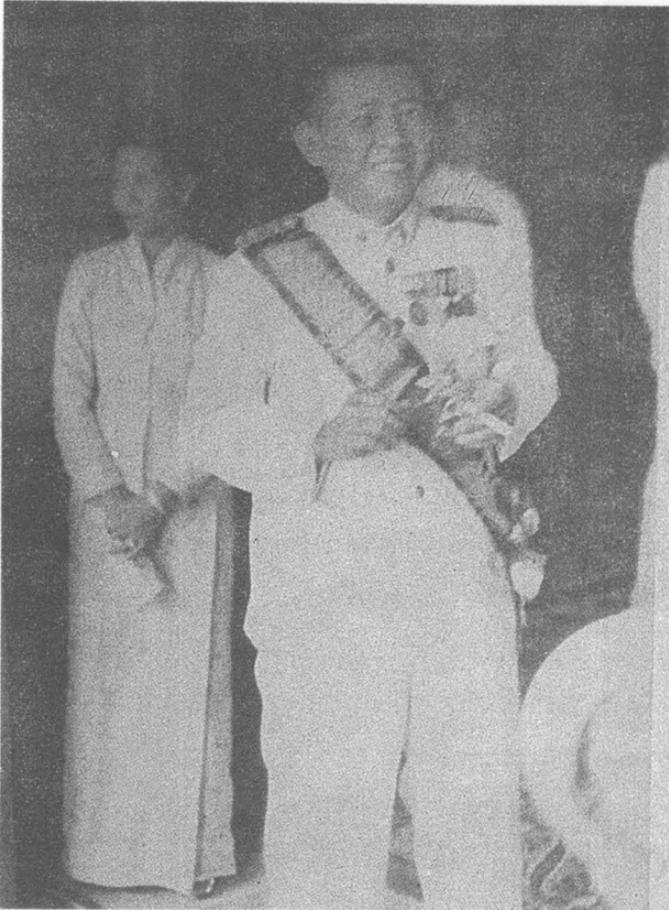

คืออนิจจังของชีวิต

...อำนาจยังมีมากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ผู้ถือครองอำนาจนั้นมัวเมา หลงเห็น
สิ่งผิดเป็นชอบ เห็นกงจักรเป็นเสมือนดอกบัวที่ชูช่อสวยงาม แม้ชีวิตจะขึ้นถึง
ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ แต่ยากจะหาความสุข ความพอใจในจิตใจนั้นไม่ ต้อง
คอยหวาดระแวงรำไป เพราะกลัวจะสูญเสียอำนาจนั้น...

หากใช้ปัญญาคอยใคร่ครวญระมัดระวังการใช้อำนาจกระทำการต่างๆ ให้
ถูกต้อง ไม่หลงคำเล่ห์ลั่นสอพลอของเหล่าบริวาร ไม่คิดโค่นล้มผู้อื่นอย่างมี
มิฉฉาทิฐิ หรือยึดติดเทอเทิมอยู่กับอำนาจนั้น แม้อายุจะตกอยู่ในภาวะเช่นใด
ใจจกก็มีแต่ความสุขสงบ สามารถปล่อยวางทุกสิ่งโดยไม่โลภ เพราะสิ่งต่างๆ
นั้นล้วนแล้วแต่คืออนิจจัง...

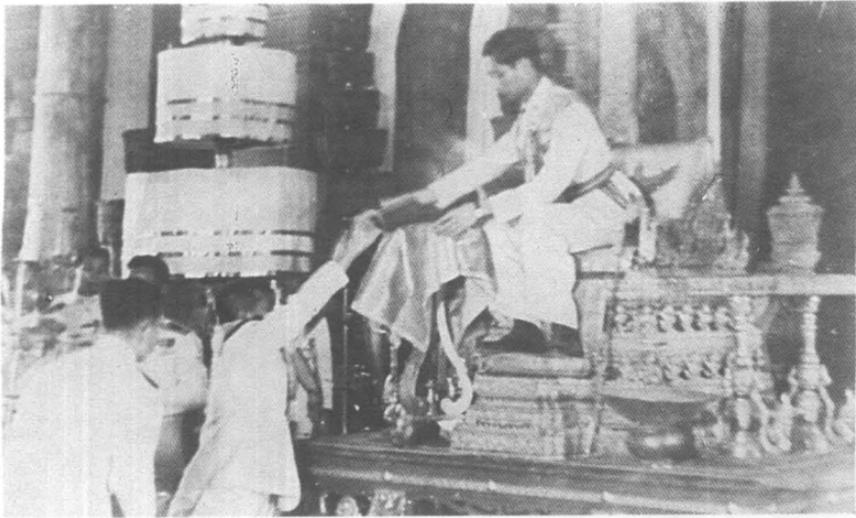
ภายหลังจากม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
มนตรีได้ราว ๓ เดือนก็สั่งยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ ซึ่งการกำหนดให้
เลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งแทนชุดเก่าที่ได้รับเลือกมาตั้งแต่ปลาย
พ.ศ. ๒๔๘๑ และรัฐบาลขณะนั้นได้ต่ออายุสมาชิกผู้แทนชุดนั้นอีกวาระหนึ่ง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ เนื่องจากบ้านเมืองกำลังตกอยู่ในภาวะสงคราม

นายปรีดีเข้ารับ
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ครั้งแรก
พ.ศ. ๒๔๘๙
(ภาพนี้ในหลวง
รัชกาลที่ ๙ ทรง
ฉายพระราชทาน)

ส่วนผลสืบเนื่องต่อมาของพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามนั้น ศาลฎีกา
ได้พิพากษายกฟ้องจำเลยในคดีนี้ทั้งหมดว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ถูกต้อง
ตามหลักรัฐธรรมนูญ ในการที่จะออกกฎหมายมีผลย้อนหลังลงโทษแก่ผู้
กระทำผิด จอมพล ป. กับพรรคพวกที่ถูกจับจึงได้รับการปลดปล่อยให้เป็น
อิสระหลังถูกกักขังมาระยะหนึ่ง

เมื่อการเลือกตั้งในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ผ่านพ้นไปแล้ว นาย
ควง อภัยวงศ์ ได้รับความไว้วางใจจากสภาให้กลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่ง

ในหลวงรัชกาลที่ ๘ พระราชทานรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๙

แต่สถานการณ์ทางการเมืองยังคงมีความผันผวน ปัญหาเศรษฐกิจ การกินอยู่ของประชาชนยังรุ่มเร้าตลอดเวลา แล้วยังมีปัญหาความสัมพันธ์กับต่างประเทศอีก เพราะในช่วงสงคราม รัฐบาลไทยกระทำสิ่งที่สร้างความไม่พอใจกับประเทศสัมพันธมิตรไว้หลายเรื่อง แต่สุดท้ายบรรดาประเทศเหล่านั้นก็ยินยอมผ่อนปรนให้

นายควงดำรงตำแหน่งมาได้ราวเดือนเศษก็ลาออก เพราะแพ้คดีในสภา เรื่องพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะคับขัน แล้วทางสภามีมติให้นายปรีดีเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่สืบแทน

สำหรับความคิดเห็นส่วนตัวของดิฉันนั้น “ไม่เห็นด้วย” กับการเข้ารับตำแหน่งของนายปรีดี เพราะภาวการณ์หลายอย่างในขณะนั้นไม่น่าไว้วางใจเอาเสียเลย แต่เป็นเรื่องของนายปรีดีที่ต้องตัดสินใจเอาเอง ดิฉันถือว่าในฐานะภรรยาไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง...นายปรีดีดำรงตำแหน่งมาจนถึงวันที่ ๘ มิถุนายน จึงลาออกตามวิถีทางของรัฐธรรมนูญ เนื่องจากได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ไปเยือนนานกิง พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙

ฉบับใหม่ พ.ศ. ๒๔๘๙ ในเดือนพฤษภาคม จากนั้นสภาได้มีมติให้นายปรีดี ดำรงตำแหน่งสืบต่ออีกสมัยหนึ่งในวันเดียวกันนั้น

เช้าวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ณ ทำเนียบท่าช้าง ขณะที่นาย ปรีดีกำลังปรึกษาราชการอยู่กับแขกคนหนึ่ง ดิฉันนั่งคุยอยู่กับญาติที่มาจาก หัวเมืองที่ศาลาน้ำ มีเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังมารายงานว่ามีเสียงปืนดัง ขึ้นบนพระที่นั่ง...!

นายปรีดีสั่งการทุกอย่างกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง แล้วผลุนผลันออกจาก บ้านเพื่อเข้าไปในพระบรมมหาราชวังทันที...ดิฉันอึ้งด้วยความตกตะลึง! คุณฉลบชลัยย์ (ซึ่งพักอาศัยกับครอบครัวเรามาตั้งแต่ตอนที่คุณจำกัด เดินทางออกนอกประเทศเพื่อดำเนินการติดต่อเรื่องเสรีไทย) เพิ่งกลับมาจาก งานศพที่วัดมกุฏกษัตริยาราม บอกกับดิฉันว่าข้างนอกมีข่าวลือเรื่องสวรรคต กันอึ้งมี เราสองคนจึงขึ้นบ้านมานั่งรอฟังข่าวทางวิทยุด้วยความวิตกอย่างยิ่ง ตกเย็นมีประกาศจากสำนักพระราชวังแถลงทางวิทยุว่า...สมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวอานันท์มหิตลเสด็จสวรรคตด้วยต้องพระแสงปืน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน
ในพระบรมมหาราชวัง...!

...ยามนั้นราวกับดวงตะวันดับแสงลงโดยพลัน...โลกทั้งโลกตกอยู่ใน
ห้วงราตรีอันมืดมิด...!

ภาพเบื้องลางนั้นดูเล็กจ้อยคล้ายของเล่นไปเสียหมด ไม่ว่าจะเป็น
บ้านเรือน เรือกสวน ไร่นา และยิ่งเล็กลงๆ ตามระดับการบินที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ
ดิฉันนึกสวดมนต์ภาวนาอยู่ในใจตลอดเวลาตั้งแต่เครื่องบินเริ่มทะยานขึ้นสู่
ฟากฟ้าแล้ว เพราะนี่เป็นครั้งแรกที่ดิฉันได้มีโอกาสเดินทางออกนอกประเทศ
โดยทางอากาศเพื่อติดตามนายปรีดีไปปฏิบัติภารกิจในต่างแดน

หลังจากนายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือนสิงหาคม
ของปีเดียวกัน แล้วคณะรัฐบาลชุดใหม่ของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์หรือพล.ร.ต.
ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับความไว้วางใจจากสภาให้เข้ามาบริหารประเทศ
นายปรีดีจึงเห็นเป็นโอกาสสมควรที่จะเดินทางไปเยือนมิตรประเทศต่างๆ ทั้ง
ในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา ตามคำเชิญของแต่ละประเทศตั้งแต่ครั้ง
สงครามยุติลงใหม่ๆ และเจรจาในเรื่องการค้าดินแดน ๔ จังหวัดทางฝั่ง
ตะวันออกแก่ฝรั่งเศสที่ไทยได้มาตอนสงครามอินโดจีนด้วย

คณะของเราประกอบด้วย นายปรีดี ดิฉัน หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์
(ประดิษฐ์ สุขุม) ดร.วิทย์ คิระศิริยานนท์ และร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช เดิน
ทาง ออกนอกประเทศในครั้งนี้ด้วยเครื่องบินสกายมาสเตอร์ ๔ เครื่องยนต์
ของ ทหารอเมริกันกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาจัดตั้งบริษัท POAS ดำเนินกิจการด้าน
การบิน ระหว่างประเทศในไทย เมื่อราวต้นเดือนพฤศจิกายนของปีเดียวกัน

เครื่องบินนั้นสามารถบรรทุกผู้โดยสารร่วมร้อยคน เป็นเครื่องบินที่เคย
ใช้ในสมรภูมิต่อสงครามมาก่อน ภายในมีที่นั่งเป็นสองแถวหันหน้าเข้าหากัน
เหมือนรถราง อาหารที่บริการนั้นบรรจุมาเป็นกล่องๆ โฟล์กบินของเขบินเป็น

เที่ยวๆ ตามแต่จะมีผู้จองจนเต็มลำ ไม่มีตารางบินประจำ ต่อมาบริษัทนี้ได้เลิกกิจการไป

ประเทศที่เป็นจุดหมายปลายทางแห่งแรกคือ กรุงนานกิง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศสาธารณรัฐจีนในสมัยที่ประธานาธิบดีเจียงไคเช็คยังมีอำนาจอยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ (จีนปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์อย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๙๒) จากนั้นไปเยือนปักกิ่งโดยเครื่องบินของรัฐบาลจีนซึ่งเป็นเครื่องบินเล็กประจำตัวของท่านประธานาธิบดี แล้วย้อนมาเชียงใหม่ พบคนไทยเชื้อสายจีนที่นั่นหลายคน แต่ดิฉันไม่แน่ใจว่าพวกเขาตั้งใจกลับมาอยู่บนแผ่นดินบรรพบุรุษของเขาอย่างถาวรหรือไม่

คณะของเราเยือนกลับมาที่ประเทศฟิลิปปินส์ด้วยเครื่องบินทหาร ATC (Air Transport Command) ซึ่งภายในเครื่องบินนี้ก็มียูนิฟอร์ม ๒ แถว หันหน้าเข้าหากันเช่นกัน และได้เข้าพบประธานาธิบดีโรฮาส จากนั้นจึงเดินทางต่อไปยังสหรัฐอเมริกาด้วยเครื่องบินของบริษัท POAS อีกครั้งหนึ่ง ที่บินมาจากประเทศไทยเพื่อมารับผู้โดยสารอีกหลายคน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกเรือและทหารอเมริกันในฟิลิปปินส์

พวกเราเดินทางมาถึงลอสแอนเจลิสเป็นแห่งแรก มีคนไทยหลายคนมารอต้อนรับอย่างอบอุ่น จากนั้นโดยสารรถไฟไปกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ระหว่างทางได้แวะลงดูงานที่เขื่อนใหญ่ในมลรัฐแห่งหนึ่ง เพราะประเทศไทยกำลังเตรียมการก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ซึ่งโครงการนี้มีมาแต่เดิมตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ แล้ว ในครั้งนี้เป็นการดำริ่อฟื้นขึ้นมาใหม่ ส่วนการก่อสร้างเขื่อนได้เริ่มลงมือทำสมัยจอมพล ป. ที่ได้กลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในภายหลัง

เมื่อคณะของเรามาถึงกรุงวอชิงตัน ได้เข้าพำนักที่ Blair House ซึ่งเป็นบ้านพักรับรองแขกของรัฐบาลอเมริกันจัดไว้ต้อนรับ นายบริติได้เข้าพบกับประธานาธิบดีแฮร์รี ทรูแมน เพื่อเจรจาความเมืองกัน แต่ดิฉันไม่ได้เข้าพบ

ณ ที่ทำการพรรค LIBERAL PARTY ระหว่างการเยือนประเทศอังกฤษ

ด้วย เพราะไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ต่อมาขึ้นรถไฟไปเยือนมลรัฐต่างๆ ของสหรัฐอเมริกา และลงไปดูงานหลายอย่างจนถึงประเทศเม็กซิโก แล้วกลับมาที่นิวยอร์กเพื่อลงเรือควีนเอลิซาเบธข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกมาขึ้นที่เมืองเซาธ์แฮมตัน ประเทศอังกฤษ

ขณะที่โดยสารมาในเรือนั้น คลื่นลมแรงมากจนเจ้าหน้าที่ต้องเอาเชือกมาชิงไว้ให้จับทรงตัวเวลาเดิน มีคณะบุคคลสำคัญจากยุโรปที่มาประชุมในนิวยอร์กร่วมเดินทางกลับมาในเที่ยวนี้ด้วย คณะของเราที่ลงเรือมีเพียง นายปรีดี ดิฉัน และหลวงสุขุมฯ นอกนั้นขึ้นเครื่องบินมาล่วงหน้าแล้ว

เมื่อมาถึงจึงขึ้นรถไฟมากรุงลอนดอน เข้าพักที่โฮเต็ล Claridges ซึ่งรัฐบาลอังกฤษจัดไว้ต้อนรับ แล้วเข้าพบนายกรัฐมนตรี Anthony Eden ต่อมา นายปรีดีและดิฉันได้เข้าเฝ้าฯ ร่วมโต๊ะเสวยพระกระยาหารกลางวันกับพระเจ้ายอร์ชที่ ๖ สมเด็จพระราชินี เจ้าฟ้าหญิงเอลิซาเบธ และเจ้าฟ้าหญิงมาร์กาเรต ในพระราชวังบักกิงแฮม ในโอกาสนี้ลอร์ดหลุยส์ เม้าท์แบตเทน

จากซ้าย ดร.วิทย์ ศิวะศิริยานนท์, ดิฉัน, นายปรีดี,
ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช, หลวงสุขุมมนัยประดิษฐ์

พร้อมเลดีเอ็ดวินา ภริยา ได้ร่วมโต๊ะเสวยด้วย

จากนั้นได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และไปดูเมืองเบอร์มิง-
แฮม เมืองแคนเทอร์เบอรี ซึ่งเป็นเมืองที่ถูกโจมตีอย่างหนักในช่วงสงครามโลก
ที่เพิ่งสงบลงไปแล้วจึงลงเรือข้ามช่องแคบโดเวอร์มายังประเทศฝรั่งเศส

หลังจากเสร็จสิ้นการเยือนประเทศฝรั่งเศสแล้วจึงไปเมืองดาไวส ประเทศ
สวิตเซอร์แลนด์ เพื่อเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันพร้อมสมเด็จพระ
พระบรมราชชนนี ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่นั่น แล้วมาประเทศเยอรมนี
เดนมาร์ก สวีเดน และนอร์เวย์เป็นประเทศสุดท้ายของการเยือนในครั้งนี ซึ่ง
ประมุขและรัฐบาลของแต่ละประเทศได้อำนวยความสะดวกและให้การต้อนรับ
แก่คณะของเราอย่างสมเกียรติ

เมื่อสิ้นสุดการเยือนอย่างเป็นทางการแล้วก็กลับมาพักที่แกรนด์ไฮเต็ล
กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เนื่องจากนายปรีดีป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับ

ทางเดินอาหาร จึงต้องพักรักษาที่นี้ราว ๔-๕ วัน โดยมีหลวงอรรถกิติกำจร (กลิ่ง พนมยงค์) น้องชายของนายปรีดีซึ่งเป็นทูตไทยประจำอยู่ในเวลานั้น คอยดูแลเป็นอย่างดี เมื่ออาการดีขึ้นจึงออกจากสวีเดนมายังอังกฤษ เพื่อขึ้น เครื่องบินทะเลของบริษัท DOAC เดินทางกลับประเทศไทย

ระหว่างทางแวะเมืองมาร์เซอล์ยส์ ชิซลี โคโร และบาร์ทเรน ซึ่งเป็น เมืองที่มีความชื้นสูงมาก ขนาดผ้าเช็ดตัวและผ้าเช็ดมือนี้ขึ้นไปหมด แล้วต่อ มายังกรุงการาจี้ กัลกัตตา ย่างกุ้ง ก่อนเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อราวต้นเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยลงที่ท่าคลองเตย รวมเวลาการเดินทางครั้งนี้ ประมาณ ๓ เดือน

เครื่องบินทะเลนี้เวลาบินช้า อึดอาด น้ำหนักมาก ราคาค่าโสหุ้ยสูง แล้ว ไม่สะดวก เพราะต้องบินขึ้นลงในทะเลหรือแม่น้ำเท่านั้น และบินเฉพาะใน เวลากลางวัน ลักษณะพิเศษของเครื่องบินประเภทนี้ คือ จะมีท่อนสองข้างคอย พยุงเครื่องให้ลอยอยู่เหนือน้ำได้ รู้สึกว่าตอนนี้อยู่หลายบริษัทที่ดำเนินกิจการ เครื่องบินประเภทนี้ได้เลิกกิจการไปหมดแล้ว

เมื่อกลับมาถึง ดิฉันไปรับลูกๆ จากบ้านคุณแม่มาอยู่ทำเนียบดังเดิม ระหว่างนั้นการบริหารงานของรัฐบาลหลวงธำรงฯ ประสบกับปัญหาความวุ่นวาย ต่างๆ ที่สั่งสมมาตั้งแต่หลังสงคราม อาทิ ปัญหาเงินเพื่อ การคอร์รัปชั่นของ ผู้แทนราษฎรในเรื่องใบอนุญาตจอบ เสียม อะไรอื่นๆ อีก รวมทั้งการ คลี่คลายกรณีสวรรคตที่ยังไม่กระจ่าง สภาได้เปิดการอภิปรายไม่ไว้วางใจถึง ๘ วัน ๘ คืน ผลสุดท้ายรัฐบาลเป็นฝ่ายชนะ และหลวงธำรงฯประกาศ ลาออกจากตำแหน่งเพื่อแสดงสปิริตทางการเมือง แต่แล้วได้รับความไว้วางใจ ให้กลับมาดำรงตำแหน่งอีกวาระหนึ่ง ท่ามกลางปัญหาที่หมักหมมมากยิ่งขึ้น เพราะความเห็นแก่ตัวของคนวงใน จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาลำนั้นให้ ลุล่วงไปได้

นับวัน...ข่าวลือเกี่ยวกับการที่จะเกิดรัฐประหารก็ยิ่งหนาหูมากขึ้น !

ทำเนียบท่าช้าง วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ นายปรีดีมีแขก คนหนึ่งมาพบ คือหลวงอดุลย์เดชจรัส (พล.อ.อดุลย์ อดุลย์เดชจรัส) ผู้บัญชาการทหารบกในตอนนั้น มาส่งข่าวให้ทราบว่ามีคนคิดจะทำรัฐประหาร และบอกว่าไม่ต้องเป็นห่วง จัดการเรียบร้อยแล้ว แต่เราก็ไม่ได้ไว้วางใจนัก...

ตกตอนค่ำ ดิฉันรู้สึกไม่สบาย จึงขอตัวขึ้นมานอนพักผ่อนบนบ้าน ก่อน ไม่ได้อยู่ร่วมรับประทานอาหารเย็นกับนายปรีดี ซึ่งกำลังมีแขก ๒ คน คือ หลวงอดุลย์ฯ กับหลวงธำรงฯ ที่มาปรึกษาเรื่องการลาออกจากตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี...

เกือบสองยาม แสงไฟสว่างโรยสาดจ้าเข้ามาในห้องนอน ปลุกให้ดิฉัน สะดุ้งตื่นขึ้น เป็นไฟจากรถถังที่จอดอยู่แถวหน้าประตูมหาวิทยาลัยวิชาธรรม-ศาสตร์ฯ ด้านถนนพระอาทิตย์ ดิฉันลุกขึ้นเปิดประตูออกมา เห็นห้องนั่งเล่น ชั้นบนมีหนังสือพิมพ์วางระเกะระกะอยู่ แต่ไม่พบนายปรีดี เลยเดินลงมา ข้างล่าง พบนายปลั่ง มีจุล ซึ่งเป็นคนในบ้านคนหนึ่ง

“เอ๊ะ ! ปลั่ง ท่านไปไหนล่ะ” ดิฉันเอ่ยถามขึ้น

“ท่านไปแล้วครับ”

มีทันขาดคำ เสียงปืนแผดสนั่นขึ้นกราวใหญ่ที่บริเวณชั้นบนของบ้าน ด้านริมถนน ลูกปาลวิ่งออกมาจากห้องนอนด้วยความตกใจ พลังจุดดิฉัน หลบขึ้นมานอนหมอบราบกับพื้นในห้องนอนของลูกๆ ผู้หญิงที่อยู่ด้านริม แม่น้ำ และคอยถามว่าแม่เป็นอย่างไรบ้าง เพราะพวกเขาปิดไฟอยู่ในความมืด เนื้อตัวของทุกคนไหวระริกด้วยความตื่นเต้นและตกใจกลัว

“ที่นี่มีแต่เด็กกับผู้หญิง...อย่างไร...!” ดิฉันละล้าละลักตะโกนสวนออกไป ท่ามกลางเสียงท่ากระสุนที่ยังกึกก้องคำรามอย่างบ้าคลั่ง ลักครู่เสียงปืนจึงสงบลง แล้วดังขึ้นที่ประตูรั้วหน้าบ้านอีกครั้ง พร้อมกับทหารกลุ่มหนึ่งราว ๔-๕ คนบุกเข้ามา ดิฉันรอเสียงปืนเงียบจนแน่ใจจึงเดินลงมาเผชิญหน้า

ขึ้นรถมาไปเข้าเฝ้าฯ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ณ เมืองดาโวส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

“ทีมานี้ เราจะมาเปลี่ยนรัฐบาล” ทหารคนหนึ่งพูด

“ทำไมมาเปลี่ยนที่นี่ ทำไมไม่ไปเปลี่ยนกันที่สภาเล่า” ดิฉันย้อนถามกลับไป

แล้วทั้งหมดเดินขึ้นมาค้นบ้าน แต่ไม่ได้ถามว่านายปรีดีไปไหน เมื่อไม่พบอะไรดังที่ต้องการเลยพากันกลับ ราวตีสี่ หลวงอดุลย์ฯนั่งรถมาที่บ้าน

“ผมจัดการเรียบร้อยแล้ว ให้พวกเขาอยู่ตรงป้อมพระสุเมรุโน่น ไม่ให้ล้ำเข้ามาอีก” หลวงอดุลย์ฯบอกเสร็จกลับไป ลักครู่หลวงวิรวัดน์โยธิน (พล.ต.วิรวัดน์ วิรวัดน์โยธิน) ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ มาเยี่ยม แล้วถามว่า เป็นอย่างไรบ้าง อาจารย์ปรีดีไปไหน ดิฉันก็ตอบไปเท่าที่ทราบในตอนนั้น

พอเข้าใจทราบว่าคณะรัฐประหารนั้นมี พล.ท.ผืน ชุณหะวัณ อดีต นายทหารนอกราชการ พ.อ.กาจ กาจสงคราม พ.อ.เผ่า ศรียานนท์ พ.อ.สุฤษดิ์ ธาระรัชต์ พ.อ.ถนอม กิตติขจร พ.ท.ประภาส จารุเสถียร พ.ท.ก้าน จำนง-ภูมิเวท ร.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ฯลฯ เข้ายึดอำนาจการปกครองและยกเลิก

นายปรีดีพร้อมผู้ติดตามอีก ๔ คน คือ นายแฉ่ม พรหมยงค์ ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ร.อ.ชลิต ชัยสิทธิเวช และส.ต.ท.สิงห์โต ไทรย้อย จึงเดินทางออกจากสถานีทหารเรือสัตหีบเข้ากรุงเทพฯ โดยการปลอมตัวเป็นทหารเรือ ข้ามแม่น้ำบางปะกงเข้ามา ซึ่งตอนนั้นยังไม่มีสะพานข้าม แต่สามารถรอดพ้นจากการถูกตรวจจับไปได้ และขึ้นพักที่บ้านของ น.อ.สแตรทฟอร์ด เฮอคิวลิส เดนนิส ผู้ช่วยทูตทหารเรืออังกฤษที่ชอยนาเนา เพื่อขอความช่วยเหลือในการลี้ภัยโดยผ่านทางเอกอัครราชทูตอังกฤษขณะนั้น คือเซอร์จอห์นพีรี ทอมสัน จากนั้นท่านเซอร์ได้ติดต่อกับนายเอ็ดวิน สแตนตัน เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้ตกลงติดต่อประสานงานกันช่วยเหลือโดยจัดเรือของสถานทูตอเมริกันพานายปรีดีกับพวกไปขึ้นเรือน้ำมัน “เอ็ม.ดี.” ของบริษัท เซลล์ ประเทศไทย จำกัด มุ่งสู่สิงคโปร์ ราวปลายเดือนพฤศจิกายนนั่นเอง

สายน้ำที่เชื่อมวรากของเจ้าพระยาเบ็องหน้า พัดพาสิ่งต่างๆ ล่องลอยไปตามกระแสจนหายลับตาอย่างรวดเร็ว...เกียรติยศและศักดิ์ศรีที่เข้ามาสู่วิถีชีวิตของดิฉันดูเดียวกับท้องน้ำแห่งนี้ในยามนั้น...ดิฉันไม่รู้สึกล้อล้ายอาวรณ์กับสิ่งที่เป็น “เปลือก” ประดับรูปกายภายนอกสักนิดเดียว หากมีแต่ความวิตกกังวลถึงภทภัยอันตรายอันอาจเกิดขึ้นแก่นายปรีดีและครอบครัวของเราอยู่ตลอดเวลา...

ถ้าชีวิตเปรียบดังตัวละครบนเวทีอันกว้างใหญ่ไพศาลแห่งนี้ ครอบครัวของเราที่เสมือนกับกำลังดำเนินบทบาทอยู่ในฉากแห่งความแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น...

...อันน่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก...!

ท่ามกลางมรสุมการเมือง

คลื่นในท้องทะเลสี่ครามยามฤดูหนาวนั้นเงียบสงบ พ้ำเป็นสีน้ำเงินใส กระจ่างตา ลมอ่อนๆ ไชยมาเบาๆ พอกวัดแกว่งให้ใบไม้เอนไหวไปตามแรง เป็นห้วงบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์ยิ่งนัก หากแต่ในใจของดิฉันนั้นกลับมีแต่ความหวาดหวั่นระแวงถึงความปลอดภัยของครอบครัวในยามที่มีดิฉันเป็นผู้นำเพียงคนเดียว !

หลังการยึดอำนาจผ่านไปราวหนึ่งเดือน สถานการณ์ต่างๆ ยังไม่สงบ เพราะคณะรัฐประหารยังติดตามกวาดล้างจับกุมตัวผู้เกี่ยวข้องและมีบทบาทในรัฐบาลชุดเก่า เมื่อไม่พบคนที่ต้องการ จึงหันมาจับบรรดาผู้ใกล้ชิด อาทิ คนในครอบครัว และญาติมิตร ภรรยาของร.อ.วัชรชัยถูกจับไปราวกลางเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ทำให้ดิฉันรู้สึกกังวลและไม่แน่ใจในความปลอดภัย ทั้งของตัวเองและคนที่รู้จักเกี่ยวข้องกับครอบครัวของเราเป็นอย่างมาก

ดิฉันตัดสินใจอพยพลูกๆ ไปอาศัยบ้านพักในค่ายดงตาล สัตหีบ ที่ นายปรีดีเคยมาอยู่ ซึ่งผู้บัญชาการนาวิกโยธิน (พล.ร.ต.ทหาร ขำหิรัญ) ให้ การต้อนรับเป็นอย่างดี เราพักที่นั่นราว ๒ เดือนเศษ จนเหตุการณ์พอจะนำ

วางใจจึงย้ายกลับเข้ามาอาศัยที่บ้านป้อมเพชรของคุณแม่ ไม่ได้กลับไปที่ทำเนียบทำข้างอีก

เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ ดิฉันเดินทางไปพบนายปรีดีเพียงลำพังที่เกาะเซนต์จอร์จัน อยู่ทางใต้ของเกาะสิงคโปร์ลงมา ซึ่งลอร์ดคิลเลอร์น ข้าหลวงใหญ่ของรัฐบาลอังกฤษในสิงคโปร์ (เวลานั้นสิงคโปร์ยังไม่ได้รับเอกราช) ได้จัดบ้านพักไว้รับรอง

เมื่อดิฉันกลับประเทศไทยแล้ว นายปรีดีย้ายเข้ามาอยู่สิงคโปร์ ที่บ้านริมทะเล ซึ่งคุณวิลาศ โอสถานนท์ เป็นผู้แนะนำกับเจ้าของบ้านให้มาพัก เพราะการอยู่ที่เกาะเซนต์จอร์จันนั้นเสมือนถูกตัดขาดจากโลกภายนอก การคมนาคมติดต่อลำบาก มีเพียงเรือเดินทะเลที่วิ่งรับส่งไปมาวันละหนึ่งเที่ยวเท่านั้น

ในเดือนเมษายน ซึ่งพอดีเป็นช่วงที่ลูกๆ ปิดภาคเรียน ดิฉันจึงพาไปเยี่ยมนายปรีดีและพักที่นั่นราวสองสัปดาห์ถึงเดินทางกลับ ระหว่างนั้นเหตุการณ์ทางการเมืองในกรุงเทพฯ ได้เปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เมื่อคณะรัฐประหารไม่พอใจการบริหารงานของนายควง อภัยวงศ์ จึงบังคับให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีภายใน ๒๔ ชั่วโมง และเชิญจอมพล ป. ขึ้นดำรงตำแหน่งสืบแทน

เดือนถัดมา ดิฉันมาสิงคโปร์อีกครั้งเพื่อส่งนายปรีดีเดินทางไปฮ่องกง เนื่องจากรัฐบาลอังกฤษให้การรับรองรัฐบาลชุดใหม่ของไทยแล้ว นายปรีดีเกรงว่า หากพำนักอยู่ที่นั่นต่อไป ย่อมเป็นการสร้างความลำบากแก่รัฐบาลอังกฤษ จึงตัดสินใจลาข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์ ก่อนออกเดินทางมีการเลี้ยงส่งให้ที่ทำเนียบในรัฐยะโฮร์ มลายา และดิฉันได้ไปร่วมด้วย

นายปรีดีเดินทางไปอยู่ฮ่องกงพักหนึ่งก่อน แล้วจึงเข้าไปที่เมืองเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน ต่อมาในราวเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ รัฐบาลในขณะนั้นได้ดำเนินการฟ้องร้องนายเฉลียว ปทุมรส นายชิต สิงหเสนี และนายบุญย์ ปัทมศิรินทร์ ในคดีสวรรคต และตัดเงินบำนาญของนายปรีดี ในฐานะอดีตนายกรัฐมนตรี และรัฐบุรุษอาวุโส เงินรายได้ของครอบครัวจากส่วนนี้จึงหาย

ภาพคู่กับนายปรีดีอีกภาพหนึ่ง

ไปทันที เหลือเพียงรายได้จากค่าเช่าบ้านสีลมซึ่งเป็นจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

แล้วทางรัฐบาลได้ส่งตำรวจมาคอยประกบตัวดิฉัน โดยเอารถมาจอดเฝ้าที่ฝั่งตรงข้ามหน้าประตูบ้านป้อมเพชร ซึ่งรู้สึกน่าอึดอัดมาก เวลาเดินทางไปไหนมาไหนจะคอยติดตามตลอดเวลา มีอยู่วันหนึ่ง ดิฉันกับลูกปาลไปหาหมอแถวบางรัก ตำรวจก็ขับรถตามหลังตามปกติ พอกลับออกมา ดิฉันจึงส่งลูกปาลขับรถให้เลยไปที่ถนนคอนเวนต์แล้วเลี้ยวเข้าบ้านอธิบดีกรมตำรวจ ขณะนั้น คือหลวงชาติตระการโกศล (เจียม ลิมปิชาติ) เพื่อที่เขาจะได้มีบันทึก รายงานว่าดิฉันไปไหนมาบ้าง...

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒ นับเป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งใน

หน้าประวัติศาสตร์ของการเมืองไทย และส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงแก่ครอบครัวของเราในกาลต่อมา

นายปรีดีลอบเดินทางกลับเข้ามาในประเทศ ตัดสินใจที่จะใช้กำลังเข้าล้มรัฐบาลพร้อมกับคณะทำการที่เรียกตนเองว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” และวางแผนเข้ายึดพระบรมมหาราชวังเป็นกองบัญชาการ

“ฉันไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับแผนของเธอที่จะทำการในครั้งนี้นั้น มันเป็นอันตรายอย่างมาก” ดิฉันอ่อยเตือนนายปรีดีด้วยความเป็นห่วง เมื่อได้พบกันในตอนค่ำของวันที่ ๒๕ หลังจากที่นายปรีดีกับพวกหลบเข้ามาและแหวะที่บ้านครูหนึ่ง

นายปรีดีสายหน้าปฏิเสธ ยังคงยืนยันความคิดเดิม แล้วออกจากบ้านไป ดิฉันรู้สึกเสียใจและกังวลเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้คัดค้านไม่ให้นายปรีดีกลับเข้ามาตั้งแต่ทราบข่าวการติดต่อมาจากประเทศจีนแล้ว เนื่องจากสถานการณ์ตอนนั้นตึงเครียดและคับขันมาก

การดำเนินการที่จะยึดอำนาจได้เริ่มขึ้นตั้งแต่เช้ามืดของวันที่ ๒๖ และแล้วในเวลา ๖.๐๐ น. ของวันรุ่งขึ้น ประตูดิฉันเปิดโดยพลันโดยรถถังของกองกำลังฝ่ายรัฐบาล สถานการณ์ถูกควบคุมได้เรียบร้อยในตอนสายของวันเดียวกัน !

นายปรีดีกับพรรคพวกบางส่วนหลบหนีออกมาได้ทัน และมาซ่อนตัวอยู่ที่บ้านสีลมซึ่งกำลังว่างเพราะไม่มีคนเช่าอยู่คืนหนึ่ง ในระหว่างที่คณะรัฐประหารและรัฐบาลออกตรวจค้นจับกุมผู้มีส่วนร่วมในการทำการครั้งนี้ อย่างเข้มงวด บ้านของบรรดาญาติมิตรคนรู้จักถูกรื้อค้นอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อจะหาตัวนายปรีดีให้ได้ อย่างเช่นบ้านของคุณปราโมทย์ พึ่งสุนทร ส่วนบ้านของคุณฉลวยชัลย์ซึ่งอยู่แถวราชเทวีในตอนนั้น ถึงกับถูกเปิดฝาเพดานค้น แต่ก็ไม่พบ

ทั้งนี้นายปรีดีและพรรคพวกอีก ๒-๓ คนได้รับความช่วยเหลือจากคน

รู้จักคนหนึ่ง เขาแนะนำให้ไปหลบอยู่ที่บ้านย่านฝั่งธนบุรีของเพื่อนเขาอีกที หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้ไม่กี่วัน ซึ่งเจ้าของบ้านหลังนี้นายปรีดีไม่รู้จัก แต่ดิฉันพอจะรู้จักบ้าง นายปรีดีจึงรอดพ้นจากการถูกจับกุม เพราะรัฐบาลไม่คาดคิดว่าจะมาซ่อนตัวอยู่ที่นี้

เจ้าของบ้านผู้นั้น ดิฉันถือเสมอว่าเขาเป็นผู้มีพระคุณแก่ครอบครัวของเราอย่างมาก เพราะได้ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตลอดเวลาที่นายปรีดีหลบซ่อนตัวอยู่ เขากับภรรยาถึงกับต้องให้คนรับใช้ลาออกเพื่อคอยรับใช้และดูแลความปลอดภัยให้ด้วยตัวเอง ภายหลังจากที่นายปรีดีหลบภัยมาอาศัยที่นี่ได้ไม่กี่วัน ดิฉันสบโอกาสจึงหลบเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มาคอยเฝ้าลอบออกไปพบกับนายปรีดีที่บ้านหลังนั้น

สีหน้าของนายปรีดีดูเคร่งเครียดและหม่นหมอง ความเชื่อมั่นที่เคยปรากฏอยู่ในแววตา...บัดนี้ไม่มีแต่ร่องรอยของความท้อแท้สิ้นหวังอยู่แทนที่.....

ช่วงแรกๆ ที่นายปรีดีหลบซ่อนตัวอยู่ ได้รับทราบข่าวทางวิทยุและหนังสือพิมพ์ที่เจ้าของบ้านนำมาให้โดยตลอดว่า เพื่อนพ้อง คนรู้จัก ตลอดจนลูกศิษย์หลายคนถูกจับกุม และถูกยิงเสียชีวิตอย่างมีปริศนา คือ พ.ท.โผน อินทรทัต อดีตเสรีไทยในอเมริกา (ต่อมา มีนายทวี ตะเวทีกุล นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายทองเปลว ชลภูมิ นายถวิล อุดล นายจำลอง ดาวเรือง ฯลฯ)

“ฉันไม่อยากจะมีชีวิตอยู่อีกต่อไป จะอยู่ไปทำไม เราทำให้คนอื่นพลอยเดือดร้อน...ต้องตาย !” นายปรีดีเอ่ยด้วยน้ำเสียงสิ้นเครือ

“ไม่ได้ ถ้าเธอตายไปก็เหมือนกับยอมแพ้ทุกอย่างสิ” ดิฉันพูด นายปรีดีอึ้งและนิ่งเงียบไปเป็นเวลานาน

ตลอดคืนนั้น เราปรึกษากันถึงหนทางที่จะต้องทำต่อไปในอนาคตข้างหน้า ทั้งของตัวนายปรีดีเองและครอบครัวของเรา ในภาวะอย่างนั้น ดิฉันต้องทำให้เข้มแข็ง ไม่สามารถจะตีโพยตีพายอะไรได้ ดิฉันคิดว่า หากแสดงความอ่อนแอออกมา ทุกสิ่งทุกอย่างคงจะยิ่งเลวร้ายลงไปมากกว่านี้

ดิฉันล่องเรือกลับออกมาจากบ้านหลังนั้นตอนตีสี่ มาขึ้นที่ตลาดบางรัก แล้วเดินสี่แยกเข้ามาทางป่าช้าสี่ลมที่เงียบสงบวังเวงเพียงคนเดียว ด้วยเกรงว่า หากโดยสารรถรางหรือมาทางถนนใหญ่แล้วจะต้องพบกับคนรู้จัก เพราะขณะนั้น ทุกคนในย่านสี่ลมต่างทราบดีว่าดิฉันเป็นใครและกำลังอยู่ในฐานะอะไร !

นับแต่วันนั้นดิฉันไม่ไปพบกับนายปรีดีอีก เพราะเกรงว่าจะเป็นการอับอายกับนายปรีดีและพรรคพวก แต่ในสมองของดิฉันนั้นครุ่นคิดถึงแผนการที่จะ นำบุคคลทั้งหมดออกนอกประเทศให้ได้ ด้วยความคิดและปัญญาของดิฉันเอง เพียงคนเดียว !

ห้องฟ้าในคำคืนวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ นั้นมีดมิตราวกับฉูกคลี่คลุ้มด้วยผ้าสีดำผืนใหญ่ ไม่มีแม้แต่เกล็ดดาวที่จะพรายแสงสักดวง ละอองฝนเล็ก ๆ พร่างพรายลงมาตั้งแต่เย็นจนรู้สึกหนาว ดิฉันทอดสายตาเหม่อลอยออกไปนอกหน้าต่าง

ความรู้สึกหลากหลายท่วมท้นอยู่ในความคิด ภาพเรือประมงขนาดเล็ก ลำหนึ่งกำลังแล่นออกจากลำน้ำเจ้าพระยาสู่ท้องทะเลอันกว้างใหญ่อย่างช้า ๆ ปรากฏอยู่ในห้วงมโนนึกอย่างแจ่มชัด

ไม่มีหยาดน้ำตาที่เอ่อล้นออกมา หากเป็นเพราะมันไหลย้อนคืนสู่ในอกเสียสิน !

กว่า ๕ เดือนที่ดิฉันจะติดต่อกาเรือประมงและกัปตันที่วางใจได้ เพื่อนายปรีดีพร้อมผู้ติดตามออกนอกประเทศเป็นผลสำเร็จ ซึ่งการดำเนินการในช่วงนั้น ดิฉันต้องเอาชีวิตเข้าเป็นเดิมพัน...หากดิฉันไม่คาดคิดว่าการเดินทางออกนอกประเทศของนายปรีดีในครั้งนี้จะเป็นการอำลาจากผืนแผ่นดินไทยไปชั่วชีวิต...

ดิฉันมาทราบรายละเอียดในการเดินทางของนายปรีดีภายหลังว่า คณะทั้งหมดปลอมตัวกันเป็นชาวประมง ลงเรือออกจากจุดนัดหมายมาถึงด่าน

กับลูกกวานี่และดุซงึ่

ศุลกากรที่ปากน้ำ ซึ่งมีพระคุณทั้งสองคนรอส่งอยู่ แต่ดิฉันไม่ไปส่งด้วยเกรงว่าจะเกิดความไม่ปลอดภัยในการหลบหนี

ปกติด่านนี้จะปิดห้ามเรือเข้าออกตั้งแต่เวลาสี่ทุ่ม เดชะบุญ! ในวันนั้นนาฬิกาที่ด่านเกิดเดินช้าไปเพียงไม่กี่นาที!

ก็ปัดนเรือขึ้นมาเจรจากับเจ้าหน้าที่ประจำด่าน แล้วได้รับอนุญาตให้ออกไปได้ เรือแล่นต่อมาถึงป้อมพระจุลจอมเกล้า โชคดีเหลือเกินที่ทหารระดับชั้นนายกำลังเล่นไพ่กัน จึงสั่งให้พลทหารลงมาตรวจแทนอย่างคร่าวๆ และให้ผ่านออกไปได้

ดิฉันไม่แน่ใจว่าตอนนั้นมีคำสั่งให้สกัดกั้นการเดินทางออกของนายปรีดีกับพรรคพวกแล้วหรือไม่ แต่เป็นเรื่องเหลือเชื่อที่เกิดขึ้นแล้ว การเดินทางข้ามประเทศด้วยเรือประมงขนาดใหญ่หนักนั้นเสี่ยงอันตรายมากต่อคลื่นลมและพายุในทะเล หากคณะของนายปรีดีก็สามารถเดินทางลัดเลาะเลียบชายฝั่งไปถึงสิงคโปร์ได้อย่างปลอดภัย

การเข้าสิงคโปร์ในครั้งหลังนี้ ถือว่าเป็นการผิดกฎหมาย เพราะไม่ได้เป็นการลี้ภัย แรกๆ ทางกรเขาจะไม่ให้เข้า แต่ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่ายจึงเข้ามาได้ เพื่อเตรียมตัวเดินทางไปพำนักยังประเทศอื่น เดิมที่นายปรีดีตั้งใจจะไปแถบประเทศละตินอเมริกา พอจะขึ้นเครื่องบินเกิดการcancel กะทันหัน จึงต้องเปลี่ยนจุดหมายปลายทางมายังประเทศจีน ซึ่งเวลานั้นประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีน เหมาเจ๋อตุง เข้ามาเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์อย่างสมบูรณ์แล้ว

เมื่อนายปรีดีไปถึงฮ่องกงแล้วก็ได้รับความช่วยเหลือจากคนรู้จักที่เคยมาอยู่เมืองไทย ติดต่อพาเข้าประเทศจีน แล้วจึงเดินทางเข้าไปพำนักยังกรุงปักกิ่ง

หลังจากนายปรีดีเดินทางไปอยู่ประเทศจีนเรียบร้อยแล้ว ดิฉันกับลูกๆ ย้ายออกมาอาศัยที่บ้านสีลม เพราะความเกรงใจคุณแม่ที่ท่านต้องมาคอยกังวลในความปลอดภัยของดิฉัน เวลาไปไหนมาไหนท่านจะคอยซักถามด้วย

ความเป็นห่วง ระหว่งนั้นดิฉันพยายามหารายได้เพิ่มเติมด้วยการรับจ้างทำขนมฝรั่งตามแต่จะมีคนรู้จักมาว่าจ้าง

การทำขนมนี้ไม่ใช่ว่าเป็นรายได้ที่ดีนัก เพราะดิฉันลงทุนใช้นมเนย และส่วนผสมที่เป็นของดีทั้งนั้น จึงแทบจะไม่มีกำไรเอาเสียเลย

ประมาณต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ดิฉันพาลูกสุดาซึ่งจบ ม.๘ แล้ว ไปเข้าเรียนต่อที่ประเทศฝรั่งเศสทางด้านดนตรี มุ่งหวังจะให้ประกอบเป็นวิชาชีพต่อไป โดยที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลฝรั่งเศส ดิฉันอยู่กับลูกสัก ๒-๓ เดือน จึงกลับประเทศไทย ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองขึ้นอีกครั้ง ในวันที่ ๒๙ มิถุนายน โดยทหารเรือกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่า “กลุ่มกู้ชาติ” เข้าจับตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะที่กำลังมีพิธีรับมอบเรือชุดสันดอนแมนฮัตตันซึ่งรัฐบาลสหรัฐอเมริกามอบให้เป็นของขวัญ ที่ทำราชวรดิฐ ไปควบคุมไว้ในเรือรบหลวงศรีอยุธยา สุดท้ายฝ่ายที่ทำการครั้งนี้พ่ายแพ้ จอมพล ป. ได้รับความช่วยเหลืออย่างปลอดภัย...

พ.ศ. ๒๔๙๕ ในเมืองไทยได้เกิดเหตุการณ์อย่างหนึ่ง เมื่อมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย” ขึ้น มีนโยบายที่ให้การสนับสนุนการลงนามสันติภาพสากลต่อต้านการใช้ระเบิดปรมาณู ซึ่งนายแพทย์เจริญ สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นประธาน พระธรรมทัตและกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นรองประธาน

ราษฎรไทย ไม่ว่าจะป็นนักวิชาการ นักหนังสือพิมพ์ นักศึกษา หรือบุคคลทั่วไป ต่างมาร่วมลงนามกันมากมาย หากในระยะนั้นเป็นช่วงของความหวาดระแวงในเรื่องภัยคอมมิวนิสต์ ประกอบกับ “คณะกรรมการสันติภาพฯ” มีการติดต่อกับประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ เช่น จีน สหภาพโซเวียต ซึ่งในทัศนะของรัฐบาลเข้าใจว่า “คณะกรรมการสันติภาพฯ” นี้ มีเป้าหมายลัทธิล้าง

ระบอบการปกครองของประเทศไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์...

ในเช้าวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน รัฐบาลออกจับกุมกลุ่มบุคคลกันชนานใหญ่แรกก็จับกลุ่มคนที่ชักชวนให้ประชาชนคัดค้านสงครามและเรียกร้องสันติภาพอย่างเปิดเผย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่สนับสนุนการเรียกร้องสันติภาพ จนภายหลังมีการตัดคำว่า “การเมือง” ออกจากนามของมหาวิทยาลัยไป และกลุ่มอื่นๆ อีกหลายกลุ่มที่ทำการเรียกร้องสันติภาพ โดยแจ้งข้อหาว่า “...รวมตัวกันยุยงก่อให้เกิดความแตกแยกไม่สงบขึ้นในบ้านเมือง...อันเป็นความผิดฐานกบฏภายในราชอาณาจักร” ซึ่งชื่อที่เรียกกันทั่วไปคือ “กบฏสันติภาพ”

หลังจากนั้น ๓ วัน ระหว่างที่ลูกปลาซึ่งถูกเกณฑ์ทหารไปเมื่อเดือนเมษายนปีนั้น ลาป่วยมาพักฟื้นอยู่ที่บ้านสาทร (ซึ่งเป็นบ้านอีกหลังหนึ่งที่ครอบครัวของเราซื้อไว้) เจ้าหน้าที่ตำรวจกลุ่มหนึ่งได้มาล้อมบ้าน และจับลูกปลาไปขังไว้ที่สถานีตำรวจสามยอด ข้อหากบฏ ขณะที่ตำรวจมาคั้นนั้น ดิฉันพยายามทำใจให้เข้มแข็งในระหว่างการเผชิญหน้า เมื่อทั้งหมดกลับออกไปแล้ว ดิฉันวิ่งขึ้นไปบนห้องนอน หยาดน้ำตาแห่งความปวดร้าวหลังไหล ออกมาราวกับทำนบพังทลาย เสียงสะอื้นให้อย่างแผ่วเบายามนั้น...มีเพียงความเงียบที่คอยปลอบประโลม...

อีก ๒ วันต่อมา ดิฉันรับเป็นเจ้าแม่ให้คุณศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ (เสนีเสาวพงศ์) ไปหมั้นนางสาวเครือพันธ์ ปทุมรส ที่บ้านของคุณเฉลียว ปทุมรส โดยพระยานลราชสุวัจน์ (ทองดี วาณิชพันธ์) เป็นเจ้าแม่ฝ่ายหญิง เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วก็นั่งสนทนาถามทุกข์สุขกัน ทันใดนั้นเมื่อดีตำรวจมาจอดที่หน้าบ้านได้บ้าน

นายตำรวจหลายคนกรูกันเข้ามาคั้นบ้านและขอจับคุณเฉลียว นายตำรวจคนหนึ่งเหลือบมองมาทางดิฉันและถามว่าเป็นใครทั้งๆ ที่รู้จัก

“ท่านผู้หญิงพูนศุข” เจ้าคุณนลาฯ ตอบ

“อย่างนั้นขอเชิญตัวไปด้วย”

“ไม่มีหมายสั่งจับ จะจับได้อย่างไร” เจ้าคุณนลาฯ ถาม

“ผมเห็นแล้วครับ แล้วเจ้าหน้าที่อีกชุดกำลังไปค้นที่บ้านของท่านผู้หญิง
อยู่”

แล้วเขาก็จับติดฉันไปจนได้ แต่อนุญาตให้นั่งรถส่วนตัวโดยมีตำรวจนั่ง
หน้ารถไปด้วย ก่อนที่ติดฉันจะขึ้นรถออกไป ได้วานคุณศักดิ์ชัยโทรศัพท์บอก
คุณฉลวยช้อย ซึ่งต้องรีบทิ้งธุระส่วนตัวทันที เพื่อมาช่วยดูแลการตรวจค้นที่
บ้านสาทร ในขณะที่เดียวกันนั้น ตำรวจอีกชุดหนึ่งไปค้นบ้านป้อมเพชรของ
คุณแม่ด้วย

เขาพาติดฉันตรงไปที่ทำการสันติบาล โดยให้ยื่นรอกหน้าห้องผู้บังคับการ
แล้วเข้าไปรายงาน เสียงตะเพิดไล่ดังออกมาจนติดฉันได้ยีนว่า

“จับเอามาทำไม ! ?”

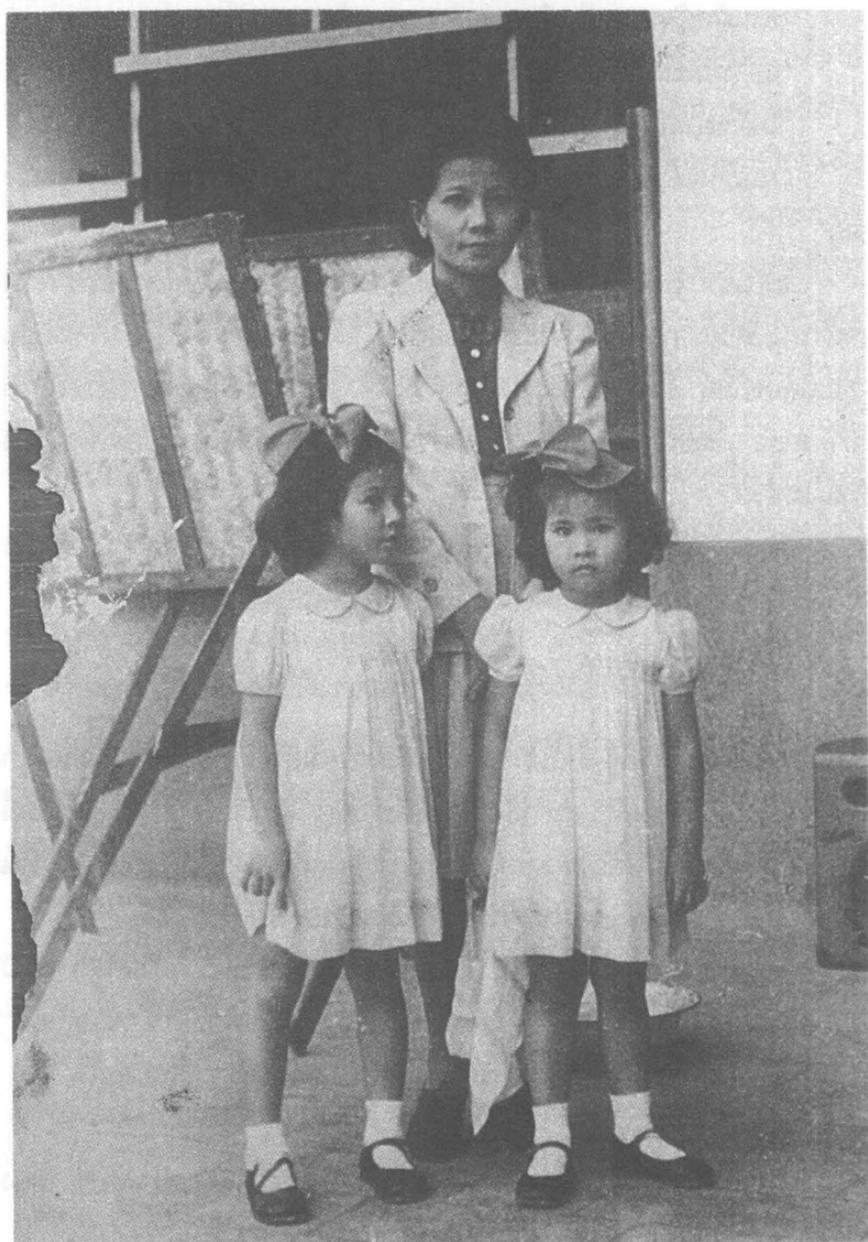
“.....”

จากนั้นเขาพาติดฉันกลับมาบ้าน เพื่อเตรียมตัวเข้าห้องขัง ขณะนั้นลูก
ศุขภูมิกับวณิ ซึ่งยังเล็กและกำลังเรียนหนังสืออยู่ เลิกเรียนกลับมา เมื่อไม่มี
ใครอยู่บ้านจึงจำเป็นต้องพาลูกทั้งสองเข้าไปนอนที่สันติบาลด้วย ๒ คืน
ก่อนที่ญาติๆ จะติดต่อขอฝากเข้าเป็นนักเรียนประจำได้

การจับกุมยังดำเนินต่อไป และแยกการสอบสวนออกเป็นกลุ่มๆ มี
กลุ่มสันติภาพ กลุ่มกู่ชาติ กลุ่มนักศึกษา ลูกปาลนั้นตกอยู่ใน “กลุ่มกู่ชาติ”
ในนามของพลทหารปาล พนมยงค์ ส่วนติดฉันไม่ปรากฏว่าอยู่ในกลุ่มใด

ติดฉันก้าวเดินตามเจ้าหน้าที่ตำรวจขึ้นไปยังตึกข้างหน้าอย่างช้าๆ เสียง
คุณพ่อที่เคยบอกกับติดฉันยังคงแว่วอยู่ในโน้สตรงประสาท

“...พวกนักโทษในข้อหาหนักๆ นี้ เราต้องทำประวัติและพิมพ์ลายนิ้วมือ

กับลูกทั้งสอง ถ่ายที่ติกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ไว้เป็นหลักฐานทั้งสิบนิ้ว...”

เสียงกดชัตเตอร์พร้อมกับแสงแฟลชสว่างวาบขึ้นหลายครั้งหลายหน นิ้วมือทั้งสิบถูกจับป้ายกับหมึกสีดำเข้มก่อนที่จะประทับลงในแผ่นกระดาษ เบื้องหน้า... ความรู้สึกอันหลากหลายพลันแล่นขึ้นมาจุกอยู่ในอก... ไม่มีเสียงสะท้อนให้เล็ดลอดออกมา หากจะมีก็แต่เพียงหยาดน้ำใสๆ ที่หยดลงเปรอะเมือนลงบนกระดาษแผ่นนั้น...

“จะบ้ามั๊ย” เจ้าหน้าที่ตำรวจที่เฝ้าอยู่เอ่ยถามขึ้น เมื่อเห็นดิฉันยื่น นิ้วเย็บ ทอดสายตาออกไปข้างนอกอย่างไร้จุดหมาย หากในสมองของดิฉัน ขณะนั้นมีแต่ความว่างเปล่าและสงบยิ่งนัก

ในระหว่างการสอบสวนนั้น มีการข่มขู่ให้เกิดความเครียดกังวลในจิตใจ ตลอดเวลา เพื่อจะบีบบังคับให้ดิฉันบอกภยานายปรีดีอยู่ที่ไหน เช่น บอกว่า นายปรีดีมีภรรยาใหม่บ้าง อย่างนั้นอย่างนี้ ดิฉันพยายามนั่งเงียบด้วยความอดทน ไม่ได้ตอบแต่อย่างไร

มีหน้าซำยังมีคนลอบเข้าไปหาความลับจากคุณแม่ที่บ้าน โดยหลอกว่า สามารถเอากาแฟเข้าไปขายในห้องซัง ถ้าหากท่านจะมีข่าวคราวอะไรก็ฝากเขาไป บอกแก่ดิฉันได้ โชคดีที่คุณแม่แม่จะชราแล้ว ท่านยังมีสติไม่หลงลืมจนเปลือยพูดอะไรออกมา ซึ่งความจริงท่านไม่ได้ทราบอะไรอยู่แล้ว และดิฉันก็ไม่ทราบ แม้กระทั่งว่าตอนนั้นนายปรีดีอยู่บริเวณใดของประเทศจีน แม้ว่าจะมีคนนำที่อยู่ของนายปรีดีมาให้ แต่ดิฉันก็ไม่ติดต่อกัน เพราะเกรงว่าจะเป็นการกลวงของ ผู้ไม่หวังดี !

รุ่งขึ้นพี่น้องคนอื่นๆ มาเยี่ยม คุณแม่ท่านก็เล่าให้ฟัง ทุกคนจึงรู้ทันทีว่าเป็นเรื่องหลอกลวงเพื่อมาหาความลับ เพราะต่างทราบดีว่า ดิฉันเป็นคนที่ไม่ดื่มกาแฟชงขายตามร้านทั่วไป ต้องเป็นของที่บ้านเท่านั้น ด้วยเหตุนี้คนที่บ้านจึงต้องชงกาแฟใส่กระตักนำมาให้ดิฉันทุกเช้า เวลาญาติๆ เข้าเยี่ยมก็ไม่ได้พูดคุยอะไรกัน เพราะมีตำรวจยืนเฝ้าตลอดเวลา

ดิฉันถูกคุมขังอยู่เป็นเวลานานถึง ๘๔ วัน ระหว่างนั้นดิฉันตัดสินใจแล้วที่จะเดินทางออกนอกประเทศ... ไม่มีความปลอดภัยสำหรับดิฉันเสียแล้วบนผืนแผ่นดินนี้...

๒เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ ดิฉันได้รับการปล่อยตัว หลังจากทางตำรวจนำสำนวนไปยังกรมอัยการเพื่อฟ้องดิฉันฐานกบฏ แต่ผลการพิจารณาไม่มีหลักฐานที่จะฟ้องได้ แต่ถูกปาลถูกฟ้อง !

จากนั้นดิฉันได้จัดเตรียมสิ่งต่างๆ ในการเดินทาง ซึ่งคุณแม่และญาติๆ ล้วนเข้าใจถึงความจำเป็นที่บีบคั้นอยู่ ดิฉันจำต้องทิ้งลูก ๓ คนไว้กับคุณแม่และน้องๆ ให้ช่วยดูแล คือ ลูกลลิตาซึ่งมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ ลูกศุขปริดาขณะนั้นกำลังเรียนหนังสืออยู่ และลูกปาลที่อยู่ในคุก ส่วนลูกดุขฎิและวาทินีซึ่งยังเด็กอยู่ ดิฉันตัดสินใจพาไปด้วย เกรงว่าถ้าฝากไว้ทางนี้จะเป็นการกระแถญาติพี่น้องเกินไป เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว ดิฉันกับลูกเล็กทั้งสองจึงเตรียมตัวออกเดินทาง...

๒ปลวแดดยามสายอันร้อนแรงในราวปลายเดือนเมษายนของปีนั้น เต็มเป็นประกายระยิบจับตามผืนน้ำในคลองตลอดที่เกือบแห้งขอดเพราะความแล้งตามฤดูกาล ไปไม่สี่เหล็องกรอบร่วงพรวงเมื่อต้องลมที่พัดมา ตึกสูงกว้างใหญ่อันเป็นที่ทำการของศาลอาญาตั้งทะมะินโดดเด่นอยู่ริมท้องถนนรถเพียงตเก็งลีตาสสนิทที่ดิฉันใช้เป็นพาหนะแล่นปราดเข้าเทียบกับบาทวิถีหน้าประตูห้องพิจารณาคดีบัลลังก์ ๒๔ ซึ่งเป็นห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญาสำหรับคดีทางการเมืองในสมัยนั้น

ดิฉันเปิดประตูก้าวลงมาจากรถ แล้วตรงเข้าไปขออนุญาตเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปในห้อง ลูกปาลปราดออกมาจากกลุ่มผู้ต้องหาที่ถูกควบคุมตัวรอการพิจารณาคดีตรงเข้ามาหาดิฉัน เราสองแม่ลูกสวมกอดกันอย่างแนบแน่น

ฉับพลันน้ำตาของดิฉันก็หลังไหลพร่างพรูออกมาอย่างสุดที่จะกลั้นไว้ได้...
ดิฉันบอกเล่าถึงความจำเป็นในการตัดสินใจที่จะต้องเดินทางออกนอกประเทศ
พร้อมกับเอ่ยเตือนให้ลูกปาลมีจิตใจเข้มแข็งอดทนต่อสภาพการณ์ที่กำลัง
เผชิญอยู่... ใบหน้าของลูกปาลในวันนั้น มิได้แสดงความเศร้าสร้อยออกมาให้
ดิฉันเห็นสักเพียงนิด

...หากมีเพียงแววตาเท่านั้นที่แฝงอยู่ด้วยความปวดร้าว...

คืนสู่เสรีภาพ

เครื่องบินของสายการบิน KLM กำลังแล่นเอื่อยๆ ไปตามรันเวย์ ก่อนจะพุ่งทะยานขึ้นสู่ขอบฟ้าอันไกลโพ้น พาผู้โดยสารหลายสิบชีวิตออกจากผืนแผ่นดินไทยมุ่งสู่ดินแดนที่อยู่อีกซีกโลกหนึ่ง แต่ละคนต่างมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง...ดิฉันทอดสายตาเหม่อหนึ่งออกไปนอกหน้าต่างอย่างมีความหวัง...

แผ่นดินเบื้องล่างคงมีสักแห่งที่จะให้ความร่มเย็นสำหรับเรา !

ดิฉันตัดสินใจเลือกประเทศฝรั่งเศสเป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทาง ส่วนหนึ่งคงเป็นความคุ้นเคยกับดินแดนนี้...เราสามแม่ลูกมาถึงกรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์เป็นแห่งแรก จากนั้นโดยสารเครื่องบินเล็กมุ่งหน้าเข้าสู่กรุงปารีส ไปพักกับลูกสุตาซึ่งมาเรียนอยู่ที่นี้เมื่อก่อนหน้านั้น

หลายเดือนผ่านไป ดิฉันยังมองไม่เห็นหนทางใดเลยว่าจะทำอย่างไรต่อจากนี้...

อนาคตข้างหน้าดูมืดมนนัก...!

เงินทองที่รวบรวมติดตัวมาร้อยหรือสองวัน...!

วันหนึ่งในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ มีจดหมายฉบับหนึ่งส่งมาจาก

ประเทศโรมาเนีย จำหน้าของดิฉัน เมื่อฉีกออกอ่าน ดิฉันรู้สึกตื่นตันทันดินดี
อย่างมาก เพราะเป็นจดหมายของนายปรีดีซึ่งกำลังลี้ภัยอยู่ในกรุงปักกิ่ง แล้ว
เสียบหายไป เพราะขาดการติดต่อกันนานถึง ๔ ปี ดิฉันทราบภายหลังว่า
นายปรีดีทราบข่าวดิฉันออกมาอยู่ฝรั่งเศสอย่างปลอดภัยแล้ว จึงติดต่อมา
ในที่สุดดิฉันตัดสินใจจะพาลูกเล็ก ๒ คน เดินทางเข้าไปพำนักกับนายปรีดี
ในประเทศจีน และให้ลูกสุดอายุศึกษาที่นั่นต่อไปจนกว่าจะจบ

หลังจากเตรียมการทุกอย่างเสร็จ ดิฉันกับลูกๆ โดยสารเครื่องบินออก
จากปารีสในวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน มาลงที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน
เพื่อดำเนินการติดต่อกับสถานทูตจีนตามที่นายปรีดีแนะนำมาก่อนล่วงหน้า
ซึ่งเวลานั้นจีนปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์อย่างสมบูรณ์แล้วทั้งประเทศ
และฝรั่งเศสยังไม่ได้เปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน แต่กลุ่มประเทศ
สแกนดิเนเวีย (ประกอบด้วยนอร์เวย์ ฟินแลนด์ และสวีเดน) นั้นเปิดความ
สัมพันธ์กันแล้ว

เหตุที่ดิฉันเลือกเดินทางในวันที่ ๑๓ เพราะเห็นว่าฝรั่งเขาถือกันในเรื่อง
Lucky Number จึงตั้งใจจะหลีกเลี่ยงที่จะพบปะกับคนรู้จัก เป็นการป้องกัน
ปัญหาบางอย่างที่อาจจะเกิดขึ้น แต่ไม่เป็นผล เมื่อพบกับทูตชาวสวีเดนคนหนึ่ง
ที่เคยปฏิบัติราชการทางการทูตทั้งในประเทศจีนและไทย (เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศส
ว่า *accrédité*) ซึ่งทูตคนนี้เคยพบดิฉันตั้งแต่ตอนที่นายปรีดีเป็นรัฐมนตรี
กระทรวงการต่างประเทศและจำดิฉันได้ หากดิฉันจำเขาไม่ได้ จนเขาเข้ามา
ทักทาย เป็นอันว่าเราทั้งหมดโดยสารมาในเครื่องบินลำเดียวกัน

เมื่อเครื่องบินลงจอดเรียบร้อย โรงแรมที่ดิฉันติดต่อจองไว้ล่วงหน้า
กลับไม่ได้ส่งเจ้าหน้าที่มารอรับ ท่านทูตจึงชวนไปพักที่แกรนด์ไฮเต็ล ซึ่งดิฉัน
เคยพักที่นั่นในตอนทีกลับจากการเดินทางเยือนบรรดามิตรประเทศต่าง ๆ
พร้อมกับนายปรีดีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

เช้าวันรุ่งขึ้น ดิฉันต้องใส่กุญแจขังลูก ๒ คนไว้ในห้องพัก ก่อนจะออก

ไปติดต่อกับสถานทูตจีน นับเป็นความโชคดีที่ดิฉันเคยมาประเทศนี้ จึงพอจะรู้จักถนนหนทางและสถานที่สำคัญต่างๆ ว่าอยู่ที่ไหนบ้าง ดิฉันว่าจ้างรถแท็กซี่ไปส่งยังสถานทูตจีนแห่งนั้น...

ปรากฏว่า...ไม่พบ !

ดิฉันรู้สึกกระวนกระวายใจยิ่งนัก...สถานทูตที่ดิฉันเคยมาตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นจีนสมัยประธานาธิบดีเจียงไคเช็ค หากตอนนี้เปลี่ยนเป็นประธานเหมา เจ๋อตงแล้ว...

ระหว่างที่ดิฉันกำลังหาหนทางอื่นอยู่นั้น ชายชาวสวีดิชคนหนึ่งเดินเข้ามาถามเป็นภาษาอังกฤษ (ชาวสวีเดนจะพูดภาษาอังกฤษกันได้เป็นส่วนใหญ่) ด้วยคงเห็นดิฉันเป็นคนผิวเหลือง เลยนึกว่าเป็นคนจีนถึงมาถามหาสถานทูตจีน

“อ้อ...สถานทูตจีนย้ายไปแล้ว จะไปสถานทูตโซเวียตแทนไหม” เขาคงจะนึกว่าดิฉันเป็นคอมมิวนิสต์

“ไม่ทราบ ดิฉันต้องการจะไปสถานทูตจีนมากกว่า” ดิฉันตอบปฏิเสธไปแล้วเขายังมีความกรุณามาก ยอมเสียเวลาช่วยเปิดสมุดโทรศัพท์หาสถานที่ตั้งของสถานทูตจีน (แห่งใหม่) ให้ ซึ่งดิฉันไม่ทราบว่ภาษาสวีดิชนั้นออกเสียงคำว่า “จีน” เป็น “กินสกะ” ไม่ได้ออกเป็นเสียง “ไชน่า” หรือ “ไชนีส” ตามที่คนไทยรู้จักกันทั่วไป

ตัว ตึกขนาดไม่สูงนักตั้งหะมื่นอยู่ท่ามกลางปุยหิมะที่ตกลงมาจนดูขาวโพลน บริเวณรอบๆ นั้นเปล่าเปลี่ยวจนดูน่ากลัว... หากในใจดิฉันรู้สึกยินดีไม่น้อยที่พบสถานทูตนี้ ซึ่งอยู่ห่างไกลออกมาจากกรุงสตอกโฮล์มตั้งมากแต่ก็อดเป็นห่วงลูกสองคนที่อยู่กันตามลำพังไม่ได้

ดิฉันสั่งให้แท็กซี่จอดรอ แล้วเข้าไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ข้างในด้วยภาษาฝรั่งเศส บอกว่าดิฉันมาจากประเทศฝรั่งเศส จะขอพบท่านทูต เจ้าหน้าที่เขาก็มาชักใช้ใส่เสียงรายละเอียด แล้วเปลี่ยนคนมาถามด้วยคำถามเดิมๆ อีก

หลายคน ดิฉันยืนยันจะขอพบท่านทูตให้ได้ ผลสุดท้ายเขาเริ่มเชื่อใจและถามว่ามารถอะไร

“รถแท็กซี่...”

“โอ ! คุณให้เขากลับไปเกิด เดี่ยวคุณจะเสียค่ารถแพงมาก” เจ้าหน้าที่เขาแนะนำ เพราะค่าโดยสารแท็กซี่ในต่างประเทศจะคิดตามมิเตอร์คำนวณราคา จากนั้นเขานำดิฉันเข้าไปพบท่านทูตที่พักอยู่ในตึกอีกหลังหนึ่ง และเอาจดหมายของนายปรีดีที่ฝากมาไว้ล่วงหน้าให้ดิฉัน เป็นรายละเอียดและการนัดหมายต่างๆ เขาถามว่าพักอยู่โรงแรมไหน พอทราบว่าเป็นแกรนด์ไฮเต็ล เขาบอกให้ย้าย เพราะเกรงว่าจะติดต่อกับดิฉันไม่สะดวก เนื่องจากที่โรงแรมนี้มีทหารอเมริกันพักอยู่มากมาย แล้วทั้งสองชาติกำลังเป็นศัตรูในเรื่องลัทธิการปกครอง...

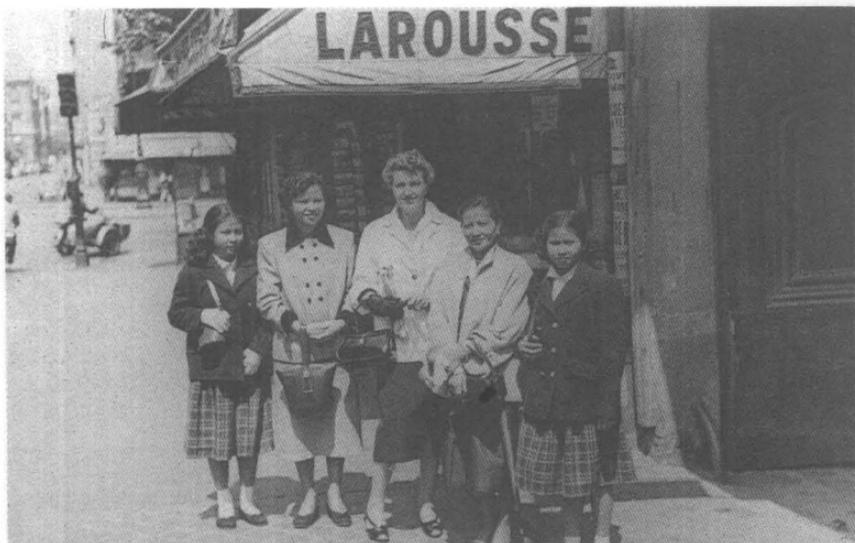
เมื่อกลับมาถึงที่พัก ดิฉันจัดการเรื่องเช็กเอาท์ทันที เพื่อเตรียมตัวย้ายไปอยู่โรงแรมอื่นในตอนเช้า คืนนั้นทูตคนที่พบกันในเครื่องบินก็มาเยี่ยม

“มาตาม ไปพบกงสุลไทยหรือยัง”

“ยังไม่ได้ไปพบ ดิฉันเพียงแค่มาทำพินที่นั่นเท่านั้น แล้วจะไปพบในวันหลัง” ดิฉันต้องรีบอ้างไปอย่างนั้น เพราะกงสุลไทยในสวีเดนขณะนั้นเป็นชาวสวีดิช ชื่อมิสเตอร์แอ็กเซล จอห์นสัน ซึ่งรู้จักกับดิฉันเป็นอย่างดี

หากดิฉันไปพบ กงสุลไทยเขาต้องทราบอย่างแน่นอนว่า ดิฉันกำลังจะเดินทางเข้าประเทศจีน แล้วรัฐบาลไทยก็ต้องทราบด้วย ซึ่งขณะนั้นโลกกำลังมีปัญหาในเรื่องลัทธิการปกครองที่แตกต่างขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แล้วการที่จะเข้าประเทศจีนซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์นั้น ทางฝ่ายโลกเสรี (รวมทั้งไทย) ต้องเฟื่องเลี้ยงอย่างหนัก

สำหรับกรณีที่รัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ยินยอมให้นายปรีดีกับพรรคพวก และดิฉันเข้าไปลี้ภัยทางการเมืองได้นั้น เพราะรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน มีมาตราหนึ่งกำหนดว่า บุคคลชาวต่างประเทศผู้ที่ได้

กับลูกสาวทั้งสามและเพื่อนสนิท ในฝรั่งเศส

ต่อสู้เพื่อความถูกต้องเป็นธรรมจนไม่อาจจะพำนักในประเทศของตนได้ ทางประเทศจีนถือว่าบุคคลผู้นั้นเป็นอาคันตุกะของประเทศ และยินดีให้การต้อนรับพำนักอาศัยอยู่ในประเทศจีน ในฐานะมิตรและแขกผู้มีเกียรติด้วยความสะอาดสบายตามฐานานุกรม...

โรงแรมแห่งใหม่ที่เราย้ายมาอยู่ชื่อ แอ็กเซลซีออร์ เป็นโรงแรมระดับสามดาว มีอาหารบริการด้วย จู่ๆ ลูกวาทณีเกิดเป็นไข้ขึ้นมา ในใจดิฉันนึกกังวลอย่างยิ่ง เพราะยังจัดการเรื่องการเดินทางไม่เรียบร้อย โชคดีที่ร้านขายยาในสวีเดนมียาแก้ไข้ที่ชื่อเป็นภาษาอังกฤษเหมือนกับขายในเมืองไทย จึงไปซื้อมาให้กินบรรเทาอาการ

รุ่งขึ้นอีกวัน ดิฉันไปกรอกประวัติ รายละเอียดส่วนตัว ที่สถานทูตจีนจนเสร็จเรียบร้อย ตกตึกคืนนั้น เจ้าหน้าที่จากสถานทูตเอาตัวเครื่องบินมาบอกให้เตรียมตัวเดินทางไปประเทศฟินแลนด์ก่อนในตอนเช้า

คืนนั้นเกือบทั้งคืน เราสามแม่ลูกต่างจุกละหุกในการจัดเก็บสัมภาระ

ในวันแห่งความสุขกับลูกทั้งสาม

ลงกระเป่า เพราะตอนแรกคิดว่ากว่าจะถึงวันเดินทางคงใช้เวลาอีกหลายวัน จึงรีบเสื้อผ้าออกมาแขวนข้างนอกมากมาย ดิฉันโทรศัพท์ลงไปบอกเคาน์เตอร์ข้างล่างให้ทำบิล เพราะจะเช็คเอ้าท์ พร้อมกับหารถแท็กซี่รอไว้ในตอนเช้าด้วย ซึ่งทางโรงแรมก็จัดการให้เป็นที่เรียบร้อย

พอเช้า ดิฉันกับลูก ๆ ขึ้นรถไปยังสนามบิน และเดินทางออกจากสวีเดนมายังกรุงเฮลซิงกิ ด้วยสายการบินฟินแอร์

เมื่อเครื่องบินลงจอด เจ้าหน้าที่ของสถานทูตจีนคนหนึ่งมารอรับถึงบันได แล้วพาไปเลี้ยงอาหารกลางวัน ดิฉันรู้สึกตกใจที่เห็นทูตจีนคนที่พบในสวีเดนกำลังนั่งรออยู่ จนทราบภายหลังว่า ท่านปฏิบัติหน้าที่ *accrédité* ทั้งในสวีเดนและฟินแลนด์นั่นเอง

จากนั้น พวกเราเตรียมตัวออกเดินทางกันต่อด้วยสายการบินแอร์ฟลอตของสหภาพโซเวียต (เวลานั้นโซเวียตกับจีนยังมีสัมพันธไมตรีร่วมอุดมการณ์เดียว

กันอยู่)

การบริการของสายการบินนี้ ในสมัยนั้นค่อนข้างแย่ เพราะไม่มีป้ายห้ามสูบบุหรี่ ไม่มีการบอกให้รัดเข็มขัด ออกบินไม่ตรงเวลา แอร์โฮสเตรสไม่มาคอยบริการเลย ฯลฯ ดิฉันรู้สึกอึดอัดมาก ด้วยไม่เคยเดินทางด้วยสายการบินที่มีบริการอย่างนี้มาก่อน ระหว่างที่เครื่องบินดีเลย์เพราะรอผู้โดยสารคนหนึ่งอยู่ ดิฉันหยิบแอมป์เปิ้ลผลหนึ่งออกมาปอกเปลือกเพื่อรับประทาน แหม่มคนหนึ่งหันมาบอกด้วยความหวังดีว่า

“แอมป์เปิ้ลนี้กินทั้งเปลือกก็ได้”

เครื่องบินมาแวะที่เมืองเลนินกราด ก่อนจะบินเข้ามายังกรุงมอสโก ซึ่งมีเจ้าหน้าที่จากสถานทูตจีนในโซเวียตรอรับอยู่ แล้วพาไปพักที่โฮเต็ลชาวยุโรป เจ้าหน้าที่เขาถามว่าจะเดินทางต่ออย่างไร ดิฉันบอกไปว่าขอเดินทางโดยรถไฟทันที เพราะยังเชื่อกับการบริการของสายการบินนี้ เขาจึงจัดการจองตั๋ว และอนุญาตให้พวกเราพำนักที่นี้ราวสัปดาห์หนึ่ง โดยจัดไกด์พาพวกเราเที่ยวชมบ้านเมืองและสถานที่สำคัญต่างๆ ในมอสโกด้วย

“พวกเรากำลังจะเดินทางด้วยรถไฟสายที่ยาวที่สุดในโลกนะ” ดิฉันบอกลูกๆ

“คือรถไฟสายทรานไซบีเรียสิคะ” ลูกดุษฎีตอบรับอย่างเข้าใจ

พวกเราถูกจัดให้อยู่ในห้องห้องหนึ่งอย่าง เป็นสัดส่วน ความสะอาดสบาย นั้นมีพอสมควร และมีเสียงเพลงเปิดดังแผ่วๆ ไพเราะ แต่ดิฉันฟังไม่ออกว่าเป็นภาษาอะไร เวลาต้องการรับประทานอาหารก็หยิบหนังสือภาษาฝรั่งเศสของลูกดุษฎีที่มีภาพปลา ไส้กรอก หมู เนื้อ ไก่ ฯลฯ ขึ้นให้บริการดู เพราะเราพูดภาษารัสเซียไม่ได้ แล้วที่นี้ไม่มีธรรมเนียมในการ “ทิป” ต่างจากประเทศอื่นๆ ในยุโรป แล้วในรถไฟขบวนนั้น มีคณะชาวเกาหลีเหนือซึ่งเป็นแขกของรัฐบาลโซเวียตร่วมทางมาด้วย ซึ่งพวกเขาสนใจกับพวกเรามาก คอยดูแลช่วยเหลือมาตลอดทาง

ไปเที่ยวหอไอเฟล ปารีส ประเทศฝรั่งเศส

เส้นทางต่างๆ ที่ผ่านมามาตลอด ๘ วัน ๘ คืนนั้น ส่วนใหญ่จะเห็นแต่หิมะที่ขาวโพลนจนสุดสายตา บ้านเรือนของชาวโซเวียตแถบไซบีเรียตั้งอยู่กระจัดกระจายเว้งว้าง สลับกับทิวสนที่ขึ้นอย่างหนาแน่น บางช่วงได้เห็นความกว้างใหญ่ของทะเลสาบ Bical จนดิฉันคิดว่าเป็นทะเลเหนือเสียอีก บรรยาคากทั่วไปดูสงบเงียบอยู่ที่ท่ามกลางความหนาวเย็น

หากในใจดิฉันรู้สึกสับสนยิ่งนัก ไม่อาจทราบว่าจะเหตุการณ์ข้างหน้าจะเป็นอย่างไร ดิฉันได้แต่หวังว่า เมื่อพบกับนายปรีดีแล้วทุกอย่างคงดีขึ้น...

รถไฟหยุดก็ถึงเมื่อถึงสถานีสุดท้ายเพื่อเปลี่ยนหัวรถจักร ก่อนจะเข้าเขตแดนแมนจูเรีย ปล่อยให้ดิฉันตื่นจากภวังค์ เจ้าหน้าที่ของจีนขึ้นมาฉีดยาป้องกันกาฬโรคให้กับผู้โดยสารทุกคน ซึ่งเป็นระเบียบของทางการจีน ทำทางการแหงหัวไหล่เพื่อฉีดยานั้นดูน่ากลัว ลูกวณซึ่งยังเด็กร้องไห้จ้าด้วยความเจ็บและตกใจ ส่วนคุณหญิงหนึ่งเงียบด้วยความอดทน

พวกเรามาถึงสถานี “มานจูหลี่” ราวสี่ทุ่ม ขณะนั้นทุกอย่างเงียบวังเวง เพราะตึกมากแล้ว อากาศหนาวเย็นมาก ดิฉันรออยู่บนรถไฟ ไม่มีคนมารับเลยลงจากรถ วานให้พนักงานช่วยขนกระเป๋าลงมารอไว้ในห้องพักผู้โดยสาร ซึ่งมีความอบอุ่นกว่าข้างนอก

สักครู่ใหญ่ๆ นายปรีดีซึ่งสวมหมวกคลุมศีรษะและไว้เรียวหนวดเหนือริมฝีปากดูผิดตาจนดิฉันจำไม่ได้ เดินเข้ามาพร้อมกับผู้ติดตามอีก ๒-๓ คน ภาพสามพ่อลูกที่สวมกอดกันแน่นด้วยความปิติยินดี ทำให้ดิฉันตื่นตันใจจนพูดไม่ออก ขอบตาร้อนฝ่าวด้วยหยาดน้ำอุ่นๆ ที่เอ่อท้นขึ้นมา...

“ฉันมาถึงก่อนแล้ว แต่เห็นรถไฟยังไม่เข้าเลยไปรออยู่ที่บ้านพักก่อน เพราะที่นี่หนาวมาก” นายปรีดีเอ่ยขึ้น สีหน้าและแววตาของนายปรีดีดูสดใสไม่เหมือนกับครั้งสุดท้ายที่เราพบกันที่บ้านฝั่งธนฯ ก่อนนายปรีดีจะเดินทางออกนอกประเทศ เมื่อกว่าสี่ปีก่อนเลย

จากนั้นนายปรีดีพาไปยังบ้านรับรองเลี้ยงอาหารซึ่งเป็นเนื้อแพะเสียบเป็น

ส่วนใหญ่ แต่ดิฉันไม่กล้ารับประทาน จึงต้องเปิดอาหารกระป๋องมาให้แทน

รุ่งขึ้น คณะของเราโดยสารรถไฟออกจากแมนจูเรีย ใช้เวลาข้ามคืนจึงถึงกรุงปักกิ่ง บ้านหลังแรกที่ดิฉันอาศัยนั้นเป็นตึกชั้นเดียวแบบตะวันตก อยู่ที่ตรอกเลี้ยวหยางเหมา ติดกำแพงเมืองทางทิศเหนือ ซึ่งนายปรีดีอยู่มาก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ทางการเงินได้จัดที่พักแห่งใหม่ให้กับครอบครัวของเราอยู่ที่ตรอกเป่าจื่อเจีย ไม่ไกลจากพระราชวังจงหนำไห่ อันเป็นที่พักของเจ้าหน้าที่ระดับสูงสุดของประเทศ เช่น ประธานาธิบดีเหมาเจ๋อตง นายกฯ โจวเอินไหล เป็นต้น ลักษณะเป็นบ้านทรงจีนโบราณ ตามแบบที่เห็นในภาพยนตร์จีนหลายๆ เรื่อง เป็นบ้านหลังใหญ่ เข้าใจว่าเดิมคงเป็นบ้านของคนที่มีอันจะกินแล้วถูกรัฐบาลยึดไป มีบริเวณกำแพงรอบสี่ทิศ ประกอบด้วยบ้านก่ออิฐสี่หลัง หลังที่เราอยู่จะตั้งข้างในสุด รอบนอกจะเป็นเรือนของคนครัว ล่าม และคนขับรถ มีลานบ้านซึ่งปลูกต้นไม้และต้นไม้พันธุ์อื่นๆ อยู่ตรงกลางภายในบริเวณรั้วบ้าน

หลังจากนั้นไม่นาน ดิฉันกับนายปรีดีต้องรู้สึกสะเทือนใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้รับทราบข่าวการพิพากษาตัดสินจำคุกลูกปลาในคดีกบฏถึง ๑๕ ปี จากสถานีวิทยูนิแควที่รายงานเป็นภาษาอังกฤษ แต่เราก็ไม่สามารถทำอะไรได้ หวังเพียงว่าความเข้มแข็งของลูกปลาคงจะปกป้องรักษาตัวได้อย่างปลอดภัยในระหว่างที่ถูกจำคุก !

ราวเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ลูกศุขปรีดาเดินทางออกจากประเทศไทยมาฝรั่งเศส แล้วต่อมายังไซเบียด เพื่อโดยสารเครื่องบินมาที่ปักกิ่ง อยู่สมทบกับเราอีกคนหนึ่ง

ประมาณเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ นายปรีดีทำเรื่องขอความอนุเคราะห์จากจีนในการจัดสถานที่ให้อยู่ในเขตตอบุ่น เนื่องจากนายปรีดีกับดิฉันย่างเข้าสู่วัยชราแล้ว สุขภาพและร่างกายไม่สามารถจะทนต่อสภาพอากาศที่เย็นจัดและแห้งแล้งในปักกิ่งขนาดลบ ๑๕ องศาได้เป็นเวลานานๆ

รูปถ่ายติดพาสปอร์ต
ครั้งเดินทางกลับเข้า
มาประเทศไทย พ.ศ.
๒๕๐๐

ตลอดช่วงฤดูหนาว ซึ่งตึกที่พักก็ไม่ได้ใช้ระบบท่อไออุ่น หากใช้เตาถ่านหินแทนเท่านั้น ซึ่งทางการจีนได้จัดหาสถานที่พำนักแห่งหนึ่งให้ ณ เมืองกวางโจว เมืองเอกของมณฑลกวางตุ้ง

การเดินทางย้ายจากปักกิ่งมาในครั้งนั้น ต้องโดยสารรถไฟเป็นระยะทางร่วม ๒,๕๐๐ กิโลเมตร ใช้เวลา ๒ วัน ๒ คืนจึงมาถึงเมืองหวู่หนั่น ซึ่งต้อง

ลูกปาลมารับที่สนามบินดอนเมือง เมื่อครั้งกลับมาประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๐๐

ข้ามลำน้ำแยงซีเกียง รถไฟทั้งขบวนต้องลงแพขนานยนต์ข้าม เพราะขณะนั้น
ยังไม่มีสะพาน เมื่อมาถึงแล้ว เจ้าภาพได้จัดที่พักให้ ณ เรือนรับรองแห่งหนึ่ง
ของกรมปฏิคมแห่งมณฑลกวางตุ้ง ต่อมาย้ายมาอยู่บ้านใหม่ซึ่งแต่เดิมเป็น
สถานกงสุลฝรั่งเศส และลูกๆ ก็เข้าเรียนหนังสือที่นี่ (ภายหลังลูกศุขฉวีและ
วาทณีไปศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ณ กรุงปักกิ่ง แต่ลูกศุขปริดายังคงเรียน
อยู่ที่นี้จนจบในระดับมหาวิทยาลัย)

สำหรับในเรื่องการศึกษาของลูกๆ นายปริดีและดิฉันเห็นพ้องกันว่า
ควรให้เข้าศึกษาพร้อมกับนักเรียนจีนคนอื่นๆ ไม่ควรจะใช้สิทธิพิเศษอะไรใน
การเลือกเรียน เพื่อที่จะได้รู้ซึ่งถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรมของชาวจีนอย่างเข้าใจ
ซึ่งในประเทศจีนนั้นก็ยังมีโรงเรียนนานาชาติสำหรับลูกหลานชาวต่างประเทศ
อยู่แล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นประเทศที่มีลัทธิการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ เช่น
โปแลนด์ โรมานี เซโกสโลวะเกีย โซเวียต ฯลฯ

ความเป็นอยู่ที่กวางโจวนั้นเรียบง่ายและสงบสุขไปตามประสา สภาพ
อากาศก็คล้ายคลึงกับประเทศไทย แม้ฤดูหนาวบางฤดูอุณหภูมิจะลดต่ำถึง ๐
องศา แต่ก็ไม่หนาวทารุนเกินไป ดิฉันใช้ชีวิตความเป็นแม่บ้านอย่างเต็มที่
ปลูกผักผลไม้หลายพันธุ์หลายชนิดซึ่งเหมือนกับที่มีในประเทศไทย แต่อาจมี
รสชาติที่สู้ของไทยไม่ได้ บางชนิดก็กลายเป็นพันธุ์ ส่วนนายปริดีทำงานศึกษาตำรับ
ตำราวิชาการต่างๆ ซึ่งในจีนนั้นมีหนังสือนานาชาติสำหรับการค้นคว้าอย่าง
พร้อมพร้อม ไม่ว่าจะเป็นภาษาใดก็ตาม เพราะประเทศของเขาส่งเสริมเรื่อง
การศึกษาอย่างมาก

สำหรับการติดต่อกับญาติมิตรทางประเทศไทย ต้องแอบติดต่อกัน
เพราะทางการไทยในขณะนั้นเพิ่งเล็งในเรื่องของลัทธิการปกครองอยู่อย่างกวัดขັນ
แม้ดิฉันจะมีความเป็นอยู่ที่สุขสบายเป็นอย่างไรดี แต่ภายในจิตใจนั้นยังคิดถึง
ไอรุ่นจากบ้านเกิดอยู่เสมอ...

พ.ศ. ๒๕๐๐ ดิฉันได้รับข่าวที่ลอบติดต่อกันจากกรุงเทพฯ ว่า คุณแม่ซึ่งชรามากแล้วล้มป่วยลงด้วยโรคชรา ดิฉันตัดสินใจเดินทางกลับเข้ามาเพื่อปฏิบัติภาระหน้าที่สำคัญของความเป็นลูก ดิฉันโดยสารรถไฟออกจากทางโจวเพื่อมาขึ้นเครื่องบินที่เกาสุน ซึ่งการติดต่อก่อนอนุญาตกลับเข้ามาในครั้งนั้นค่อนข้างลำบาก เพราะประเทศไทยไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน มีเพียงกงสุลไทยประจำอยู่ที่ฮ่องกง การจัดการเรื่องหนังสือเดินทางของดิฉันนั้นต้องขออนุมัติจากกระทรวงการต่างประเทศของไทยเป็นกรณีพิเศษ ขณะนั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธาภิพวงศ์ประพันธ์ทรงเป็นรัฐมนตรี และทรงรู้จักกับดิฉัน จึงได้รับการอนุมัติภายในระยะเวลาอันสั้น

ท่ามกลางอากาศที่ร้อนระอุอ้าวของเดือนเมษายน หากในใจกลับชุ่มชื่นขึ้นเมื่อพบลูกपालเดินออกมาจากอาคารหลังใหญ่ตรงรี่เข้ามาหาดิฉัน เราสองแม่ลูกสวมกอดกันด้วยความปลื้มปิติ และข่าวดีที่ได้รับคือ ลูกपालได้รับนิรโทษกรรมออกมาแล้วตั้งแต่เดือนมีนาคม หลังจากถูกจำคุกนานถึง ๔ ปีเศษ

ดิฉันกลับมาปรนนิบัติดูแลคุณแม่ได้เดือนเศษ หลังจากมีงานฉลองกิ่งพุทธรักษาราวกลางเดือนพฤษภาคมไปแล้วไม่กี่วัน คุณแม่ก็ถึงแก่กรรมลงอย่างสงบ ท่ามกลางความโศกเศร้าของทุกคนในบ้านป้อมเพชรอีกครั้ง และได้รับพระราชทานเพลิงศพในเดือนธันวาคมของปีเดียวกัน

วันแรก ๆ ที่ดิฉันกลับมาถึงนั้น มีเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสันติบาลมาสอบสวนอยู่ถึง ๓ วัน พร้อมกับส่งตำรวจมาเฝ้าดูแลความเคลื่อนไหวของดิฉันด้วย ส่วนใหญ่จะถามเกี่ยวกับว่านายบริติคกำลังคิดการอะไรอยู่บ้าง ถามถึงคนจีนบางคนที่เคยมาอยู่เมืองไทยและมีบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้วกลับไปจีนบ้าง ฯลฯ ซึ่งตอนนั้นดิฉันไม่ทราบว่ามีใครเป็นใคร เพราะรู้จักเขาในชื่อที่ออกเสียงเป็นภาษาจีนกลาง แต่ตำรวจมาถามถึงชื่อที่ออกเสียงเป็นภาษาจีนแต้จิ๋ว ซึ่งมีสำเนียงต่างกันอย่างสิ้นเชิง...

แล้วยังมีภรรยาของคนรู้จักหลายคนที่ย้ายสาบสูญไปอย่างมีปริศนา

ตั้งแต่เมื่อครั้งเกิดกบฏต่างๆ มาได้ถามว่าพบเห็นสามีของเธอบ้างไหม...

หลังจากเสร็จงานศพของคุณแม่แล้ว ดิฉันยังพำนักในประเทศไทย อีกระยะหนึ่ง เพราะลูกปาลอุปสมบท ระหว่างนั้นดิฉันได้ดำเนินการเรื่องร้องขอเบี้ยบำนาญของนายปรีดีกลับคืนจากรัฐบาล เพื่อจะนำไปเป็นค่าใช้จ่าย ระหว่างที่อาศัยอยู่เมืองนอก แต่ก็ไม่สำเร็จ จนกระทั่งนายปรีดีเดินทางออกมาอยู่ปารีสแล้ว จึงดำเนินการฟ้องร้องขอพาสปอร์ตและเบี้ยบำนาญคืนจากรัฐบาล ซึ่งกว่าจะแล้วเสร็จก็กินเวลาอีกหลายปีทีเดียว !

ระหว่างนั้น สภาพการเมืองไทยก็วกวนกลับเข้าสู่วัฏจักรแห่งความสับสนวุ่นวายอีกครั้ง คลื่นลูกใหม่รุกไล่คลื่นลูกเก่าที่นับวันจะอ่อนแอลงไปเสมอ...รัฐบาลจอมพล ป. ถูกปฏิวัติภายใต้การนำของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนต้องลี้ภัยไปพำนักที่ประเทศญี่ปุ่น นายพจน์ สารสิน ได้รับเชิญมาดำรงตำแหน่งชั่วคราวราว ๓ เดือน หลังการเลือกตั้งผ่านไปแล้ว จอมพล ถนอม กิตติขจร ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งท่ามกลางความวุ่นวายทางการเมืองที่ยังเกิดขึ้น จนจอมพล สฤษดิ์ตัดสินใจเข้าทำการปฏิวัติอีกครั้งในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑ หลังจากนั้นไม่กี่วัน ดิฉันเตรียมตัวออกเดินทางกลับประเทศจีน ด้วยเห็นว่า...สถานการณ์ทุกอย่างในเมืองไทยยังคงเหมือนเดิม...

แลล้วยคือความทรงจำ

สายลมที่พัดโชยเอาความหนาวเย็นลงมาจากทางเหนือ นั้น แรงพอก็จะกวัดไกวปลิดเอาใบไม้แห้งหลากสีหลุดออกจากกิ่งปลิวคว้างลงบนพื้นจนดูเกลื่อนกล่น ผืนน้ำเบื้องหน้าเป็นประกายวิบวับรินไหลไปจนสุดสายตา แสงสีสุดท้ายของทิววารกำลังอำลา ปล่อยให้ความมืดมิดของราตรีกาลเคลื่อนเข้ามาทำหน้าที่ตามวัฏจักรแห่งกฎธรรมชาติดังที่เป็นอยู่ชั่วนิรันดร์...

หากดิฉันตระหนักเสมอว่า สรรพสิ่งที่เกิดกำเนิดขึ้นมาล้วนแล้วแต่รอวันเวลาที่จจะร่วงโรยดับสูญไปเสียทั้งสิ้น...!

ดิฉันเดินทางกลับมาอยู่ที่กวางโจวอีกครั้ง เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๑ พร้อมกับลูกปาลที่ตามมาเยี่ยมนายปรีดีสักระยะหนึ่ง หลังจากทีพ่อ-ลูกไม่ได้พบกันมานานเกือบ ๑๐ ปีแล้ว ลูกปาลกับศุขปรีดาจึงเดินทางกลับออกมาและไปศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศสในภายหลัง

ที่นั่นเราทั้งสองได้ใช้ชีวิตอย่างสงบสุขเฉกเช่นคู่ของสามีภรรยาทั่วไป นอกเสียจากว่าบางครั้งต้องเข้ามาร่วมงานพิธีการบางอย่างตามที่ได้รับเชิญจากทางการของจีน ซึ่งถือเป็นเกียรติยศอย่างยิ่งที่บรรดาผู้นำของรัฐบาลจีนต่างให้การต้อนรับเราในฐานะแขกคนหนึ่งอย่างสมเกียรติ

เกือบทุกปีนายปรีดีและดิฉันจะต้องเดินทางไปร่วมงานฉลองวันชาติจีน (๑ ตุลาคม) ที่กรุงปักกิ่ง และเข้าร่วมงานเลี้ยงที่มหาศาลาประชาคม ซึ่งที่นี่มี

ภาพคู่กับนายปรีดี ที่กวางโจว

ไปเที่ยวเหมืองถ่านหินในแมนจูเรีย

ห้องรับแขกเมืองหลายห้อง แต่ละห้องมีขนาดใหญ่โตกว้างขวางมาก บางห้องบรรจุกันได้ถึง ๒ พันคนทีเดียว การตั้งชื่อห้องนั้นใช้เป็นชื่อของมณฑลต่างๆ ตามลักษณะการปกครองของจีน ซึ่งในแต่ละห้องจะมีสัญลักษณ์ของแต่ละมณฑลประดับอยู่ และสัญลักษณ์เหล่านั้นล้วนเป็นงานทางด้านทัศนศิลป์ประจำถิ่นที่ขึ้นชื่อ อาทิ มณฑลเสฉวนเป็นเครื่องไฟ กวางตุ้งเป็นนางช่างและหยก สกเกี้ยนเป็นเครื่องเงิน เจียงซูเป็นเครื่องปัก ฯลฯ ดิฉันเคยพบและพูดคุยกับนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลครั้งหนึ่งโดยผ่านล่าม (ซึ่งในเรื่องการเรียนรู้ภาษาจีนซึ่งเป็นภาษาใหม่ของเรานั้น ลูกๆ ทุกคนต่างเรียนรู้กันได้เป็นอย่างดี ดิฉันพอจะรู้บ้าง แต่นายปรีดีนั้นไม่ได้เลย จึงต้องมีล่ามติดตามด้วยเสมอ) ส่วนประธานเหมาเจ๋อตุงนั้น ดิฉันเคยสัมผัสฝีมือด้วยในงานวันชาติที่จัตุรัสเทียนอันเหมินในปีหนึ่ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ดิฉันไม่เคยเห็นบรรดาภรรยาของผู้นำจีนออกมาปรากฏตัวเคียงข้างในงานพิธีต่างๆ เลย

ภาพหนึ่งในประเทศจีน ณ กรุงปักกิ่ง

เลขาธิการพรรค (ในตอนนั้น) คือ เต็งเสี่ยวผิง ท่านมีความเกื้อกูลกับครอบครัวของเรามาก จำได้ว่าตอนที่ท่านเดินทางมาตรวจราชการที่มณฑลกว๋างตุ้ง ได้แวะเยี่ยมเราที่บ้านพักในกว๋างโจว แล้วเชิญไปเลี้ยงอาหารกลางวัน ณ โรงแรมแห่งหนึ่ง พอท่านกลับไป ทางการกว๋างตุ้งรีบมาบอกให้เราย้ายบ้าน...

บ้านที่เราอยู่นั้นเดิมเป็นสถานกงสุลฝรั่งเศส นับว่ามีความสะดวกสบายดีอยู่แล้ว ส่วนบ้านใหม่ที่ย้ายมาอยู่ ในอดีตก็เคยเป็นสถานกงสุลอังกฤษ ซึ่งเป็นตึกหลังใหญ่กว่าเดิม มีบริเวณกว้างขวาง บรรดาสถานกงสุลต่างๆ ในประเทศจีนนั้นตั้งอยู่รวมกันบนพื้นที่หนึ่ง เรียกว่า เกาะซาเมียน ซึ่งเป็นเขตเช่าของประเทศมหาอำนาจ แล้วที่ตั้งแต่ละกงสุลจะมีมุมมองที่สวยงามไม่เท่ากัน ที่หน้าบ้านใหม่นี้มีสนามหญ้าผืนใหญ่ ถัดไปเป็นลำน้ำจู่เจียงทอดเป็นแนวยาวสวยงามมาก

ในตอนนั้น การติดต่อคมนาคมข่าวสารในกวางโจวสะดวกกว่าที่ปักกิ่ง เพราะวิทยุสามารถรับคลื่นการกระจายเสียงจากสถานีต่าง ๆ ทั่วโลกได้มากกว่า และหนังสือพิมพ์ของไทยก็มีคนส่งมาให้อ่าน แต่อาจจะล่าช้าไปบ้าง ซึ่งทางรัฐบาลจีนไม่ได้ปิดกั้นการรับข่าวสารของเราแต่อย่างใด ทำให้สามารถทราบข่าวความเป็นไปได้ตลอดเวลา ระหว่างนั้นก็มิญาติมิตรจากเมืองไทยที่แอบเดินทางเข้ามาเยี่ยมบ้าง แอบติดต่อกันบ้าง

ดิฉันอยู่ที่กวางโจวจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จึงออกเดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับลูกสุดา ซึ่งมาเยี่ยมพ่อตั้งแตปี พ.ศ. ๒๕๐๒ แต่แล้วไม่สามารถจะกลับเข้าประเทศไทยได้ เพราะรัฐบาลสมัยนั้นกวดขันมากในเรื่องภัยคอมมิวนิสต์ หากสืบทราบว่ามีใครเดินทางมาจีน จะต้องถูกออกหมายจับ นายปรีดีจึงแนะนำให้อยู่ ทั้งที่ลูกสุดาตั้งใจว่าจะมาแวะเยี่ยมพ่อแม่และน้องๆ เท่านั้น โดยส่งกระเป๋าสัมภาระต่าง ๆ กลับมาถึงเมืองไทยล่วงหน้าแล้ว .

เราสองแม่ลูกออกมาอยู่ปารีสสมทบกับลูกपालและศุขปริดาที่มาศึกษาอยู่ที่นั่นก่อนหน้านั้น อีก ๓ ปีต่อมา นายปรีดีถึงเดินทางออกมาอยู่ด้วย โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลจีนเป็นอย่างดีในเรื่องของการให้ใบรับรองสัญชาติ เนื่องจากพาสปอร์ตของนายปรีดีนั้นหมดอายุไปนานแล้ว ส่วนลูกศุขฎิและวณิ ยังคงศึกษาต่อที่ปักกิ่งอีก ๒ ปีจนจบ และตามออกมาในภายหลัง

ในระหว่างที่ดิฉันกับลูกสุดาเดินทางมาจากฝรั่งเศสเพื่อมารับนายปรีดี โดยแวะที่ฮ่องกง บังเอิญสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺฐายี) สกลมหาสังฆปริณายก แห่งวัดมกุฏกษัตริยาราม สด็จเยือนที่นี้ ดิฉันจึงได้ขอเข้าเฝ้าฯ ด้วย การเดินทางออกจากประเทศจีนในตอนนั้น มีสายการบินระหว่างประเทศเพียงสายเดียว คือสายการบินปากีสถาน ซึ่งจะบินออกจากกวางโจวมาแวะที่กรุงการาจี ไคโร โรม ก่อนจะมุ่งเข้าสู่กรุงปารีส ส่วนเงินมีสายการบินเป็นของตัวเองแล้ว แต่จะบินแค่ภายในประเทศเท่านั้น เหตุที่ครอบครัวของเราตัดสินใจกลับออกมาจากประเทศจีน เพราะเห็นว่าอาศัย

ดิฉันกับลูกสุดา เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) ซึ่งเสด็จมายังฮ่องกง ในขณะที่มารอรับนายปรีดีกลับออกมาจากประเทศจีน

พำนักอยู่เป็นเวลานานแล้ว จนรู้สึกเกรงใจทางรัฐบาลจีนที่ให้การต้อนรับด้วย มิตรภาพอย่างดีเยี่ยม คงเป็นไปได้ที่เราจะอยู่ที่นี้ไปจนตาย ประกอบกับทุก ๆ คนเห็นควรว่าถึงเวลาที่พวกเราจะต้องเลือกทางดำเนินชีวิตประกอบอาชีพเป็นของตนเองแล้ว...

จวบจนทุกวันนี้ ดิฉันยังระลึกถึงความเอื้ออารีของมิตรประเทศผู้มิ พระคุณแก่ครอบครัวของเราอยู่เสมอ...

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ หลังจากนายปรีดีออกมาอยู่ประเทศฝรั่งเศสสักกระยะ หนึ่ง ก็ได้รับเชิญจาก Special Force Club ให้มาเยือนประเทศอังกฤษ และนักเรียนไทยในอังกฤษเชิญให้มาปราศรัยที่กรุงลอนดอน โอกาสเดียวกันนี้ ลอร์ดหลุยส์ เม้าท์แบทเทน ได้เชิญเราทั้งสองไปเป็นแขกพำนักที่คฤหาสน์ นอกกรุงลอนดอนของท่านด้วย

ครอบครัวของเราในประเทศจีน ขาดแต่ลูกธิดาที่สุขภาพไม่สมบูรณ์

การใช้ชีวิตที่ฝรั่งเศสในระยะแรก มีความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างลำบาก ครอบครัวของเราต่างต้องช่วยกันทำงาน รับจ้างแทบทุกอย่างที่สุจริต เพื่อหา รายได้ เนื่องจากค่าครองชีพของที่นี่ค่อนข้างสูงและต้องเลี้ยงตัวเอง ทางเราเอง ก็ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยแล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสจึงไม่ต้องให้การรับรอง แต่ก็ไม่ เดือดร้อนถึงกับต้องอดอยาก เพราะครอบครัวเรายึดถือหลักการดำเนินชีวิต ที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ เท่อหิม รู้จักในการใช้จ่าย ซึ่งเป็นคำสอนของคุณพ่อคุณแม่ที่ ได้อบรมและปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างอยู่ตลอดเวลาจนท่านถึงแก่กรรมไป

ช่วงแรกนั้น ครอบครัวของเราต้องไปเช่าห้องเล็กๆ ของอพาร์ทเมนท์ แห่งหนึ่งย่านถนน Emile du Bois ในกรุงปารีส ต่อมาจึงไปซื้อบ้าน “อง- โตนี” ซึ่งเป็นบ้านขนาดกลางหลังหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ถนน Aristide Briand ย่านชานเมืองไม่ห่างจากปารีสมากนัก ด้วยเงินที่ได้จากการขายบ้านสีลมและ สาทร ซึ่งดิฉันได้ทำเรื่องขออนุญาตจากธนาคารแห่งประเทศไทยในการนำเงิน ออกนอกประเทศอย่างถูกกฎหมาย พร้อมกันนั้นทางกระทรวงการคลังของ

อีกภาพหนึ่งของครอบครัวของเราในประเทศจีน

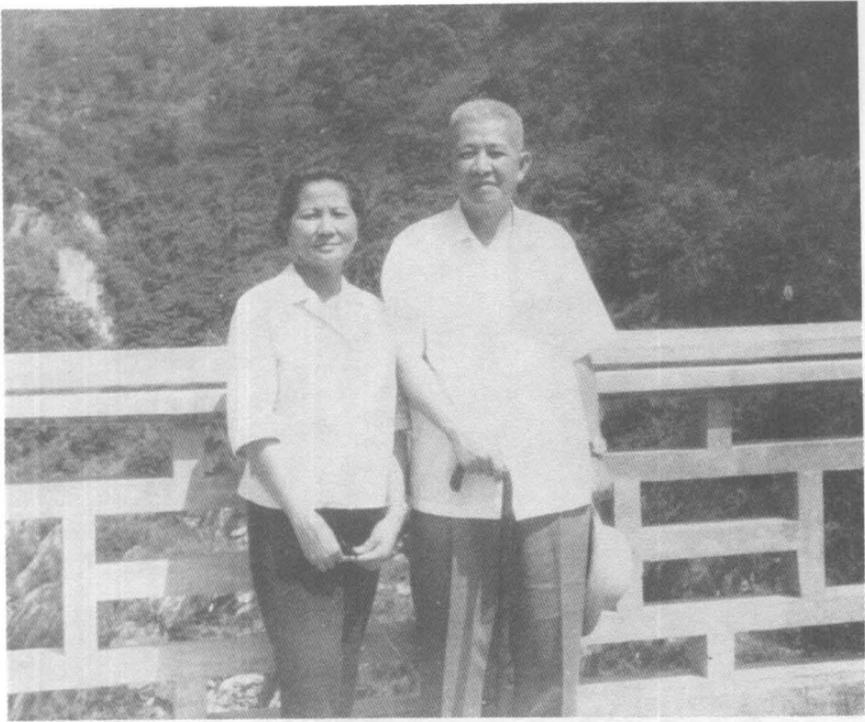
ไทยได้อนุมัติจ่ายเงินบำนาญของนายปรีดีในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสและอดีตนายกรัฐมนตรีให้อีกครั้ง หลังจากที่ถูกต้องไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ ซึ่งเงินจำนวนนี้พอจะนำมาบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้บ้าง ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวเราที่นี่ มีความสุขสบายทางกายก็จริง แต่ทว่าทุกคนก็ยังคิดถึงความอบอุ่นของญาติมิตรในบ้านเกิดของตัวเองอยู่ตลอดเวลา...

เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ดิฉันกลับประเทศไทยเป็นครั้งแรกหลังจากที่ไม่ได้กลับเข้ามาเป็นเวลานานถึง ๑๘ ปี วันแรกที่ได้เหยียบย่างเข้ามาบนผืนแผ่นดินไทย ดิฉันตกตะลึงใจเป็นอันมากเมื่อเห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองที่มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและมากมาย ทั้งจำนวนผู้คนและตึกรามบ้านช่อง ตอนที่ดิฉันไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น ผู้คนยังน้อยและเงียบเหงา แต่ครั้งนี้ทุกสิ่งทุกอย่างคึกคักคับคั่งจวบแจเหมือนกับสภาพทั่วไปของความเป็นเมืองใหญ่ในหลาย ๆ ประเทศที่ดิฉันเคยพบเห็น

ถ่ายกับคุณกุหลาบ-ชนิด สายประดิษฐ์ ในปักกิ่ง ประเทศจีน

การเดินทางกลับมาในครั้งนั้น เพราะดิฉันเห็นว่าสถานการณ์บ้านเมืองได้เข้ารูปเข้ารอยเรียบร้อย มีความปลอดภัยต่อสวัสดิภาพของครอบครัวเรามากขึ้น เพราะกลุ่มผู้มีอำนาจซึ่งมีความขัดแย้งกับครอบครัวของเราได้ถึงแก่กาลเสียมสลายไป และสิ่งที่สำคัญคือการเตรียมหาช่องทางประกอบอาชีพ เพราะอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น เราไม่ได้มีรายได้อะไรที่จะมั่นคงถาวร เงินที่เหลือหลังจากการซื้อบ้าน “อองโตนี” นั้น ดิฉันและนายปรีดีได้เห็นพ้องกันว่าควรจะนำมาลงทุนในการปลูกสร้างหอพักให้นักเรียนจากหัวเมืองมาเช่าอยู่โดยไม่เดือดร้อนในเรื่องที่พักและการเดินทาง ทั้งยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการหารายได้เข้าครอบครัว พร้อมกันนี้ได้ซื้อบ้านหลังหนึ่งจากกองมรดกของคุณแม่ที่ชอยสวณพลุ เมื่อไว้ให้ลูก ๆ ของเราที่จะกลับมาอาศัยและประกอบอาชีพอย่างถาวรต่อไปด้วย ระหว่างนั้นดิฉันยังต้องเดินทางไปมาระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสเป็นประจำทุกปี เพื่อดูแลการปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน และการก่อสร้างหอพักซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน พร้อมกับต้องมาเสียเวลาต่อสู้ในการฟ้องร้อง

ภาพคู่ในเมืองจีนอีกภาพหนึ่ง

เป็นความกับใครต่อใครที่มาหมิ่นเกียรติยศศักดิ์ศรีของครอบครัวเรา ซึ่งลูกปาลและญาติมิตรที่อยู่ทางนี้คอยช่วยดูแลจัดการเรื่องคดีให้จนเป็นที่เรียบร้อย ส่วนการติดต่อไปมาหาสู่กันนั้น ไม่ต้องหลบซ่อนหรือลี้กลอบติดต่อกันเหมือนอย่างกับช่วงที่อยู่ในประเทศจีน

สำหรับสิ่งที่ครอบครัวของเรารู้สึกภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง คือ การได้รับเกียรติจากบุคคลต่าง ๆ ที่เคารพ นับถือ ซึ่งถ้าหากเดินทางมาเยือนประเทศฝรั่งเศสแล้วมักจะแวะมาเยี่ยมเยียนเสมอ

เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ ดิฉันต้องสูญเสียลูกปาล ซึ่งเป็นลูกคนหนึ่งที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับดิฉันมาโดยตลอด ไปอย่างไม่มีวันกลับ ด้วยโรค

ถ่ายภาพร่วมกับลอร์ดหลุยส์ เมท์แบทเทน
ในวันที่ได้รับเชิญไปเยือนคฤหาสน์ของท่าน ชานกรุงลอนดอน

วันที่เดินทางกลับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘
อาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ และญาติมิตรมารอรับที่ดอนเมือง

मेरे रीति-रिवाज को समझने के लिए मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत की, लेकिन अस्पताल में रुकने के कारण मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत नहीं की। मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत की, लेकिन अस्पताल में रुकने के कारण मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत नहीं की। मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत की, लेकिन अस्पताल में रुकने के कारण मैंने बहुत सारे लोगों से बातचीत नहीं की।

ดิฉันจูบลาและพูดกับลูกปลาเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่ทางโรงพยาบาลจะรับร่างเข้าสู่ตึกกายวิภาคตามที่แกได้อุทิศร่างไว้เพื่อการศึกษาแก่นักเรียนแพทย์ว่า "ชาตินี้ลูกมีกรรม เกิดมาอาภัพและลำบาก ถ้าชาติหน้ามี ขอให้ลูกมีชีวิตที่สบายกว่านี้"

แม้ดิฉันตระหนักดีว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาย่อมมีการแตกดับเสื่อมสลายไปตามกฎธรรมชาติ หากภาวะการสูญเสียและอำลาจากบุคคลที่ตนรัก และผูกพันด้วยนั้น เป็นความทุกข์ทรมานที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าจะพรรณนาถึง...

รับแขกผู้มาเยี่ยมเยียนที่บ้านพักในปารีส

ครอบครัวของเราในประเทศฝรั่งเศส ก่อนลูกปลาจะถึงแก่กรรม
ขาดแต่ลูกกลิตาที่อยู่ในเมืองไทย

ไปเที่ยวบ่อน้ำร้อน มณฑลกวางตุ้ง

บนถนนสายหนึ่งในใจกลางมหานครปารีส ปลายเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖ หลายชีวิตต่างรีบเร่งกับกิจกรรมของตน ที่จะต้องโลดแล่นไปตามบทบาทเฉกเช่นปกติ หากมีร่างของชายชรา มีมือหนึ่งถือไม้เท้า อีกแขนหนึ่งควงคูไปกับสตรีสูงอายุมมสีดอกเลา เคียงข้างกันเดินท่องชมความ เป็นไปของสรรพสิ่งพลางหยุดแวะดูสินค้าที่นำมาตั้งแสดงตามร้านค้าต่าง ๆ

อย่างเงียบ ๆ สีหน้าและแววตาของทั้งสองท่านนั้นสดใส อิมเอิบเปี่ยมไปด้วยความสุขสงบยิ่งนัก “กลับกันเถอะ” นายปรีดีเอ่ยขึ้น ดิฉันพยักหน้ารับ แล้วออกเดินเคียงกันมารอรถที่ป้ายจอดรถประจำทาง

สักครู่รถประจำทางคันใหญ่ค่อย ๆ ชะลอมาหยุดตรงหน้า และรับเราทั้งสองที่ยืนรออยู่บนขั้นรถเรียบร้อยแล้ว จึงแล่นออกไปยังนอกเมืองอันเป็นจุดหมายต่อไป...

๖๖ ดดอุ่นยามสายของวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ สาดลดหน้าต่างเข้ามาภายในบ้าน “อองโตนี” นั้นดูเป็นประกายงดงามแปลกตา...ไม่มีสิ่งไหนใด ๆ ที่จะบ่งบอกถึงเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นสักเพียงนิด หลังจากนายปรีดี

หีบศพนายปรีดี ก่อนเข้ามาปณกิจ

เชิญอัฐธาตุของนายปรีดีกลับประเทศไทย พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

ดิฉันกับบุตรหลาน ถ่ายหน้าหีบศพของนายปรีดี

ตื่นนอน ทำกิจวัตรประจำวันเสร็จ จึงเดินไปยังโต๊ะทำงานที่มีตำราและเอกสารมากมายวางกองอยู่ นั่งลงเขียนอะไรบางอย่างตามปกติ แล้ววานดิฉันช่วยไปตามลูกสุดาให้มาช่วยตรวจทานอีกครั้ง ดิฉันกลับเข้ามาเพราะไม่พบลูกสุดาซึ่งออกไปทำงานแล้ว เห็นนายปรีดีถอดแว่นตาออกวางปลงขี้ตา และพูดอะไรบางอย่างประโยคฟังไม่ถนัด ก่อนที่จะเอนตัวพิงพนักเก้าอี้ คอพับลงด้านข้างแล้วนิ่งไป...ดิฉันตกตะลึงจนแทบทำอะไรไม่ถูก...

รถพยาบาลคันหนึ่งแล่นมาจอดเทียบที่ประตูหน้าบ้านภายในช่วงเวลาเพียงแค่อึดใจ หลังจากที่ได้ติดต่อเรียกไป...แต่ก็สายเกินกว่าที่จะช่วยนำนายปรีดีกลับคืนสู่ครอบครัวของเราเสียแล้ว !

...ไม่มีร่องรอยของความเจ็บปวด ไม่มี ความทุกข์ทรมานปรากฏให้เห็น สีหน้าที่เรียบสงบเหมือนกับคนนอนหลับของนายปรีดีนั้น ทำให้ดิฉันหวังใจว่า แต่นี่ไปนายปรีดีคงได้พักผ่อนให้หายจากความเหน็ดเหนื่อยกับวันวารของชีวิตที่ผ่านมา และพบกับความสงบสุขอย่างเป็นนิรันดร์เสียที

ในวันอัญเชิญอัฐิธาตุนายปรีดีกลับเข้าสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ร่วมเดินทางไปลอยอัฐิธาตุนายปรีดีในอ่าวไทย

เม็ดฝนเล็กๆ ที่พรั่งพรูลงมาท่ามกลางท้องฟ้าที่ครึ้มมัวตั้งแต่เช้า จวบจนบ่าย ลมพัดแรงจนทำให้รู้สึกหนาวเย็น ทั้งที่เป็นฤดูใบไม้ผลิ ชวนให้บรรยากาศบริเวณสุสาน Père La Chaise นั้นซึมเศร้ามากยิ่งขึ้น ลานกว้างหน้าห้องโถงสำหรับทำพิธี (Salle de Culte) ดูคับแคบลงไปถนัดใจ เพราะความคับคั่งของผู้คนทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

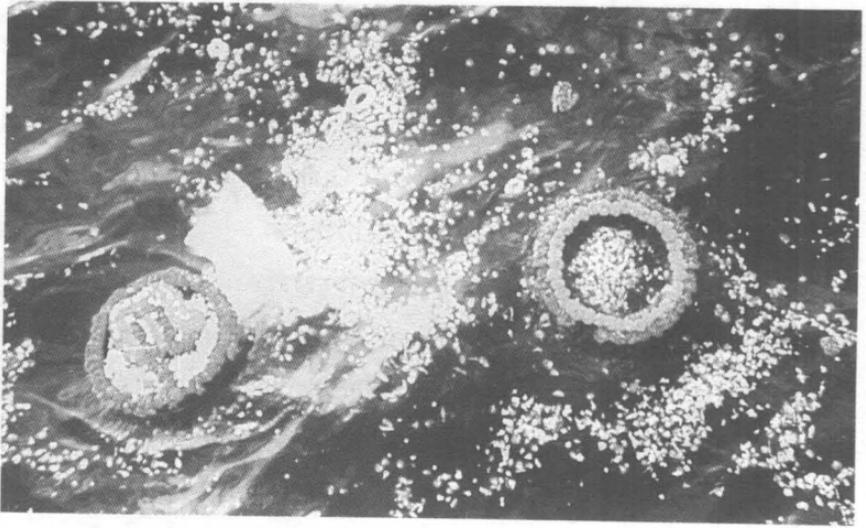
หีบศพสีน้ำตาลอ่อนรูปทรงแบบฝรั่งที่บรรจุร่างของนายปรีดีมีธงชาติไทย ผืนน้อยคลุมอยู่ข้างบน วางเด่นอยู่เบื้องหน้า เพื่อรอรับการเคารพจากแขก ผู้ให้เกียรติมาร่วมไว้อาลัยจนถ้วนทั่ว ...เสียงร่ำไห้ที่ดังขึ้นเบาๆ จากมุมหนึ่งของห้อง ท่ามกลางความเงียบสงัดนั้นกลับรู้สึกกังวานนัก ความหดหู่ยิ่งแผ่ปกคลุมไปทั่วบริเวณพิธี เมื่อหีบไม้ค่อยๆ เคลื่อนเข้าสู่เตาเพลิง ครั้นถึงเวลา...

“รูป ชีร์ติ มัจจานัน นามโคตติ น ชีร์ติ” ร่างกายของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องแตกดับไป แต่คุณธรรม คุณงามความดีนั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะสูญสลายได้ ธรรมะตอนหนึ่งของท่านปัญญาชนทมิฬที่กล่าวเทศน์ในพิธียังคงก้องอยู่ในโสตประสาทของทุกคนที่ทยอยเดินออกมา ก่อนที่บานประตูห้องจะปิดลงอย่างสนิท

ตลอดเวลากว่า ๕๔ ปีที่ดิฉันได้ร่วมชีวิตกับนายปรีดีนั้น เราได้อยู่ด้วยความเข้าใจ เห็นใจ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน แม้ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองทำให้เราต้องแยกกันอยู่บางขณะ แต่ในที่สุดเราก็ได้มาอยู่ร่วมกันในบั้นปลายของชีวิต จนได้จากกันไปตามกฎธรรมชาติ แม้นยามมีเคราะห์กรรมก็ไม่หวั่นไหว เพราะเราทั้งสองได้อาศัยหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง โดยยึดถือพุทธทศชาด “ธมโม หเว ธมฺมจารี” คือ ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ในการดำเนินชีวิตเสมอมา

ครั้งหนึ่งในยามที่นายปรีดียังมีชีวิตอยู่ ดิฉันเคยถามถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาทั้งหมด และได้รับคำตอบว่า

“มันเป็นเวรเป็นกรรมนะ” คำสรุปสั้นๆ นั่นคือความกระจำแจ้งทั้งหมด

อัฐิของนายปรีดีที่กำลังสูญสลายไปกับผืนน้ำ

พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙...

เศษเก้าอี้สี่ขาขุ่นกับมวลดอกไม้สีสดกำลังจะกลืนสลายไปกับผืนน้ำ สีครามเบื้องล่างและผสมผสานกลายเป็นเนื้อเดียวกัน...ส่วนต่างๆ ที่เคยประกอบกันเป็นชีวิต เป็นจิตใจของนายปรีดี สูดท้ายก็เหลือเพียงเท่านั้น...ดิฉัน ยินพิจารณาอัฐิของนายปรีดีทั้งหมดที่กำลังลอยอยู่เหนือน้ำในเขตประเทศไทย ท่ามกลางสายตาของเหล่าชาวมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้ให้เกียรติจัดพิธีต้อนรับและร่วมลงเรือมาร่วมลอยอัฐิในวันนั้น แม้ว่าแต่เดิม นายปรีดีตั้งใจ จะเดินทางกลับมาตายในมาตุภูมิ หากความประสงค์นั้นหาบรรลุผลไม่ ด้วยเหตุปัจจัยนานัปการ แม้เมื่อภายหลังนายปรีดีก็ไม่ได้เอ่ยถึงเรื่องนี้อีก

...ความปรารถนาครั้งสุดท้ายของนายปรีดี ดิฉันสามารถทำให้ได้เพียงแค่นี้...

พ.ศ. ๒๕๓๑ ดิฉันตัดสินใจขายบ้านในประเทศฝรั่งเศส และเดินทาง

กลับมาอยู่ในเมืองไทย ท่ามกลางความอบอุ่นใกล้ชิดของครอบครัวและญาติมิตร
อย่างเป็นทางการถาวร

๒๒ สงสีแสดงเริ่มจับขอบฟ้าฝั่งตะวันออกเป็นประกายเรือ ๆ กระโอ
หมอกยังคงอ้อยอิ่งทั่วไป น้ำค้างใสเกาะพร่างพราวอยู่ตามยอดหญ้าและกิ่งใบ
ของต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ ลมยามใกล้รุ่งโชยมาเบา ๆ ก่อให้เกิดความสดชื่นและ
สุขสงบยิ่งนัก... ดูเดียวกับชีวิตของดิฉันในยามนี้

กว่า ๘๐ ปีของชีวิตดิฉันที่ผ่านมา เหตุการณ์มากมายหลายอย่างได้เข้า
มาสู่ชีวิตของดิฉัน ล้วนสอนให้ดิฉันได้เข้าใจใน “สัจจะ” ของโลกอย่างแจ่มชัด
แม้ในอดีตจะมีความแปรผันที่ทำให้วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปและต้องผจญกับ
ความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โถมกระหน่ำเข้ามา

หากดิฉันตั้งอยู่ในเจตนาธรรมณที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต
อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใด ๆ อีก ตลอดเวลา
ดิฉันไม่เคยลืมหิวหรือรู้สึกว่าจะต้องสวมหัวโขน จึงไม่เคยคิดว่าชีวิตได้มีความ
แปรเปลี่ยนแต่อย่างใด...

สิ่งที่ดิฉันกระทำลงไปทั้งหมด ดิฉันถือว่าเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำในฐานะ
ภรรยาของสามี และมารดาของบุตร ดิฉันเชื่อเสมอว่าครอบครัวยังคงเป็นสถาบัน
ที่สำคัญในชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าเราจะต้องผจญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่บีบ
บังคับเสียดเบียนแตกสลายขาด

หากครอบครัวของเราก็ยังคงอยู่ ลูก ๆ ทุกคนได้ร่วมกันต่อสู้ฟันฝ่า
อุปสรรคต่าง ๆ เคียงข้างกับดิฉันและนายปรีดีอย่างเข้มแข็งและอดทนมา
โดยตลอด นั่นคือความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิตของดิฉันแล้ว...

เพราะฉะนั้น หากจะต้องปิดฉากชีวิตลงก็ถือว่าเป็นการปิดโดยธรรมชาติ
ไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงอะไรที่จะรับไม่ได้

...เพราะดิฉันเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกย่อมเปลี่ยนแปลงผันไปตามกรรม...

ภาคผนวก

๘๐ ปีคุณแม่

คนเรากว่าจะมีอายุยืนยาวถึงขนาดนี้ ไม่รู้ว่าผ่านร้อนผ่านหนาวมาสักเท่าไร ชีวิตคุณแม่ ๘๐ ปีของอายุมีทั้งสุขและทุกข์ ทั้งความราบรื่นและความผันผวนในชีวิต ยากที่มิใครเหมือนและเหมือนใคร สุดที่จะเรียงร้อยด้วยตัวอักษรครบถ้วนกระบวนความ ไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงเลยว่า ชีวิต ๘๐ ปีของคุณแม่เป็นเลี้ยวเล็กๆ เลี้ยวหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

วัยเด็ก คุณแม่เกิดและเติบโตในครอบครัวใหญ่ที่อบอุ่น คุณตาคุณยายสอนให้ลูกๆ ประพฤติตนตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณแม่จึงยึดการรักษาศีลห้า เมตตาแม่ผู้เพื่อนมนุษย์ และกตัญญูทวดเวทีต่อผู้มีพระคุณ ปฏิบัติมาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และด้วยคุณตาเป็นผู้ที่มีความคิดวิทยาศาสตร์ ไม่หลงมงายในสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ดังนั้นในคำคืนอันมีดสนิท คุณตาจะชักแถวนำขบวนพาลูกๆ เข้าไปเดินในถนนที่สองข้างคือป่าช้าสีลม ซึ่งเมื่อเจ็ดสิบกว่าปีก่อนรถซึกและเสียงสังัดเพียงใดก็คงพอจะเดากันได้ การฝึกฝนแต่เยาว์วัยนี้ช่วยให้คุณแม่มีความแข็งแกร่งที่จะเผชิญกับมรสุมชีวิตในเวลาต่อมา

วัยรุ่น ด้วยการที่ติดตามรับใช้คุณตาคุณยายอย่างใกล้ชิด คุณแม่มีโอกาสดำเนินเข้าเฝ้าเจ้านายและพบปะขุนนางใหญ่จึงรับรู้เรื่องราวที่เป็นเกร็ดประวัติศาสตร์หลายแผ่นดินและด้วยความจำเป็นเลิศ คุณแม่สามารถจาระไนความเป็นมาของตระกูลใหญ่ๆ ในอดีตได้อย่างแม่นยำ จนคุณพ่อยกให้คุณแม่เป็น Encyclopaedia ประวัติบุคคลประจำครอบครัว

วัยสาว คุณแม่ได้ร่วมชีวิตกับคุณพ่อเมื่ออายุ ๑๗ ปี ซึ่งขณะนั้นคุณแม่ศึกษาอยู่ชั้นมัธยมปลายปีที่ ๗ การแต่งงานกับคุณพ่อเปรียบเสมือนคุณแม่ได้ข้ามชั้นชั้นเรียนในระดับอุดมศึกษา ที่เป็นทั้งมหาวิทยาลัยชีวิตและสังคม คุณพ่อมิเพียงมอบความรักและความไว้วางใจให้กับคุณแม่ หากยังได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ และอุดมการณ์ที่รับใช้ชาติและราษฎรด้วย

การที่คุณพ่อได้เอาชีวิตเข้าเป็นเดิมพันร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและประชาธิปไตยของราษฎรสยามนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของคุณแม่ จากแม่บ้านธรรมดาๆ คนหนึ่งมาเป็นภรรยานักการเมือง ซึ่งขณะนั้นคุณแม่มีอายุ ๒๐ ปี คุณแม่เริ่มซึมซับเรื่องราวของบ้านเมือง และเป็นกำลังใจให้คุณพ่อต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ต่อไป

ในปี ๒๔๗๖ การเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของคุณพ่อทำให้ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คุณพ่อถูกเนรเทศไปฝรั่งเศส คุณแม่ติดตามไปด้วยโดยทิ้งลูกน้อยสองคนไว้ที่เมืองไทย เป็นครั้งแรกที่ครอบครัวเราต้องแยกกันอยู่คนละทิศคนละทาง จากกันไกลเป็นพันๆ กิโลเมตร เป็นความทุกข์ครั้งแรกของคุณแม่อันเนื่องมาจากการต่อสู้ทางการเมือง

ในโลกนี้ยังมีความยุติธรรมอยู่บ้าง และแล้วคุณพ่อก็กลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนพร้อมกับคุณแม่ คุณพ่อมีหน้าที่บริหารประเทศ แต่คุณแม่ไม่เคยอาศัยตำแหน่งสูงของคุณพ่อตักตวงผลประโยชน์เพื่อตนเองหรือวงศ์ตระกูล และก็ไม่เคยจู้จี้จ้านเกี่ยวกับข้องารงานของคุณพ่อแม้แต่น้อย คุณแม่ดูแลความเป็นอยู่ของคุณพ่อและเลี้ยงดูลูกๆ ๖ คนให้อยู่ดีกินดีตามอัตภาพ

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย คุณพ่อร่วมกับชาวไทยผู้รักชาติก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นต่อสู้ผู้รุกรานเพื่อปกป้องเอกราชและอธิปไตย คุณแม่เคียงบ่าเคียงไหล่กับคุณพ่อปฏิบัติงานตามที่คุณพ่อมอบหมายให้ทำ โดยรักษาความลับอย่างเด็ดขาด

หลังสงคราม การต่อสู้ทางการเมืองเข้มข้นและดุเดือดขึ้น กลางดึกของ

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารโดยการนำของจอมพล ผิน ชุณหะวัณ ได้ใช้รถถังบุกทำเนียบท่าช้าง ยิงปืนกราดไปที่พัก หมายถึงจะจับตายคุณพ่อ ลูกๆ ออกสิ้นขวัญแขวนพาทันนอนราบกับพื้น คุณแม่ได้ตะโกนสวนเสียงปืนกลออกไปว่า “ที่นี่มีแต่ผู้หญิงกับเด็ก อย่างนี้” คุณแม่เสมือนแม่นกกางปีกออกปกป้องลูกน้อยของตนให้รอดพ้นจากปากเหยี่ยวปากกา ตอนนั้นคุณแม่มีอายุเพียง ๓๖ ปี

เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ คุณพ่อประสบความล้มเหลวในการก่อการเพื่อประชาธิปไตย ชีวิตแขวนอยู่กับเส้นด้าย คืบหนึ่งเวลาตึกสังัด คุณแม่เดินเข้าถนนนี้ออกซอยโน้นเพียงคนเดียว เสี่ยงกับอันตรายรอบด้านจากการติดตามของสายลับตำรวจ ไปพบคุณพ่ออยู่ที่หลบซ่อนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ คุณแม่ได้เป็นผู้วางแผนเส้นทางลี้ภัยในต่างประเทศของคุณพ่อ ช่วยชีวิตคุณพ่อให้ปลอดภัยจากการจ้องล้าจ้องผลาญของผู้มีอำนาจในบ้านเมือง

คุณพ่อจำต้องจากเมืองไทย ครอบครัวยังอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด คุณแม่แบกรับหน้าที่พ่อและแม่ในคราวเดียวกันด้วยความอดทน ให้ความอบอุ่นแก่ลูกๆ ยามลูกเจ็บไข้ คุณแม่ก็เป็นห่วงเป็นใย ดูแลอย่างใกล้ชิด โดยมีเห็นแก่ความเหนื่อยยากใดๆ คุณแม่ส่งเสริมให้ลูกๆ ได้รับความศึกษาดีอบรมสั่งสอนให้ลูกๆ ยึดมั่นในหลักธรรม รักศักดิ์ศรีที่เป็นลูกคุณพ่อผู้บริสุทธิ์ ที่รับใช้ชาติบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ท่ามกลางเสียงกล่าวร้ายป้ายสีว่าคุณพ่อเป็นผู้บงการลอบปลงพระชนม์ในหลวงรัชกาลที่ ๘

ถึงแม้คุณพ่อไม่ได้อยู่เมืองไทยเป็นเลี่ยนหนามขวางทางของคณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ แล้วก็ตาม แต่ครอบครัวเราก็มิวายโอดนกลั่นแก่งจากผู้มีอำนาจในแผ่นดินมาโดยตลอด เมื่อจับคุณพ่อไม่ได้ก็จับคุณแม่แทน ดังนั้นคุณแม่จึงถูกตำรวจในยุคของพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ จับกุมในข้อหาอุกฉกรรจ์ “กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร” เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ขณะนั้นคุณแม่อายุ ๔๐ ปี และ ๘๔ วันในคุกขังกองสันติบาล กรมตำรวจ

แม้คุณแม่จะปวดร้าวเพียงใดที่ถูกทำร้ายทางใจและถูกลิดรอนเสรีภาพ ข้า
ลูกชายคนโตก็โดนจับกุมในข้อหาเดียวกัน แต่คุณแม่ยังมีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ได้
แสดงความอ่อนแอแม้แต่น้อย น้ำตาสักหยดก็ไม่มี นายตำรวจที่สอบสวน
พยายามยุแหย่ให้คุณแม่เกิดความคลางแคลงใจในความซื่อสัตย์ของคุณพ่อ
แต่ไร้ผล เพราะคุณพ่อกับคุณแม่มีความรักและเชื่อถือซึ่งกันและกัน คุณแม่
ไม่ยอมคุกเข่าวอนขอความปรานีจากผู้มีอำนาจ จึงถูกขังจนครบกำหนด
ตามกฎหมาย

ความรักและความเห็นอกเห็นใจกันและกันทวีคูณพร้อมกับวันเวลาที่
ก้าวไปข้างหน้า ๕๔ ปีครึ่งของชีวิตแต่งงานคุณพ่อคุณแม่ เป็นชีวิตของเพื่อน
คู่คิด มิตรคู่ชีพ ที่นำนาวาชีวิตฝ่าลมมรสุมไปสู่ชายฝั่ง โดยไม่ยอมจำนนต่อ
คลื่นลูกใหม่ที่ถาโถมมาลูกแล้วลูกเล่า

ที่ใดมีคุณพ่อ ที่นั่นมีคุณแม่ เมื่อได้รับอิสรภาพแล้ว คุณแม่ก็ติดตาม
ไปอยู่ประเทศจีนและฝรั่งเศสจนจบจนวาระสุดท้ายของชีวิตคุณพ่อ ภาพของ
ชายชรามือหนึ่งถือไม้เท้า อีกแขนหนึ่งคางคู้ไปกับสตรีสูงอายุ ผมสีดอกเลา
เดินเล่นอย่างสงบสุขในสวนสาธารณะชานกรุงปารีสในยามท้องฟ้าแจ่มใส ทำให้
ผู้ที่พบเห็นรู้สึกประทับใจอย่างยิ่ง

คุณพ่อลาจากโลกนี้ไป ๘ ปีแล้ว แต่ยังคงสถิตในดวงใจของคุณแม่
เสมอมา และเป็นกำลังใจให้คุณแม่อยู่เป็นมิ่งขวัญของลูกหลานและญาติมิตร
ตราบเท่าทุกวันนี้ที่คุณแม่มีอายุ ๘๐ ปีบริบูรณ์ในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๕

ในวาระที่เป็นสิริมงคลนี้ ลูกๆ ขออัญเชิญคำอวยพรที่สมเด็จพระอริย-
วงศาคตญาณ (อฎฺฐายุ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แห่งวัด
มกุฏกษัตริยาราม ประทานแก่คุณแม่พร้อมกับพระรูป เมื่อวันที่ ๑ เมษายน
๒๕๐๓ มา ณ ที่นี้ ดังมีข้อความว่า

“ให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ผู้มั่นคงในธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ขอเดชาอนุภาพพระศรีรัตนตรัย

อภิบาลคุณกับครอบครัวให้ประสพความเป็นสถานดีสวัสดิ์

ในทุกที่ทุกสถานในการทุกเมื่อเทอญ”

ลูกๆ รักและเทิดทูนคุณแม่ไว้สูงสุด ขอกราบอวยพรให้คุณแม่มีอายุ
มั่นขวัญยืน เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานนานเท่านานเทอญ

จากลูกๆ ของคุณแม่

รัฐบุรุษสุดสามารถกู้ชาติไทย	ชีวิตท่านสะอาดในเลอเลิศค่า
ท่านผู้หญิงยิ่งยงดำรงมา	เคียงคู่กันพันฝ่ามงเงาทภัย
ตราบนแผ่นดินเสื่อมสิ้นแผ่นดินการ	ปณิธานท่านปรีดีสัมฤทธิ์ได้
อรุณลบกลบอดีตกัดกันไว้	ฟ้าประชาธิปไตยไกลรุ่งแล้ว
เสรีภาพสมภาพเสมือนพร	ภราดรโซติช่วงดังดวงแก้ว
สังฆกรรมดุจประทีปชีพพรายแพรว	กลบถิ่นแถวมืดหมิพจนสิ้นใจ
เหล่าลูกหลานญาติมิตรศิษย์มากมี	ชื่นชมนุมนเปรมปรีดีวันสดใส
ครบแปดสิบท่านผู้หญิงเจริญวัย	เจริญสุขเจริญใจเจริญชนม์
แบบฉบับกุลสตรีศรีประเสริฐ	แม่ผู้เลิศการุญบุญกุศล
สุขสมมาดปราศโรคภัยไว้กังวล	ร่วมโพธิ์ทองครองกมลลูกหลานมวล

ทวีพร

กราบอวยพรท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เนื่องในโอกาสอายุครบ ๘๐ ปี ในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๕

วันเอ๋ยวันนี้

สองมกรา สามห้า จำขึ้นใจ
ขอประทาน อวยพรท่าน ผู้หญิงพูนศุข
ชีวิตท่าน ผ่านมหา ภัยเนืองนอง
ท่านได้เป็น กำลังใจ ให้สามี
เสี่ยงชีวิต เสี่ยงภัย เมื่อจำเป็น
เมื่อยามท่าน ปรีดี ได้รับทุกข์
รับภาระ ประคับ ประคองกมล
โดยที่ท่าน ประกอบแต่ กุศลกรรม
บัดนี้ท่าน พ้นแล้ว จากผองภัย
โอกาสท่าน อายุครบ แปดสิบปี
ขอกราบสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ ทั่วโลก
ให้พ้นโรค นฤโรค นิราศทุกข์
อริร้าย พ่ายแพ้ บารมี
พร้อมพลา นามัย เปี่ยมสมบูรณ
สุดท้ายนี้ พวกเรา ต่างพร้อมใจ

สุขเกษม เปรมปรีดี จะหาไหน
มาขอกราบ อวยชัย มงคลปอง
ยอดคู่ทุกข์ ท่านปรีดี มิมีสอง
ถึงขั้นต้อง เรียกว่า เลือดตากระเด็น
กอบปรคความดี แก่ประเทศชาติสูงเด่น
มิพักเห็น แต่ประโยชน์ สุขส่วนตน
ท่านผู้หญิง สละสุข ไม่สับสน
สู้ฝืนทน ปวดร้าว ทั้ร่างกาย
จึงตักน้ำ ไม่ไหล ไฟไม่ไหม้
เหล่าญาติมิตร สนิทใน เปรมปรีดา
ในวันนี้ เราสุด แสนทรรษา
ช่วยพิทักษ์ รักษา ยอดนารี
ลบแต่สิ่ง ศานตีสุข ประเสริฐศรี
ขอชีวิ ยืนยง เจริญวัย
สุขเพิ่มพูน ดั่งนาม ท่านชานไซ
ร่วมเปล่งเสียง อวยชัย ซโยเทอด

ฉลบชลีย์ พलगูร

๒ มกราคม ๒๕๓๕

แต่...ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ๘๐ ปี

ท่าน	“ปรีดี” กระตือรือร้น	โลกา	นั่นฤ
ผู้	อยู่คู่กายา	ท่าน	ไซร์
หญิง	เหล็กติดมัดดา	ตาม	ทุก เทศนอ
“พูนศุข”	ร่วมทุกซีกไถ่	ตรา	บลิ้นชีวีฯ
	แปดสิบ ปีจวบร้อย	พึง	เพลิน ใจนอ
ปี	ใหม่ผ่องใสเจริญ	จรัส	พร้อม
มี	ลาภยศสรรเสริญ	สิทธิ	สู่ ท่านแล
สุข	สวัสดิ์พัฒนาอ่อน	ท่าน	ผู้หญิงเทอญฯ

ด้วยความเคารพรั้ง...จาก
จงจิต - ศุภกิจ นิมมานนรเทพ
๒ มกราคม ๒๕๓๕

ระลึกถึงคุณแม่ ๘๐ ปี

พูน	เพียบคัดดีท่านผู้	หญิงไทย
ศุข	จิตสุขใจใส	สว่างล้ำ
พนม	ความถูกต้องไป	ทศทิศ
ยงค์	หยัดบ่เปลี่ยงพล้ำ	เพรียกทำสังฆกรรม

กราบมาด้วยความเคารพ
ลูกหลานชาว “มติชน”
๒ มกราคม ๒๕๓๕

พูน	เพิ่มเจริญชนม์	วารวัย
ศุข	เกษมอิมเอมใจ	ใดเทียบ
พนม	มือการระเหว	ท่านผู้- หญิงนา
ยงค์	ยืนหมื่นปีเปรียบ	ขวขันขันษา ฯ

ธำรง ปัทมภาส
๒ มกราคม ๒๕๓๕

ผู้เล่าเรื่องราว

นรุตม์ : นามปากกาของคนหนุ่มวัยยี่สิบห้า
เศษๆ เขาเกิดและเติบโตที่กรุงเทพฯ จบมัธยม
จากโรงเรียนวัดสุทธิวราราม ต่อศิลปศาสตร
ธรรมศาสตร์ แต่ได้เป็นบัณฑิตที่นิเทศศาสตร
จุฬาฯ สาขาหนังสือพิมพ์ ระหว่างเรียน เขียนเรื่อ
สั้นได้รางวัลจากวรรณศิลป์ทำสถาบัน จบแล้ว
ทำงานประจำกองบรรณาธิการนิตยสารแพรว
จนถึงทุกวันนี้ "หลาบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุ
พมยงค์" เป็นงานชีวประวัติบุคคลชิ้นแรกของเขา
ที่ได้รับการกล่าวถึงว่า มีรูปแบบและกลืนอายุเข
นวนิยายอันชวนให้ติดตาม ขณะที่เรื่องอื่นๆ อัน
เกี่ยวกับเขาผู้นี้ มีอยู่บ้างเหมือนกันที่เปิดเผย
แล้วว่า เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 เขาแล
เพื่อนๆ เดินสู่มือและร้องเพลงประชาธิปไตยอยู่บน
ถนนราชดำเนิน กระทั่งรุ่งขึ้นอีกวัน เขาไ
เรียนรู้ถึงการขาดอิสรภาพครั้งสำคัญจากโรงเรียน
แถวๆ บางเขน

ไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงเลยว่า ชีวิต 80 ปีของคุณแม่เป็นเสี้ยวเล็กๆ เสี้ยวหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

วัยเด็ก คุณแม่เกิดและเติบโตในครอบครัวใหญ่ที่อบอุ่น คุณตาคุณแม่ยกย่องให้ลูกๆ ประพฤติตนตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

วัยรุ่น ด้วยการศึกษาที่ติดตามรับใช้คุณตาคุณแม่อย่างใกล้ชิด คุณแม่มีโอกาสดำเนินงานและพบปะขุนนางผู้ใหญ่ จึงรับรู้เรื่องราวที่เป็นเกร็ดประวัติศาสตร์หลายแผ่นดิน

วัยสาว คุณแม่ได้ร่วมชีวิตกับคุณพ่อเมื่ออายุ 17 ปี ซึ่งขณะนั้นคุณแม่ศึกษาชั้นมัธยมปลายปีที่ 7 การแต่งงานกับคุณพ่อเปรียบเสมือนคุณแม่ได้ข้ามชั้นชั้นเรียนในระดับอุดมศึกษาที่เป็นทั้งมหาวิทยาลัยชีวิตและสังคม

24 มิถุนายน 2475 การที่คุณพ่อได้เอาชีวิตเข้าเป็นเดิมพันร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นจุดเริ่มต้นของคุณแม่ จากแม่บ้านธรรมดาๆ คนหนึ่งมาเป็นภรรยาของนักการเมือง

ปี 2476 การเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของคุณพ่อถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คุณพ่อถูกเนรเทศไปฝรั่งเศส คุณแม่ติดตามไปด้วย โดยทิ้งลูกน้อยสองคนไว้ที่เมืองไทย เป็นครั้งแรกที่ครอบครัวเราต้องแยกกันอยู่คนละทิศคนละทาง

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย คุณพ่อร่วมกับชาวไทยผู้รักชาติก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นต่อสู้ผู้รุกรานเพื่อปกป้องเอกราชและอธิปไตย คุณแม่เคียงบ่าเคียงไหล่กับคุณพ่อ ปฏิบัติงานตามที่คุณพ่อมอบหมายให้ทำ โดยรักษาความลับอย่างเด็ดขาด

7 พฤศจิกายน 2490 คณะรัฐประหารโดยการนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ใช้รถถังบุกทำเนียบทำช้าง ยิงปืนกราดไปที่พัก หมายถึงจะจับตายคุณพ่อ ลูกๆ ออกันขวัญแวง พวกกันนอนราบกับพื้น คุณแม่ได้ตะโกนสวนเสียงปืนกลออกไปว่า “ที่นี่มีแต่ผู้หญิงกับเด็ก อ๋อยอ๋อง”

26 กุมภาพันธ์ 2492 คุณพ่อประสบความล้มเหลวในการก่อการเพื่อประชาธิปไตย ชีวิตแหวนอยู่กับเส้นด้ายคืนหนึ่งเวลาตีสอง คุณแม่เดินข้ามถนนนี้ออกซอยนั้นเพียงคนเดียว เสี่ยงกับอันตรายรอบด้านจากการติดตามของสายลับตำรวจ

คุณพ่อจำต้องจากเมืองไทย ครอบครัวเราอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด